

LAIŠKAS REDAKTORIUI

T. Vaclovas Aliulis MIC

Mielas Bičiuli Sauliau ir komanda, sveiki gyvi!

Protarpiais susimatom, susiskambinam, o dabar leidi parašyti Tau-Jums laišką tūkstančiu egzempliorių. Jeigu tūkstantis, tai turi būti ne tik apie mudu ar *NŽ-A* ratelį, bet daugiau apie ką. Tuo pat metu laiškas privalo asmeniškumo bei artimumo dozės.

Mūsų Viešpats yra pasakęs: „Juk burna kalba tai, ko pertekusi širdis“ (*Mt* 12, 34). Mano širdis vis dar pertekusi džiaugsmo, kurio prisisotino Ateitininkų federacijos XIV kongrese (Kaunas, 2003 07 11 – 13). Pora ar trejetas šimtų šviesaus jaunimo Dievo namuose ir salėje, – daug veidų kaip iš šventų paveikslų. Protingos diskusijos, gebėjimas organizuotai dirbti ir draugauti. Himno žodžiai: „Ateitį regim Tėvynės laimingą...“ Kai yra tokio jaunimo Lietuvoje, – o juk ne vien ateitininkai, dar yra skautai, maironiečiai, valančiai ir daugybė jiems prijaučiančių, – su tokiu jaunimu negali netikėti Tėvynės ateitimi. Draugausim su jais, talkinsim jiems, ar ne?

Mano širdyje apstu ir rūpestėlių. Et, nedailinkim, sakykim: rimtų rūpesčių.

Vyrauja tas rūpestis, kad Didysis Dalgis keliais pastaraisiais metais nušienavo, ak, kaip nušienavo krikščioniškosios kultūros lankas. Krito vienas po kito užsieniuose Paulius Rabikauskas ir Antanas Liuima, Antanas Rubšys, Ladas Tulaba ir Kostas Burbulys, Vytautas Bagdanavičius, Juozas Prunskis ir Vytautas Balčiūnas, Bernardas Brazdžionis, Stasys Santvaras ir Leonardas Andriekus, Salomėja Narkėliūnaitė ir Apolonija Sereikytė. Lietuvoje Dalgis pakirto kardinolą Vincentą Sladkevičių ir vyskupą Joną Kalvaną, Adolfą Damušį, Stasį ir Oną Bačkį, Kazimierą Vasiliauską, Julijų Juzeliūną ir Gediminą Šukį, Ričardą Mikutavičių ir Kazimierą Vaičionį, Loreta Paulavičiūtę, Antaną Patacką ir kelis mano brolius marijonus. Sąrašą, deja, galima būtų tęsti. Didysis Dalgis akivaizdžiai pradėjo šienauti maniškę kartą, aštuoniasdešimtmečius jaunuolius, gimusius pirmosios Nepriklausomybės pirmajame dešimtmetyje.

Ne tai neramina, kad po vienu kitu metelių pačiam reikės *iškeliuoti* (neužmirškime šio tauraus žodžio; *išėjimą* palikime tiems varguoliams, kurie patys pasitraukia iš gyvųjų gretų). Keliausime į Tėvo namus – Dieve, duok! Neramina klausimas: ar viską atidavėme, ką galėjome, ar tuščiai nešvaistėme laiko ir jėgų? Neramina ir klausimas, ar pakankamai naujų pajėgų bręsta krikščioniškosios bei katalikiškosios kultūros dirvoms toliau arti? Ar viską padarėme, kad jų pažadintume ir subrandintume? Iš tiesų brandina pats Dievas, ir aš gėriusi daugeliu puikių darbininkų, prie kurių šaukimo ir brandinimo nesu nė mažojo pirštelio prikišęs. Vis dėlto Dievas pasirinko tokį savosios darbuotės modelį, kuriame Jam reikia ir mūsų...

Leiskite apsistoti prie man artimiausių iškeliauvusiųjų. Štai, rugpjūčio 24 d. jau šešeri metai sukanka, kai į mirusiųjų sodą Petrašiūnuose palydėjome kunigą Praną Račiūną, bene daugiausia turėjusį Jurgio Matulaičio dvasios mūsiškėje marijonų kartoje, o šiemet ramiai *iškeliavo* du marijonai, spau-

dos artojai, „Šaltinio“ laikraščio bei žurnalo puoselėtojai: Viktoras Šauklys ir Steponas Matulis. Abu jie – ir Jurgio Matulaičio garsintojai.

Sausio 13 d. kunigui Viktorui Šaukliui MIC, redagavusiam „Šaltinį“ XX a. ketvirtame dešimtmetyje, sukako 95 metai. Birželio 25 d. būtų sulaukęs 70-ųjų kunigystės metinių, bet mirties angelas pasiskubino, jau Didįjį pirmadienį, balandžio 14-ąją, „priėmė jo vėlę ir nunešė pas Aukščiausiąjį“ (*Subvenite*, iš laidotuvių apeigų). Ilsisi tarp pašaukimo brolių Marijampolės marijonų kapuose.

Kun. Viktoras Šauklys

Tai spalvinga asmenybė. Skiedrelė titnago šerdimi. Į marijonus jį atvedė atsitiktinumas, kurį vargiai galima vadinti atsitiktinumu. Kai jam buvo 18 metų, jo broliui, Gudžiūnų kaimo seniūnui Stakių parapijoje (Veliuonos dekanatas), paštininkas įteikė laišką, adresuotą Gudžiūnų klebonui (Krakių dekanatas). Seniūnas – valdžia, tad pasidomėjo, kas laiške rašoma. Ogi Marijampolės marijonų vienuolynas priima siekiančius kunigystės jaunuolius ir leidžia juos į mokslus. To tik reikėjo našlaičiui: tėvą kažin kokie

kariai (tikriausiai, bermontininkai) nušovė jo, dešimtmečio, akyse. Iš išgąščio tuomet sirgo, ir visam gyvenimui liko kojėlė sulenkta.

Taigi tuojau žygis į Marijampolę. 1928 m. per Žolinę pirmieji įžadai. Baigta gimnazija Marijampolėje, teologijos studijos Kaune. Gauti šventimai 1933, Šventaisiais metais. Tada Marijampolėje Šv. Vincento bažnyčios rektorius, kartu Marijonų gimnazijos bendrabučio mokinių – ir mano – nuodėmklausys (man nestigo bėdų, o jam kantrybės). Keletą metų vadovavo marijonų karitatyvinei veiklai: senelių prieglaudai, kurioje 1940 m. pradžioje buvo 120 senelių, našlaičių prieglaudai su 74 globotiniais ir vaikų darželiui su 80 vaikučių. Po 1940 m. sovietinės okupacijos liko Marijampolėje prie parapijos darbo. 1942 m. perkeltas į Ukmergę Švč. Trejybės bažnyčios rektoriumi.

1946 m. gruodžio 17 d. Ukmergėje suimtas ir apkaltintas mokytojų seminarijoje Gyvojo rožančiaus būrelių priedanga organizavęs ateitininkus. Per tardymus taip kietai atmesdinėjo kaltinimus, o ir liudytojai, anksčiau suimti ir nuteisti, teismo posėdyje atšaukė pirmsnius savo parodymus, kad įvyko neįtikimas tėvelio Stalino laikais dalykas: LSSR Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų kolegija 1947 07 30 nesugebėjo priimti sprendimo! Tik SSRS MGB „Osoboje soveščanije“ 1947 11 15 atseikėjo jam 7 metus nelaisvės. Atlikęs bausmę Vladimiro kalėjime, 1953 m. papildomai ištremtas į Uchtą (Komijos ASSR), ten sargavo ligoninėje. Į Tėvynę grįžo 1956 m. gegužę.

Kuklūs sielovados postai: Gruzdžiai, Šiuppyliai, Viduklė ir nuo 1971 m. Girdžiai (Pamituvys). Dažnai rajonų valdžių baramas, baudomis „premiuojamas“, neišskleidė ministrantų, nesiliovė su vargonininke ses. Irena katechizavęs vaikų, toliau globė ir vienuoliškai ugdė tai vieną, tai kitą jaunuolį iš Lietuvos ar Ukrainos, slapta besirengiantį kunigystei. Savotiška mišlė. Tik vidutinio ūgio, šlubčiojantis, sudžiūvęs nelyginant skiedrelė, o viduje nepalaužiamas ir nepalenkiamas. „Tu gi žinai, kad aš nieko nebijau“, – atsakė slaugytojai, klausiamas, ar nebijaš mirties. Pats yra pasakojęs, kaip išsigydes nuo baimių kažkoku spalvingu įvykiu dar vaikystėje.

Parašė krūvą knygų knygelių apie pal. Jurgio Matulaičio asmenį ir veiklą, homilijų ir straipsnių rinkinių katechetinėmis bei apologetinėmis temomis, atsiminimų. Rašė ir kalbėjo glaustai, suprantamai ir gyvai, žurnalistiškai. Redaktoriaus darbo patirtis nebuvo pamiršta. Mane ir kitus kunigus mokė per pamokslus neteoretizuoti.

Tai tiek apie paauglio metų nuodėmklausį tėvą Viktorą. Toliau – *ko pilna širdis* apie mokslo draugą ir pašaukimo bendrakeleivį Steponą.

Su Stepu Matuliausku susitikau Marijampolės marijonų gimnazijos V klasėje 1935 m. Patyliukais sužinojome, kad turime klasėje „Ateities spinduliu“ ar „Ateities“ korespondentą Žibartą. Tada jis buvo per Žolinę davęs pirmuosius vienuolio įžadus, o aš dar tik taikiausi į marijonus. Kai atlikęs naujokyną grįžau mokyti, gyvenome tame pačiame vienuolyne (metus ir tame pačiame kambaryje), bet dabar jis buvo viena klase vyresnis. Abitūrą baigęs, 1939-aisiais pradėjo studijuoti marijonų filosofijos kursuose.

1940-ųjų rudenį vėl susitikome Kaune. Studijavome kunigų seminarijoje (ir priedangai – universitete). Buvome bolševikų išsklaidyti ir vėl susirinkome. Prisimenu gyvus studentiškus teologinius ir filologinius ginčus prie stalo vienuolyno valgykloje arba laisvalaikiu. Tvirčiausią nuomonę turėdavo du kaimynai: užpalėnas Pranas (Šulskis, apie jį savo laiku *NŽ-A* rašyta) ir svėdasiškis Stepas. Šis 1944 m.

Kun. Steponas Matulis, 1943

birželį rūpinosi Santaikoje prieglobsčiu mano draugams, primicijų svečiams. Po primicijų netrukus išsiskyrėme kone pusei šimtmečio.

Karo audros išbloškė Steponą iš Lietuvos. Per didžius vargus pasiekė Vokietijoje Eichšteto seminariją, paskui Marijonų centrą ir dominikonų vadovaujamą Šv. Tomo Akviniečio *Angelicum* institutą Romoje. Mat, popiežių raginami, marijonai mokslino savuosius tomizmo dvasia. Romoje priėmė kunigo šventimus 1946 07 21 ir tęsė studijas, susitelkdamas prie Dievo tarno Jurgio Matulaičio veiklos tyrinėjimų. Gavo teologijos daktaro laipsnį už disertaciją apie Matulaitį – apaštalinį vizitatorių Lietuvoje 1925–1927 m. (Lietuvos bažnytinės provincijos įsteigimas) ir Bažnyčios istorijos licenciato laipsnį už kitą disertaciją, kurioje nagrinėjo Marijonų vienuolijos atgaivinimą. Istorijos pomėgis ir žinios toliau jam pravers, bendradarbiaujant bostoniškėje „Lietuvių enciklopedijoje“.

Metams bėgant, iš kelintų lūpų išgirdome, kad tėvas Matulis Romoje auklėjo jaunosius marijonus ir pats gydėsi (*TBC!*), o nuo 1960 m. yra Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios klebonas. Daug metų buvo visos lietuviškosios sielovados Anglijoje vadovas, Europos lietuvių skautų kapelionas. 1965/1966 m. sąvartyje marijonai su vietos hierarchijos pritarimu įsteigė lietuvių religinį ir kultūrinį centrą Notingeme, pavadintą „Didžiosios Britanijos lietuvių katalikų Aušros vartų Marijos židiniu“. Kunigas Steponas jam vadovavo ligi savo amžiaus pabaigos. Keletą metų jame glaudėsi lietuvių moksleivių bendrabutis.

Ir štai 1990 m. rudenį susitinkame Notingeme, „Židinyje“. Didokame name butas, koplyčia, sujungta su sale, ir spaustuvėlė, kurioje pats su pora padėjų spausdina savo atgaivintą ir redaguojamą „Šaltinį“, šįkart kaip mėnesinį ar dvimėnesinį žurnalą. Leidžia ir knygas. Šeštadienį kun. Steponas nusiveža mane į kažkuri tolimesnį lietuvių telkinį. Aukojame šv. Mišias, dalyvaujame vakaronėje. Sekmadienį po pamaldų važiuojame dar į vieną ar du panašius tautiečių telkinius. Celebruojame, susitinkame prie užkandžių stalo. Sveikinamės su keliais maldininkais liuteronais. Jie reguliariai dalyvauja katalikų pamaldose, nes savų lietuvių dvasininkų neturi.

Sužinau, kad mano draugas šitaip, pats vairuodamas automobilį, kas pora mėnesių aplanko visas 14 ar 16 jam pavestų bendruomenių Vidurio Anglijoje. Keletriais metais anksčiau buvo patekęs į sunkią avariją. Automobilis subyrėjo į gabalus, o jį patį daktarai šiaip taip suklijavo... Ir vėl į keliones...

Paskutinį kartą Notingamą pasiekiau tarnybine proga: marijonų generolo iga-liotas (gal 1997) turėjau vizituoti Anglijos lietuvius marijonus. Ši kartą tėvas Ste-ponas sunkiai bežingsniavo. Nebegalėjo manęs vežiotis po tolimus taškus, tik nuvežė aplankyti katedros ir lietuvių kapinių, kur ilsisi daugybė jo pažįstamų, per gy-venimą lydėtų ir amžinybėn palydėtų. Vienu momentu paėjęs toliau atsisukau ir išvydau vaizdą, kuris persmelkė mane visą. Stovi tarp savo dvasios vaikų kapu mano jaunų dienų draugas, amžiaus ir negalios suvargintas, tačiau aukštas ir tiesus, gyvas ištikimybės paminklas!

Buvome kalbinę jį grįžti į Lietuvą, į Marijampolę, bet ir jam, ir šimtams Angli-jos lietuvių per sunku buvo skirtis. Trumpai pasirgęs, mirė birželio 18 d. Pašar-votas katedroje birželio 24 d., po iškilmingų pamaldų palaidotas tarp savųjų birželio 25 d. Pragyventa 85-eri metai, be mėnesio 57-eri kunigystės.

Seniesiems „Šaltinio“ skaitytojams emigracijoje paliekant šį pasaulį, naujų vargiai besirandant, pabandėme perkelti jo redagavimą ir spausdinimą į Lietuvą. Deja, po 2–3 metų jis užgeso (apie šaltinį reikėtų sakyti: išdžiūvo). Tėvui Steponui liūd-na buvo iš Londono stebėti didžiu triūsu jo gaivinto ir puoselėto leidinio agonija.

Ar kada nors „Šaltinis“ vėl srovens? Šiuo pačiu momentu žaibiška mintis: tegu jaunesji marijonai sukuria tokiu pavadinimu interneto svetainę!

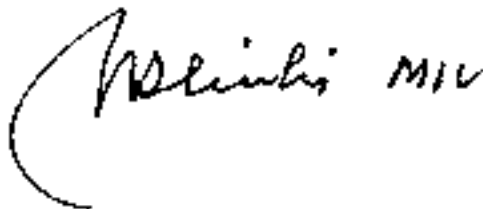
Kaip užpildysime likusias spragas?

Ne paslaptis, kad lietuviams netrūksta visokių gabumų. Jaunesniojoje ir jau-nojoje katalikų bei kitų krikščionių kartoje irgi apstu Dievo dovanų. Grįžtu min-timis prie AF kongreso, prie kunigų ir pasauliečių studentų/čių, kuriais džiaug-davausi Romoje. Mes, vyresnieji, su jais susitikdami, galėtume-turėtume žadinti, skatinti, drąsinti juos ištraukti į kultūrinį darbą. Ne valdžia, o mokyklos, ypač aukštosios, ir žiniasklaida duoda kryptį ir toną tautos mentaliteto vystymuisi. Ugdyti darbininkus ypač šioms veikimo sritims!

Pal. Jurgis Matulaitis tai matė prieš 90 metų ir ragino savo bendraminčius ne-gailėti nei laiko, nei jėgų, nei lėšų parengti kuo daugiau ir kuo tobulesnių Bažnyčios ir visuomenės darbininkų. Neabejotina, kad tai ir šiandien tinka bažnytinėms institucijoms, krikščioniškos dvasios organizacijoms ir pavieniams asmenims. Daugiau investuoti į sielas, negu į sienas. Palaimintasis turėjo mintyje ne tik dva-sininkų kadrus, bet ir sąmoningus pasauliečius, galinčius įeiti į vietas ir sambūrius, kunigams uždarus, ir visur spinduliuoti Kristaus dvasia. Oriai atremti neprotin-gus priekaištus, dar labiau pozityviai rodyti gyvenimo pagal Evangeliją grožį ir realumą.

Nesiteisinkime, jog stinga priemonių ir išteklių. Mūsų čia prisimintieji neturė-jo priemonių ir lėšų pertekliaus, bet turėjo ryžto ir ištvermės perteklių. Nesvajojo apie kažkokias idealias sąlygas, o darbavosi esamose, nesgi jose mums Apvaizdos skirta savo užduotis atlikti.

Ir nelaukė, kol sutelks idealių darbininkų būrį, bet sutiktus ugdė pirmiausia uždarai, o paskui pačiame gyvenimo sukuryje, bendraujant su Viešpačiu sielos šventovėje.

Vilnius
2003 08 11

DIENORAŠTIS SU DATOM

Laima Kreivytė

Liepos 1 d., antradienis. Nežinau, kaip pradėti dienoraštį. Keletą kartų bandžiau jį rašyti, bet kaskart atsitikdavo tas pats (nieko). Tiesiog prisėdus prie balto lapo (vėliau – prie kompiuterio), ištikdavo autentiškumo krizė – kam aš rašau, kodėl? Jeigu sau, tai kodėl bandau apsimesti geresne? Jei kitiems, tai kam tos nepakeliamos išpažintys? Be to, pasigirsdavo balsai (ne tie, apie kuriuos pagalvojote). Ne konkretūs balsai, bet spengiantis skaitytų dienoraščių aidas. Ar rašyti kaip Salomėjai – pakiliai ir egzaltuotai, bet nesislapstant – kad paskui literatūros tyrinėtojai galėtų išvelgti (ne)tiesioginį ryšį tarp prisvilusių kotletų ir eilėraščio „Sudeginkit mane kaip ragana“? Bet juk aš ne poetė. Mokykloje žavėjau Marko Aurelijaus savitvarda dienoraštiniuose užrašuose „Sau pačiam“. Jo įkvėpta keletui dienų stois-kai prikandau savo ilgą liežuvi ir vaikščiojau ori, nieko nesmerkdamas ir nekritikuodama. Ilgiau tokios valingos saviuklos neištverčiau – ten nebuvo palikta nė mažiausio plyšelio „pabėgti iš pamokų“.

Pagaliau 1998 m. lietuviškai išleisti Witoldo Gombrowicziaus „Dienoraščiai“ (3 tomai – žalia, raudona ir violetine knygos nugarėle) išpildė mano „nuklydimų“ troškimą – akimirksniu tapau autoriaus suokalbininkė ir išpuolių prieš oficialias normas „bendrininkė“. Gombrowiczius visaip maivėsi prieš skaitytoją (mane), nesivaržydamas suvedžiodavo lakiais sąmojais ir pamedavo klampioj tarybinės Lenkijos kultūros pelkėj (smagu taškytis kitapus Atlanto!). Labiausiai pavydėjau drašos kalbėti savo vardu, atskleisti silpnības ir net jomis mėgautis. Juk „slaptos ligos išgydomos tik jas demaskuojant“ (W. G.).

Bet juk ne viskas taip rimta! Juk buvo ir „Bridžitos Džons“ dienoraštis su cigarečių, kalorijų ir telefono skambučių apskaita – irgi savanoriški tramdomieji marškiniai, kažkuo panašūs į Marko Aurelijaus (jei žiūrėtume pro kitą žiūrono pusę). Savimi susirūpinęs senovės mąstytojas ieškojo Kelio, dabartinė vartotoja – kas iš kelio išvestų.

Liepos 3 d., ketvirtadienis. Skaitau ką tik pasirodžiusią trečią Neringos Abrutytės poezijos knygą „Neringos m.“ Ir man tai – kaip Dainų šventė. Visa tauta dainuoja Vingio parke, o aššššššššššš... Bet juk bet

kokioj dainoj intensyviausias tas momentas, kai susiliečia patirtys, kai žodžiai prisipildo dar pulsuojančių išgyvenimų. Gražios tos liaudies dainos, bet man – per tolimos. O be Abrutytės poezijos savo gyvenimo (ir meilės?) tiesiog neišivaizduoju. Žinoma, esu šališka – ir geriau būtų patylėti, pasilikus „išvirkščioj“, blogojoj teksto pusėj. Bet perskaičiau neseniai jauno gabaus poeto atsiliepimą apie Neringos knygą „Litmeny“ – ir noriu kai ką pasakyti. Abrutytės stiprybė ne tai, kad ji kiekvienoje knygoje vaizdų ir žodžių pagalba kuria savo mitą, bet kad čia pat negailestingai tyčiodamasi jį sugriauna. Kad su chirurgės cinizmu mėsinėja savo nuodėmes, bet neniekina ir naivaus „širdies balso“. Kad nebijo visa jėga blokštis į nusišnekėjimo, kompleksų, puikybės ir paklydimų sieną – ne dėl švento naivumo ir ambicijų (o gal kaip tik dėl jų!), bet pirmiausia dėl gyvos, kiekvienoj kūno lastelėj drebančios kalbos. Iš kur tos pauzės, tarpai, skiemenų nutrupėjimai? Trūkčiojantis kvėpavimo ritmas, nuojautų nuospaudos kūne? Žinoma, jei bandai persodinti Abrutytės retoriką į jai svetimą poetinį darželį, šie tekstai gali pasirodyti tik paviršutiniškas kalbinis pasidarkymas. Bet kam skurdinti tekstus atimant kontekstą? Neringos poezijai reikia kitokios kalbinės klausos, kito kultūrinio rezonanso (Anne Sexton ir Sylvia Plath išpažintinės lyrikos, Adrienne Rich bekompromisių tekstu, Sapfo sudužusios vazos su kregždutėmis, Luce Irigaray moters kūno politikos, pagaliau – Julios Kristevos siaubo galių ir poetinių revoliucijų).

Liepos 6 d., sekmadienis. 13 val. – iškilmingas paminklo karaliui Mindaugui atidengimas. Maliausi su kitais šviežiai pasėtos žolytės purve Gedimino kalno papėdėje, tik staiga toks tautos vienybės jausmas užplūdo! Tuo momentu, kai mergytės-gulbytės (angeliukai?) nuplėšė baltą maršką nuo granitinio karaliaus Mindaugo kūno. Nesvarbu, kad mūsų vienintelis karalius panašus į fotelį.

Liepos 7 d., pirmadienis. Patriotinės iškilmės tęsiasi. „Coca-Cola Plaza“ kino centre įvyko lietuviško filmo „Vienui vieni“ premjera. Buvo nejauku – vaizdas ir intonacija perspausti, perdėm dramatiški. Romano Polan-

skio „Pianistas“ irgi manęs nesužavėjo, bet režisūros ir vaidybos požiūriu jis gali būti pavyzdžiu, kaip tiksliai ir taupiai perteikti tragediją. Gyva, kraujuojančia, paties išgyventa.

Liepos 9 d., trečiadienis. Į redakciją atėjo gerų norų kupina Austėja Č., o aš tuoj pat paklausiau, ar ji jau parašė apie Ksenijos skulptūras. Prasidėjo ilgas ginčas apie kojas (skulptūrų). Aš sakiau, kad jos visai nesvarbios, nes jų beveik nematyti. „Įkyriose mintyse“ kojos, vos prasidėjusios, suauga į pjedestala, o „Gulinčiai moteriai“ jos iš viso nukirstos. A. Č. sakė, nuo kojų viskas prasideda ir kad visos Ksenijos skulptūros tvirtai remiasi į žemę. Ji teisi. Bet gal svarbiausia – sparnai?

Liepos 10 d., ketvirtadienis. Puiki diena – nuo pat ryto du geri filmai: „Adaptacija“ ir „Dangus, lėktuvas, mergina“. Dabar žinau, kaip atrodo tobulas tarpusavio supratimas. „Adaptacijoje“ Meril Streep herojė paskambina savo meilužiui ir paprašo, kad jis imituotų telefono ragelio garsą. Ir abudu darniai pradeda „pypti“ į ragelį. Jokios komunikacijos, jokios informacijos – ir visiška harmonija.

Liepos 14 d., pirmadienis. Kas sakė, kad Lietuvoje – demografinė krizė? Šiandien rytą važiuodama Trakų gatve į darbą suskaičiavau aštuonias nėščias moteris. Padauginkit iš Vilniaus gatvių skaičiaus... O gal jos *tik* aštuonios – ir visos ejo į būsimų mamų susitikimą „Skonyje ir kvape“? Forma, talpinanti savyje kitą formą. Štai gražiausia skulptūra! (Nusiklausiau Henry Moore'o.) Tik čia ne šiaip forma iš akmens ar metalo, o gyvas laiko branduolys, kuris tuoj prasikals kaip kaštonas rudenį.

Liepos 15 d., antradienis. Atvažiavusi į redakciją radau mažytį laiškeli, atkeliavusį iš Vermonto. Amerikos lietuvių vaikų stovykloje besidarbuojanti kolegė tvarkydama palėpę rado visokių grožybių. Ir man atsiuntė vieną „senobinį“ atviruką: „VIEŠPATIE, ačiū, kad esu mergaitė!“ (baltame fone eskiziškai nupiešta mergaitės galvutė su gėlėmis). Kitoje pusėje išspausdinta maldelė:

„Viešpatie,
mano jaunystės Dieve,
noriu būti tokia –
kad kiti nusišypsotų, kai ateinu;
kad kiti norėtų su manim pabūt,
kai jie liūdni,
ir kad norėtų su manim pasidžiaugt,
kai jie linksmi;
kad manim visi galėtų pasitikėti,
kad kiti galėtų man duoti, ką svarbaus
jiems padaryti
ir kad Tu galėtum man duoti,

ką svarbaus
Tau padaryti,
kad mano tėveliai ir mano tauta
džiaugtųsi, kad esu lietuvaite.“

Kada ir kur tai galėjo būti išspausdinta? Tikriausiai kur nors JAV, antrajai feminizmo bangai pasiekus lie-

tuvių bendruomenę – pasididžiavimas savo moteriškumu kartu yra ir pasididžiavimas lietuviškumu. Vis dėlto viršelio „feminizmas“ – grynčiausia dekoracija, kaip ta mergaitė su nėrinėliais ir vainikėliu. Nes kitoje pusėje aiškiai pasakyta, kad geros mergaitės yra klusnios ir besiaukojančios kitiems. Kaip vadinosi ta knyga – „Geros mergaitės keliauja į dangų, blogos – visur, kur joms reikia“? Ne, šitai neskamba kaip maldelė. Iš paauglystės geriausiai atsimentu lakonišką Leonos atsidūsėjimą pažvelgus į veidrodį: „Ačiū Tau, Viešpatie, kad sutvėrei mane gražią“ (Dalios Urnevičiūtės „Leona“).

Liepos 16 d., trečiadienis. Kaimynai įsistatė „Šarvo“ duris. Tikrai gražiai atrodo. Dabar visa Lietuva „šarvojasi“ ir dedasi plastikinius langus (balkonai jau ištiklinti). Gėrėdamasi raudonmedį imituojančiomis durimis kažkodėl prisiminiau pasaką apie ožio dar-

žą – kaip jis ilgai plušo, kol pastatė tvirtus vartus su didžiule spyňa. O naktį vėl šernai viską iškniso – nes ožys pamiršo tvorą užtvėrti. Palyginimas nevykęs, bet durys geros. Reikėtų ir mums pasikeisti. O gal geriau į Venecijos bienalę? Ai, bus tų bienalių... Užtat „Šarvas“ – visam gyvenimui!

Liepos 19 d., šeštadienis. Noriu miego. Vakar su draugėmis nuėjau į barą „kultūringai praleisti vakarą“. Ir kokios tik kultūros būna! Sutikau kinę iš Toronto, vardu Rose, kuri dirba Lietuvoje besikuriančioje kazino kompanijoje. Ji sakė, kad kazino veikloje svarbiausia – bendravimas. O aš visada maniau, kad pinigai (iš naimumo ir nepatyrimo, žinoma).

Kokia vis dėlto homogeniška Lietuvos visuomenė! Rose buvo vienintelė kinė bare. Vilniaus gatvėse retai pamatysi juodaodį, įvairios etninės ir religinės bendruomenės negausios ir vizualiai beveik neišsiskiria pilkame mieste audinyje. Subkultūros grupės ir kitos bendruomenės gyvena „nematomą“ gyvenimą. Labiau nei kaimyno sėkmės (šarvuotos durys!), lietuviai bijo kitioniškumo. Visur – mene, politikoje, tarpusavio santykiuose. Užtat ir turime toki štai granitinį Mindaugą – patį normaliausią pasaulyje. Čia yra viskas, ką paminkle norėtų išvysti vidutinis statistinis lietuvis. Tauri didybė, prakilnūs bruožai, valdovo atributai. Tvirtybė (granitas), politinė išvalga ir lankstumas (pagoniškos ir krikščioniškos kultūros laiką žymintys apskritimai). Valdovas sėdi sote, galva skendi debesyse – tikrai kelias oraus pasididžiavimo jausmą, – o ne skausmingą neviltį, kaip žemyn garmantis Gediminas. Pati mačiau, kaip žmonės ateina su vaikais ir anūkais, fotografuojasi. Ir aš paprasčiau, kad mane „nutrauktų“ – bus ką draugams parodyti ir giminėms į užsienį išsiųsti.

Vis tiek manau, kad fontanas buvo geriau. Atgyveno didvyrių era – ne tokius paminklus dabar stato, ne asmenis aukština, bet ieško gyvo istorijos ryšio su dabartimi.

Liepos 18 d., penktadienis. Į Lietuvos Valstybės kūrėjų portretų parodą Vilniaus paveikslų galerijoje ir Radvilų rūmuose ėjau pasiryžusi suskaičiuoti, kiek moterų vertos valstybės kūrėjo vardo. Skaičiai gal nedaug pasako apie meną, tačiau nemažai apie vertintojų men-

talitetą. Maniau, pateksiu į „Išskirtinių džentelmenų lygą“ (naujas filmas su Seanu Connery). Tačiau parodos rengėjai ne tik pristatė garsias didikas, bet ir surado mažiau žinomų tarpukario moterų tapytojų. Kiekvieną salę puošia bent keli moterų portretai. Žinoma, ankstesniais laikais jos – garsių kilmingų giminių atstovės: žmonos, motinos, seserys, vienuolynų viršininės. Viena su vyru buvo įkūrusi teatrą ir pati rašė pjeses, kita įsteigė audimo ir stiklo manufaktūras, trečia rūpinosi universiteto observatorijos statyba (pavaizduota su architektūriniu brėžiniu). Tiesa, Radvilų rūmuose nėra Salomėjos Nėries – nes nerado to laikotarpio jos tapyto portreto. Tačiau Salomėja taip mėgo fotografuotis! Beje, nėra ir Čiurlionio (irgi nerasta jo portreto). Gaila, kad fotografija į parodą neįtraukta, bet gal sulauksime atskiros fotografijų ekspozicijos?

Liepos 19 d., šeštadienis. Namų tvarkos diena. Ropinėdama su siurbliu po nusišėrusius kilimus jaučiuosi kaip namų darchytoja Freken Bok iš „Karlsono“.

Vakare apsivelku gėlėtą plonyčio trikotažo suknelę („proginę“ – su ja visados važiuoju maudytis vakarais) ir nušvilpiam su broliu per Karoliniškių pušynus link Salotės ežero. Daug daug daug mašinų stovėjimo aikštelėje, kitos tiesiog paežerė – pravertais langais, durimis, liukais, bagažinėmis. Iš visų sklinda muzika. Galvojau, po tokios karštos dienos ežere bus tiršta, bet kur tau! Jaunimėlis apgulęs savo mašinas plempia alų ir ežero pusėn nė nešnairuoja.

Liepos 20 d., sekmadienis. Raudonieji serbantai, juodieji. Vyšnios. Sodas klesti iš Dievo malonės, mums beveik neprisidedant. Kaip paukšteliai nusiraškom uogeles, išverdam, cukrum pabarstom – ir geriam karštą uogienių arbatą tamsiais žiemos rytais. Kokia žiema, kai vasara vos įpusėjo! ...Kokia vasara, kai birželį šalo, liepą lijo, o rugpjūtį turbūt kruša išmuš pajūrin suplūdušius poilsiautojus. Arba sausra išpleškins nualintą pievą ir laukų gyvastį. Užtat barškinti kompiuteriu tokiu oru – vienas malonumas, ir jokių „anapusinių“ pagundų. Grafomanija liejasi laisvai – kaip tikra stachanovietė jau viršijau ir NŽ-A pasiūlytą 8000 ženklų ribą. Pats laikas į užtarnautą poilsį. ☞

MINDAUGO TILTAS Į LIETUVĄ

Vytautas Landsbergis

Karaliaus Mindaugo sukaktis, regis, tapo dar vienu tiltu į mūsų rašytinės istorijos pradžią, į valstybingumo ir civilizacinę savivoką.

Artėjantis Lietuvos tūkstantmetis atitinkamai suaktualins prūsų ir lietuvių christianizacijos pradžią. Nors atvykėlis barbaras (t. y. svetimasis) Brunonas, pažeidęs Netimero šalies įstatymus, 1009 m. padėjo galvą, nuo jo prasideda didysis krikščionybės iššūkis – ar bus ir kokia bus Lietuva per ištisą tūkstantį metų. Lemtingas yra Mindaugo pasirinkimas, kai jis, jau suvienytos Lietuvos valdovas, su šeima ir „didele daugybe“ didžiūnų 1251 m. priima krikštą. Karūnacija, kurios 750 metų sukaktį šiomet labai iškilmingai minėjome, kaip ir nustelbė, bet ir priminė dar svarbesnį dvasinį kultūrinį virsmą – christianizaciją. Neišvengiamai, o jau ne pirmąsyk, iškilo ir klausimai: nuo kada Lietuva – krikščioniška valstybė? Kada įvyko – jeigu apskritai buvo toks vienkartinis įvykis – Lietuvos krikštas?

Galima dar ir taip suformuluoti istorinę bei istoriografinę dilemą: ar pirmasis krikštas yra tik nutrukęs epizodas vis dar pagoniškosios Lietuvos istorijoje, ar priešingai – atsimetimas, t. y. Traidenio–Algirdo vardais įrėmintas beveik šimto metų laikotarpis yra laikinas epizodas jau Mindaugo pradėtoje vakarietiškoje Lietuvos christianizacijoje, kurią vėl tolerantiškai tęsė Vytenis, Gediminas ir užbaigė šio vaikaičiai Jogaila su Vytautu?

Edvardas Gudavičius vadina Mindaugo apsisprendimą *pirmuoju* (išeitų, kad Jogailos žygį – *antruoju*) Lietuvos krikštu, ir tai racionalu, nors vyksta debatai. Tačiau atsakius į ką tik nusakytą dilemą – kur epizodas, o kur pagrindinė slinktis – gal nebeliktų nė ginčo. Daugelio valstybių istorijoje *karalių* krikštas yra *šalies* tapsmas krikščioniška, o konkrečiai ir praktiškai – arba to tapsmo pradžia, arba esminis lūžis, galutinis virsmas jau vykstančiame christianizacijos procese.

Jogaila krikštijosi ne Lietuvoje – Krokuvoje, pasakytume, lyg *be* Lietuvos, tačiau jau išpareigojęs įtvirtinti Lietuvoje krikščionybę; todėl ir šis valdovo krikštas turėtų būti vertinamas kaip jo šalies krikščioninimo arba christianizacijos (antrojo etapo!) pradžia. Krikštydamasis pas kryžiuočius, išpareigojo ir Vytautas. Analogiškai, grįžę atgal, vertintume ir Mindaugo krikštą – pagoniškosios Lietuvos krikščioninimo pradžią. Mindaugas atvėrė

Lietuvą krikščionių Romos Bažnyčios misionieriams, suteikė jiems paramą ir apsaugą (kurios neturėjo Brunonas); toliau tai tęsė Gediminas ir Jogaila su Vytautu. Kaip žinia, Algirdas rūpinosi Rytų Bažnyčios įtakos panaudojimu Lietuvos politinei ekspansijai slavų žemėse. Nepamirština Lietuvos specifika, kad čia konkurovo dvi krikščionybės, ir tai paliko dar papildomą istoriografinę sumaištį. Tebus leista man, muzikologui, nelyginant prie generalinės istoriografijos priėjusiam Kindziuliui, išdėstyti dar šiek tiek savų pamąstymų.

Išties, ką Janas Długosz ir po jo visi lenkų bei lietuvių istorikai vadina „Lietuvos krikštu“? Literatai ir dailininkai prisidėjo įtvirtindami mitą, neva dalelės valstybės gyventojų apsikrikštijimas yra valstybės krikštas. Juk Algirdo–Jogailos–Vytauto Lietuva yra didžiulė valstybė, kurios gyventojų didžioji dauguma, dabartinių baltarusių ir ukrainiečių protėviai – jau nuo seno krikščionys. Stačiatikiai („tiesatikiai“?) – pagal jų supratimą, o kitatikiai arba klaidatikiai – pagal Romos katalikų, betgi krikščionys. Taigi etninių lietuvių (su jų absorbuojamais žiemgaliais, sėliais), o kiek vėliau dar atskirai matomų žemaičių krikštas jokių būdu nėra visų pavaldinių, visos valstybės krikštas.

Kas kita, jei Litva slavams buvo ir tautos pavadinimas, tada turėtume vartoti ne Lietuvos, bet „lietuvių krikšto“ sąvoką. O Długosz, drįstu įtarti, dar ir tyčia drumstė, tad skaidrinkime.

Vėl grįžkim į Mindaugo ir pomindauginę Lietuvą. Jau jo valstybėje – su Naugarduku, Slonimu, Polocku – matysim daug stačiatikių pavaldinių, o ir jo paties vyriausiasis sūnus Vaišelga – stačiatikis. Atkeršijęs už tėvo nužudymą, jis susigražina sostą, tik ne Romos karūną. Po to valdė Mindaugo žentas Švarnas – irgi stačiatikis; tai kodėl šio laikotarpio Lietuva būdavo skelbiama „atkritusi į pagonybę“?

Gryniesiems istorikams valstybininkams galėtų talkinti kultūros istorikai. Juk turime reikalo su interpretacijų interpretacijomis, o čia jau nebe įvykių istorijos, bet kultūros sritis. Pavyzdžiui, ar toks labai galimas vertybinis lenkų istorikų požiūris, kad katalikybė pranašesnė už stačiatikybę, neskatino matyti christianizaciją tik ateinančią iš Romos, ir tąsyk – arba Lietuva (lietuvių tauta) pagoniška, arba katalikiška. Mechanškai

perėmę kai kurias klišes, gal ir patys vaizduojamės, užsidėję Długoszo akinius, neva Lietuva, kol netapo katalikiška, buvo kažkokia „pagoniška“, nepalanki krikščionybei. Ne, Lietuva būtent gynė savo pavaldinius krikščionis, atmušdama nekrikščioniškas ordas, tarkim, prie Mėlynųjų Vandenių, nors Algirdas dar nebuvo krikščionis. (Beje, o kokiomis apeigomis už jo tekėjo stačiatikė žmona? Kodėl ji nepakrikštijo Jogailos – gal buvo išsaugomos abi alternatyvos būsimų nuotakų pasiūlymams?) Vertėtų daug ką permąstyti, patikslinti aplinkybes ir sąvokas, taipgi per jų kultūrinį turinį.

Truputis kultūrinės vaizduotės antai padėtų spėti, kodėl antroji žmona Morta buvusi lyg karštesnė krikščionė, apskritai teigiamai įtakojusi savo vyrą Mindaugą. Valdovų dvaruose raštininkaudavo vienuoliai, sykiu ir misionieriai. Kas gi būtų rašęs lotynišką karaliaus Mindaugo laišką popiežiui, be abejo, ir kitus laiškus? Valdovui daužantis karo žygiuose ir medžioklėse, jau ir pirmajai jo žmonai galima buvo ramiai, nuosekliai išaiškinti tikėjimo tiesas, patraukti ir parengti krikštui. Žmonų kalbinamas Lietuvos valdovas turėjo suvokti ir politinę Romos krikšto reikšmę bei naudą.

O dabar spėkim, ar Długoszas objektyviai, be suinteresuotumo aprašė būtent Jogailos įvykdytą „Lietuvos krikštą“? Lietuvos tamsybę nušvietusi Kristaus šviesa iš Lenkijos turėjo įtvirtinti pastarosios pranašumą ir ateičiai – Długoszo laikų dviejų šalių konfederacijai, būsimai unijinei „Abiejų Tautų Respublikai“. Jokių abejonių, kuri iš „abiejų“ – svarbesnė. (Tam ir tie Vytauto karūnos vogimai.) Dar po šimto metų sudarytoji Liublino unija reiškė ir didelių turtingų Voluinės ir Podolijos žemių perdavimą Lenkijai. Gali būti, kad Lietuvą buvo paranku matyti Długoszo akimis *vien etninėje* teritorijoje, *ten* krikštijama ir už tai amžinai skolingą lenkams, jau ketinant perimti iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos kokių slavų žemių (lyg jos – *ne* Lietuva). Istorijos rašymas dvispalviu rašalu tarnavo einamajai politikai, o štai politikoje skirtingi Gedimino titulai „lietuvių ir rusų karalius, Žiemgalos kunigaikštis“ (rašo pats Gediminas), „lietuvių ir daugelio rusų karalius“ (pats Gediminas ir Šventasis Sostas), „Lietuvos karalius“ (Ordinas) reiškė žemių pripažinimą arba ne. Ordino interesas buvo matyti Lietuvą tik etninę ir nekrikščionišką, nepripažįstant jai teisių į slavų žemes (Vladimiras Pašuta). Galbūt toks ir Długoszo.

Baigdamas norėčiau nubrėžti lyg ir išvadas dėl dviejų istoriografijoje fetišizuojamų arba savaip neskaidrių dalykų. Pirmasis – tai tartum vieno Jogailos vienuostu įvykdytas ligi tol vis dar „pagoniškos“ Lietuvos

krikštas. Antrasis – tai Romos krikščionybė kaip vienintelė teisinga, kurios įvedimas tik ir tereiškia gyventojų sukrikščioninimą. (Stačiatikybės laipsniško išsigalėjimo turbūt nevadintų Lietuvos krikštu.) Abu jie spalvingi, pakilūs paveikslai. Mano galva, kur kas įdomesnė būtų kitokia tyrimo ir istorinės savivokos erdvė – kaip Lietuva jau Mindaugo–Algirdo laikais netapo stačiatikiška, kaip nugalėjo ir išsigalėjo Romos tikėjimo civilizacija, ir iš kur senieji valdovai turėjo tiek išminties ir išvalgos, kad ir tauta išliktų, ir valstybė pajėgtų vis atgimti ir atgimti jau aštuntą šimtmetį. O jų sprendimas anuomet užbaigti krikštą arba galutinį sukrikščioninimą paliko ateičiai dar vieną svarbų politinį pėdsaką.

XIV–XV a. sankirtoje buvo krikštijama Aukštaitija ir Žemaitija, t. y. visoje didelėje valstybėje dar užsilikusi konservatyviausia lietuviškoji etninė sala. Ši samprata po daugiau kaip 500 metų derybose dėl Lietuvos ir Sovietų Rusijos Taikos sutarties (1920 m. liepą) buvo naudojama ir priimta kaip argumentas Lietuvos rytinei bei pietryčių sienai nustatyti. Žemės su katalikais gyventojais buvo pripažintos Lietuvai ne vien ekonominės gravitacijos (į Vilnių) ir tikėjimo, bet ir istoriniu etniniu pagrindu – *gyventojų kilmė!* Mat krikšto metu tuose plotuose ligi Naručio ežero ir Gedimino šeimos branginto Medelės dvaro (toliau į rytus jau buvo stačiatikiai) tikrai gyveno dar nepakrikštytieji, patys tikrieji lietuviai.

Jų palikuonys, vėlesniais amžiais laipsniškai prarasdami kalbą – išliko tik lietuviškos salos, – vis dėlto laikė-

Tomas Vyšniauskas. Vilnius. 2003 m. liepos mėn. Fotografija

si Romos katalikų Bažnyčios. Tad riba tarp katalikų ir stačiatikių buvo pripažinta lietuviškų etninių žemių ir valstybės riba. Ši tapatybės liudijimą į mokslo ir kai kuriuos valstybės žemėlapius įrašė galutinis tenykščių lietuvių krikštas XIV a. pabaigoje. ❧

Humanitarinė intervencija

KĘSTUTIS K. GIRNIUS

Nesuradus masinio naikinimo ginklų, Irako užpuolimas teisinamas kitaip – reikėję pašalinti Sadamą Huseiną, nes jo valdžia masiškai pažeidinėjusi žmogaus teises. Esą tarptautinė bendruomenė ir atskiros šalys turinčios teisę, gal net pareigą, apsaugoti kitos šalies gyventojus nuo smurto ir kitų žmogaus sukeltų katastrofų, net jei tam priešintųsi vietos valdžia ir tektų pažeisti tos šalies suverenumą.

Nūnai daugėja vadinamosios humanitarinės intervencijos šalininkų. Pasak jų, pasaulio bendruomenė negali nusigręžti nuo žmonių vargų vien dėl atsitiktinumo, kad šalį valdo tarptautiškai pripažįstama represinė valdžia. Tačiau šiuos įsikišimus ypač skeptiškai vertina Trečiojo pasaulio šalys, būgštaudamos, kad tai bus dingstis galingosioms primesti valią silpnesnėms kaimynėms ir smarkiai apriboti jų suverenumą. Nurodoma, kad galingos šalys susitaiko su daugeliu represinių valdžių ir kišasi tik ten, kur turi siekių.

Pasaulis išgyvena žmogaus teisių revoliuciją. Ne dėl to, kad žmogaus teisės daugiau gerbiamos negu prieš 50 metų, bet dėl to, kad jos tapo sudėtinė tarptautinės politikos dalimi. Antai 1946 m. JTO Žmogaus teisių komisija net nepriimdavo pareiškimų iš privačių asmenų, kurie skundėsi dėl jų teisių pažeidinėjimo. Kelis dešimtmečius vyriausybės atmesdavo kaip neteisėtą kišimąsi į jų vidaus reikalus bet kokius pasiteiravimus apie žmogaus teises jų šalyse. Ir niekas tam nesipriešino. Ilgainiui padėtis radikaliai pakito. JTO, ESBO ir kitų organizacijų atstovai keliauja po pasaulį, tiria žmogaus teisių padėtį, vertina ir kritikuoja vyriausybes. Nema-

žiau reikšminga, kad pažeidimais kaltinamos šalys nebeaiškina, esą tai kišimasis į jų vidaus reikalus. Žmogaus teisių gerbimas, kadaise tik svajotas idealas, tapo tarptautinės teisės norma.

Per tą patį laikotarpį pakito suverenumo reikšmė tarptautinėje bendruomenėje – ji susilpnėjo. Po XX a. karo ir agresijos patirties JTO steigėjams rūpėjo sumažinti smurto vaidmenį tarptautiniuose santykiuose ir uždrausti visus karus, išskyrus priešinimąsi tiesioginei agresijai. JTO Chartijos pastraipoje 2(4) pažymima, kad šalims nevalia naudoti smurto ar juo grasinti bet kurios šalies teritorijos vientisumui ir politinei nepriklausomybei. Viltasi, kad šalies suverenumo pabrėžimas ir kategoriškas draudimas kištis į vidaus reikalus užkirs kelią galimai agresijai.

Šios nuostatos kinta. JTO Chartija liko nepakeista, bet formalių sutarčių ratifikavimas arba jų pataisymas nėra vienintelis būdas pakeisti tarptautinę teisę. Konkreti praktika irgi turi normatyvinį poveikį, nors teisiškai ginčijasi, kiek svorio suteikti praktikai, kai atitinkamos sutartys nedviprasmiškai draudžia ar įgalina kurį nors veiksmą. Kad ir kaip būtų, praėjusiam dešimtmetyje JTO Saugumo taryba net tris kartus sankcionavo intervenciją – Somalyje 1992 m., Ruandoje 1994 m., Haiityje 1994 m., – taip prisiskirdama teisę karinėmis priemonėmis stabdyti masinius žmogaus teisių pažeidimus.

Svarbu pabrėžti, kad Saugumo Taryba prisiskyrė šią teisę sau. O kas leistina JTO, nebūtinai leistina kuriai nors valstybei ar organizacijai. Atskiros šalys ne kartą pažeidė savo kai-

mynių suverenumą ir ne kartą sulaukė gana plataus pritarimo. Net šiais atvejais nebūdavo stengiamasi veiksmų pateisinti kaip humanitarinės intervencijos. 1971 m. Indijos kariuomenė įsiveržė į Rytų Pakistaną (Bangladešą) sustabdyti hindų persekiojimą, nors aiškino, jog tai buvo savigny. Nuversdama Idi Amino valdžią Ugandoje, Tanzanija teigė, kad tai buvo atkirtis Ugandos agresyviems veiksams prieš metus.

Regioninės organizacijos irgi yra pasielgusios panašiai, ir taip pat be užuominų į humanitarinę intervenciją. Vakarų Afrikos šalių organizacija ECOWAS pateisino savo įsikišimą į Liberiją ir Siera Leone, teigdama, kad ją pakvietė teisėtos šių šalių valdžios. Panašiai elgėsi NATO 1999 m., puldama Serbiją. NATO neminėjo humanitarinės intervencijos, bet pabrėžė, kad jos kariniai veiksmai derinti su ankstesnėmis Saugumo tarybos rezoliucijomis.

Regioninių organizacijų vaidmuo lieka kontroversiškas. Jų grynėjai pabrėžia, kad NATO kariniams veiksams pritarė ne tik visos organizacijos narės, bet ir Serbijos kaimynės. Tad akcija turėjo platesnį pritarimą. Sėdėti sudėjus rankas esą buvę nepateisinama. Kritikai lieka neįtikinti. Jie nurodo, kad regioninės organizacijos neturi ypatingo statuso tarptautinėje teisėje, nėra universalesnių jų sudarymo principų. Be to, jomis lengva piktnaudžiauti. 1968 m. kita regioninė organizacija – Varšuvos sutarties – okupavo Čekoslovakiją, neva

gindama socializmą nuo jo priešų. *Ad hoc* sumetimais būtų galima kurti kitas regionines organizacijas. Pakistanas ir Kinija, gal kartu su Afganistanu, galėtų susiburti ir skelbti ketiną ginti musulmonų teises Kašmyre.

Tarptautinė visuomenė įvairiai vertina įsikišimą į Kosovą. Intervencijos šalininkai nurodo, kad Saugumo taryba 12 balsų prieš 3 atmetė intervenciją smerkiančią rezoliuciją, ir kad prieš ją balsavo Trečiojo pasaulio šalys. Kita vertus, JTO Generalinėje Asamblėjoje 107 šalys balsavo už intervenciją smerkiančią rezoliuciją, o tik 7 balsavo prieš, 48 susilaikė. Nepriklausoma tarptautinė komisija priėjo saliamonišką sprendimą, puikiai atskleidžiantį šio klausimo sudėtingumą: intervencija buvo neteisėta, bet legitimu, nes tai buvo nesavanaukiškas mėginimas sustabdyti masinius žmogaus teisių pažeidimus.

Sunku pasiekti konsensuą dėl JTO neįgalios humanitarinės intervencijos, mat požiūris į intervenciją susijęs su požiūriu, pvz., į tarptautinį stabilumą, valstybių vaidmenį tarptautinėje visuomenėje, tautinės visuomenės savarankiškumo svarbą. Ilgainiui nuostatas veikia ir giliausi doroviniai įsitikinimai.

Tarptautinio stabilumo vertę pripažįsta visi. Manantys, kad stabilumas yra gležnas daigas, ragina kuo greičiau apriboti jėgos naudojimą tarptautiniuose santykiuose. Jie būgštauja, kad, vienai šaliai savo nuožiūra įvykdžius humanitarinę intervenciją, rasis precedentas smurtu arba grasinimu siekti paveikti kaimynių elgesį. Antai bus skelbiama teisė pradėti prevencinį karą, organizuoti išankstinį potencialaus agresoriaus puolimą, be šalies vyriausybės leidimo suminti arba nužudyti nusikaltėlius arba teroristus. Būgštaujama ne be pagrindo, nes ta linkme jau pajudėta.

Teigiama, kad pakantumas vienašalėms humanitarinėms intervencijoms sustiprins galingų valstybių

išskirtinumą. Tik jos galės naudotis tokios intervencijos teise, nes tik jos tai pajėgs. Taip labiau įtvirtinama šalių nelygybė, o tai kenkia stabilumui. Be to, manoma, kad galingos šalys, priimdamos sprendimą dėl galimos intervencijos, labiau paiso savo interesų. Antai taip buvę Vašingtonui nutarus siųsti karius į Grenadą ir Panamą.

Galima atsakyti į šiuos priekaištus. Tarptautinė santvarka yra gana stabilu, ir jos nesugriaus humanitarinės intervencijos. Ne visi tarptautinės teisės subjektai yra lygūs, bet taip visada bus. Galingos šalys dažnai savo siaurus interesus apgaubia humanitarinių siekių skraiste. Bet tą pavojų galima sumažinti reikalaujant, kad intervencijai pritartų regioninės organizacijos ar didesnis šalių būrys.

Intervencijų priešininkai nurodo, kad reikia gerbti šalių suverenumą ne tik dėl to, kad tai kertinis tarptautinės teisės akmuo, bet ir dėl to, kad valstybės sienos yra tautinės ar kitaip apibrėžtos bendruomenės sienos. Net jei daugelis gyventojų engiami, savo bendru gyvenimu jie sukuria bendras vertybes, tautinę tapatybę ir solidarumą. Žmonės sieja savo likimą su tautos likimu, savo tapatybę sulieja su tautos tapatybe. Visa tai pažeidžia svetimųjų intervencija, juolab kad dažnai įsikišama prieš gyventojų daugumos valią arba net jos nežinant.

Bet nereikia romantizuoti tautinės ar valstybinės bendruomenės. Dažnai šalyje varžosi priešingai nusiteikusios arba bent nevieningos bendruomenės, tad nėra vienijančios tapatybės. Juo žiauresnė represija, juo didesnė tikimybė, kad gyventojai nesutapatina savo interesų su valdžios siekiais ir atsiriboja nuo dominuojančių vertybių. Be to, daugumos valia nėra šventa karvė – jos galima nepaisyti, jei dauguma engia mažumas.

Kita vertus, naivu manyti, kad intervencijos vykdytojai bus laikomi išvaduotojais. 1941 m. lietuviai buvo

dėkingi vokiečiams už komunistų išvairumą, bet jie taip pat norėjo, kad „išvaduotojais“ kuo greičiau paliktų Lietuvą. Irakiečių dauguma džiaugėsi, kad Sadamas nuverstas, bet nemažai jų nori, kad amerikiečiai kuo greičiau pasitrauktų. Be to, patirtis rodo, kad po intervencijos sunku atstatyti normalų politinį ir bendruomeninį gyvenimą. Praėjus aštuoneriems metams po intervencijos Bosnijoje, ketveriems po įsikišimo Kosove, šios šalys dar neatsigavo. To nereikia užmiršti svarstant, ar galima pateisinti humanitarinę intervenciją.

Pagaliau žmogaus požiūris į humanitarinę intervenciją priklausys nuo jo pagrindinių moralinių nuostatų. Juo daugiau asmuo mano, kad doroviškai teisingas tas elgesys, kuris sukelia didžiausią teigiamų pasekmių kiekį, kad apskaičiuojant pasekmes visų žmonių interesai ir siekiai traktuojami lygiai, kad visos, taip pat ir bendruomeninės, vertybės iš esmės sutapatamos su jų poveikiu paskiriems individams, kad žmogaus autonomija – laisvė savo nuožiūra kurti save – yra kone aukščiausia vertybė, juo didesnis jo polinkis teigiamai vertinti humanitarinę intervenciją. Bet jei žmogus laikosi deontologinių teorijų, mano, kad kai kurie veiksmai yra savaime geri ar blogi, kad žmonės turi specialias pareigas tam tikriems žmonėms ar žmonių grupėms, kad kai kurios vertybės negali būti visiškai redukuojamos į asmens vertybes, tai didelė tikimybė, kad jis skeptiškai vertins suverenumą pažeidžiančias humanitarines intervencijas.

Diskusijos šiuo klausimu vyks ilgai. Bet jei griebiamasi jėgos tik kaip paskutinės priemonės, jei šalies okupacija yra laikina, jei itin stengiamasi apsaugoti nekaltų žmonių gyvybę per antpuolius, jei realistiškai apskaičiuojamos net laikinos okupacijos pasekmės bendruomenės gyvenimui, tokiai intervencijai prieštaurauti sunku. ❧

„KITA BRITANIJA“: BRETANĖ

„...Po išpūsta bure...“

Roy Eales

Gyvendami Europoje, turėtume nusimanyti ir apie šio kontinento regionus. Pavyzdžiui, apie Bretanę. Šį vardą tikrai bemaž visi esame girdėję, esame šį bei tą apie Bretanę gal ir skaitinėję. Tačiau kažin ar dažnai suvokiame, kad tai ne tik be galo gražus, bet ir be galo graudžios istorijos kraštas. Prieš šimtmetį bretonų kalba dar kalbėjo apie milijoną žmonių, šiandien – vos apie 250 000, kurių dauguma, be to, sakosi vis dėlto dažniau kalbą prancūziškai. Dar ir šeštame, septintame, kartais – net aštuntame XX a. dešimtmetyje, ir ne Rusijoje, o Prancūzijoje, bretonų vaikai, atėję į mokyklą, turėjo mokytis prancūziškai, o už tai, kad, sakysime, per pertrauką prašnekdavo gimtąja kalba, būdavo baudžiami. Šiandien situacija pasikeitusi nebent tiek, kad drastiškų bausmių lyg ir nebebūna – bet jau nebėra nė tokio reikalo.

O vis dėlto bretonų dar esama – ir esama žmonių, su pagarpa ir užuojauta lydinčių bretonų mėginimus išsaugoti kalbą ir savastį. Pats girdėjau, kaip mažame Bretanės bažnytkaimyje, kur koncertavo saviveiklinis choras iš Pirėnų, pranešėjui paskelbus, kad dabar bus dainuojama daina apie *libertė* ir pridūrus, kad jam žinoma, ką šis žodis reiškia Bretanėje, prancūziškai kalbanti salė smagiai sušurmuliavo.

Todėl šiame NŽ-A vasaros numeryje ir mėginame kalbėti apie Bretanę.

Į Bretanę mane nuvedė Marianna Butenschön, ne vienam pažįstama kaip sena Lietuvos bičiulė, praėjusiais metais Vokietijoje išleidusi ir knygą apie Lietuvą. Iš jos sėmiausi didžiąją dalį savo žinių. Marianna ir jos vyras Wolfas, iš profesijos – advokatas, netoli Lanjono turi, kaip mes sakytume, sodybą, tiksliau – buvusį malūną. Septyneris metus Wolfas rašė savo malūno dienoraštį. Iš šio dienoraščio siūlau dvi ištraukas (iš vokiečių k. vertė *Antanas Gailius*). Pirmoji jų – pirmoji ir dienoraštyje, antroji, kaip man regis, perteikia šiek tiek bretonišką kvapą.

Roy Eales – anglas žurnalistas ir poetas, lyg ir atradęs savo bretoniškas šaknis, šiuo metu galutinai persikėlė į Bretanę, mokesi bretonų kalbos ir rašo (kol kas tik angliškai) eilėraščius, kuriuose labai gausu šio krašto temų. Bet čia jis mums veikiausiai žurnalistiškai pristato Bretanės istoriją (iš anglų k. vertė *Rūta Tumėnaitė*).

Pagaliau – du tikri bretonai, bretonų kalba rašantys poetai: Bernezas Tangi ir Fačhas Peru. Deja, nebuvo įmanoma jų eilėraščių išversti iš originalo, nes šios kalbos mokovų Lietuvoje neturime. *Vladas Braziūnas* juos vertė iš autorizuotų vertimų į prancūzų kalbą.

Beliaka pridurti, kad Roy Eales ir Bernezas Tangi bus šių metų Poetinio Druskininkų rudens svečiai. Tie mūsų, kurie nepatingėsimė nukakti į Druskininkus, galėsime bretonų kalbą ir išgirsti.

Antanas Gailius

Tūkstančius metų audringa jūra ne skyrė, o veikiau jungė britus ir bretonus. Jų kelionės abipus Lamanšo prasadėjo jau prieš gerus 4000 metų. Gilyn į Britanijos šiaurę skverbėsi ištisa banga klajoklių, kuriuos dėl atsi-neštų plačiakaklę taurę primenančių geriamųjų indų vietiniai praminė taurių gamintojais (*Beaker-folk*). Jie atsikėlė čionai iš Bretanės, į kurią buvo atsikraustę iš Iberijos arba Ispanijos. Taurių gamintojai paliko pėdsaką abiejose sąsiaurio pusėse: suapvalintus kapo kaurėlius arba pilkapius, milžiniškų akmens stulpų ratus iš mėlynojo Velso akmens Stounhendže ir Aveberyje. Manoma, kad tai jie aplink Karnaką pietų Bretanėje pastatė tuos masyvius akmens paminklus, dolmenus ir granitinius antkapius. Ten yra išlikę 3000 lygiomis eilėmis nusidriekusių akmens grupių, 1000 iš jų – atskiri *menhyrai* („aukšti akmenys“), o visa slėpinga serija driekiasi beveik keturias mylias.

Anas didžiulių paminklų laikotarpis buvo tikras Bretanės aukso amžius. Lobiai, atkasti žemėje iš priešistorinių laikų, leidžia manyti, jog būtent čia virė pakrantės prekyba su Britanija, čia telkėsi didžiausios intelektinės pajėgos. Dauguma Prancūzijos gausiausių senovės aukso lobių buvo atrasta tenykščiuose kapuose.

Vėliau pirmosios keltų tautos pradėjo pamažu judėti iš Vidurio Europos ir pasuko į vakarus link Britanijos ir Bretanės, ir į visą kitą Vakarų Europą. Tos tautos sukūrė tai, kas prieš 2500 metų tapo pirmąja medžiagine „Europos kultūra“. Tada Bretanė vadinosi Armorika, išvertus iš keltų kalbos – „žemė šalia jūros“, kartu su Argoatu – „miškų žeme“ – krašto viduje.

Aukštaūgiai, stambaus sudėjimo keltai mėgo sekti pasakas, jie atnešė bendrą kalbą, kuri pasklido po Europą ir virto įvairiais dialektais: galų tarme Galijoje (ši vardą keltiškai Prancūzijai davė romėnai), gėlų – Airijoje, Škotijoje ir Meno saloje, ir britonų – Britanijoje. Keltai buvo ūkininkai ir kariai, pasakoriai ir menininkai. Jie paliko mums gausų pasakų, legendų ir vaizduojamojo meno lobyną, nenusileidžiantį jokioms ankstesnėms ir vėlesnėms civilizacijoms: metalo dirbinius, puodus, akmens ir medžio skulptūras, vaizduojančias primityvius veidus, kūnus, baimę keliančius šnairaakius gyvius, grakščius graviruotus ar raižytus medalionus

ir sudėtingus „S“ raidės formos raštus. Jie garbino gamtą, nemirtingus dievus, dangų, žvaigždes. Jų vadai druidai visą mokymą perteikdavo pasitelkdami poeziją. Visuomenė rėmėsi didele šeima ir jos kartomis. Žemės nuosavybė priklausė visai šeimai bendrai. Turta ir gerovė lėmė turimų galvijų skaičius. Bendroje visuomenės schemeje menininkai, rašytojai ir muzikantai buvo gerbiami ne mažiau negu kariai.

Armorika, anuomet labiausiai į vakarus nutolęs Galijos taškas, buvo sudaryta iš nepriklausomų darinių, kuriuos valdė penkios keltų gentys: toli vakaruose – *osismii*, šiandien tai apytikriai *Finistere*, pietvakariuose – *venetai*, šiandien *Morbihan*, šiaurėje – *coriosolites*, šiandien tai *Côtes d'Armor*, pietuose – *namnetes*, o dar toliau į rytus – *redones*. Venetai buvo puikūs jūreiviai ir galingiausi iš visų penkių genčių. Jie susikrovė turtus prekiaudami vynu, kurį atsiplukdydavo iš Viduržemio jūros baseino ir parduodavo Britanijoje.

Toji britų prekyba taip sėkmingai klestėjo, kad, siekdami ją apsaugoti, 56 m. pr. Kr. venetai Galijoje žūtbut mėgino sustabdyti romėnų karvedį Julijų Cezarį nuo invazijos į Britaniją. Venetai ir jų giminaičiai keltai Britanijoje suplukdė į Morbihano įlanką 220 ažuolinių laivų su odinėmis burėmis ir surinko flotilę mūšiai prieš Cezarį. Mūšį jie pralaimėjo, bet Cezaris mena juos narsiai kovojus, o kai kuriuos netgi nusiskandinus jūroje, kad tik nepakliūtų į romėnų nelaisvę.

Romėnams užgrobęs Armoriką, armorikai pabėgo į Britaniją ir įkūrė kolonijas Devone bei Kornvalyje. Vėliau, kai romėnai nukariavo ir Britaniją, britai, kaip ir jų giminaičiai armorikai, nuolatos priešinosi atėjūnams ir užsispyrę laikėsi savų papročių. Britanija, kaip ir Armorika, išliko mažiau romanizuota negu kitos Romos imperijos dalys, ypač tokiose atkampiose pietvakarių teritorijose kaip Velsas, Devonas ir Kornvalis. Net ir po keturių šimtmečių Romos valdymo ten išliko britų kalba ir keltiški vietovardžiai. Žlugus Romos viešpatavimui Britanijoje ir Galijoje, jas ėmė puldinėti germanų gentys, ypač anglai, saksai ir frankai. Germanai grasino Britanijai iš vakarų, tuo tarpu rytuose kilo airių ir škotų invazijos pavojus, taigi jau III–IV a. Britanijoje kilo ne viena migracijos banga į Armoriką. Šios migracijos pasiekė viršūnę V a. pab. – VI a., kai britai ir armorikai sudarė galutinę sąjungą. Sakoma, jog tada minios keltų kilmės britų bėgo nuo grobikų saksų į Armoriką „po išpūsta bure“, kaip teigia VI a. britų istorikas Gildas. Ten jie įkūrė naujus namus, kuriuos pavadino Bretane arba Mažąja Bri-

tanija. Jie atsinešė savąją keltų kalbą, savo šventuosius ir savas tradicijas. Visų trijų liekanos tam tikru pavidalu tebegyvuoja Bretanėje iki šių dienų.

Į Bretanę britus vedė krikščionių vienuolių ir karžygių elitas. Jie ėjo iš Kornvalio, Devono ir Velso. Atrodo, tai buvo taiki migracija. Nėra liudijimų, kad prieš juos būtų įvykdę maištų, tiesą sakant, jų giminaičiai keltai sveitingai juos pasitiko. Galfridas iš Monmuto [Gruffyd ab Artur] savo „Britanijos karalių istorijoje“ (XII a.) rašo, kad didelis skaičius britų įkūrė „antrąją Britaniją“ ir „kitą Britaniją“.

Iki šiol tebesiginčijama, kodėl jie paliko Britaniją. Gildas kėlė mintį, jog barbariški saksų antpuoliai privertė vakaruose gyvenusius britus trauktis į Bretanę. Šiuolaikiniai mokslininkai mano, jog egzodą paskatino ir airių bei škotų įsiveržimai į Vakarų Britaniją. Kita vertus, kai kurie šiuolaikiniai mokslininkai primygtinai tvirtina, jog nebuvo masinės germanų genčių invazijos į Britaniją. Jų teigimu, tai buvęs karinis valdžios perėmimas, panašiai kaip romėnų Galijoje arba normanų įvykdytas valdžios perėmimas Britanijoje, po kurio Britanija liko labiau keltiška negu germaniška.

Pagrindinis britų kontingentas atvyko įkurti Bretanės kaip tik tuo metu, kai romėnai traukėsi, palikdami

Guimiliau Kalvarija. 1581–1588

paskui save suirutę. Kai kurie vietiniai armorikai, pasibaigus Romos viešpatavimui, ko gero, jau buvo šiek tiek „lotynizuoti“ ir kalbėjo lotyniškai. Jie lengvai priėmė grįžusią savąją keltų kultūrą, kurią atsinešė britai, taip pat ir bretonų (britų) kalbą, neatskiriama nuo kornų kalbos ir tiesiogiai giminingą valų kalbai, kuria Bretanėje kalbama dar ir šiandien.

Armorikai atsigavo. Bretonai padalijo kraštą į tris pagrindines karalystes: *Domnonia* šiaurėje, pagal *Dumnonia* (kuria sudarė Devonas ir Kornvalis Britanijoje),

Pleybeno Kalvarijos fragmentas. 1555

Cornouaille pietvakariuose, kuri atitinka Kornvalį, vėliau tuo vardu pavadintą vietovę Britanijoje, ir *Bro Erech* pietuose, pavadintą karaliaus Varocho, nugalėjusio frankus ir užėmusio tą žemę, vardu. Dar ir šiandien Bretanėje gausu vietovardžių, kuriuos davė anie britai migrantai. Iki šiol Kornvalyje ir Velse galima nesunkiai sutikti tokių priešdėlių kaip *tre*, *treb*, *tref* arba *plou*, *plou*, *pleu*. Vienuoliai, vadovavę persikėlimui į Bretanę, ir kiti, kurie atvyko iš Airijos, buvo paskelbti šventaisiais, o jų vardai gyvuoja (pridėjus priešdėli) miesteliuose ir kaimuose visoje Bretanėje. Štai iš kur atsirado Ploudaniel (pagal šv. Danielį) ir Pluzunet (pagal šv. Idunetą). Bretanėje yra daugiau šventųjų garbei pavadintų vietovių negu bet kurioje kitoje Prancūzijos vietoje (tas pats ir Kornvalyje Britanijoje).

Bretonai statė vienuolynus ir abatijas visoje Bretanėje. Jie įsteigė septynias vyskupijas, vadovaujamas septynių religinių vadovų, dauguma kurių buvo britų (saksai juos vadino „valais“, t. y. užsieniečiais) karalių palikuonys. Jie vadovavo persikėlimams ir tapo bretonų šventaisiais: šv. Samsonas iš Dolo, šv. Malo, šv. Briuec, šv. Tugdualis, šv. Paulius Aurelijonas, šv. Korentinas ir šv. Paterinas. Iki pat Viduramžių gyvavo tradicija, reikalavusi, kad kiekvienas bretonas nors vieną kartą iki mirties pėsčiomis atliktų piligriminę kelionę, aplankydamas kiekvieną ikūrėjų šventųjų katedrą, maždaug 500 kilo-

metrų atstumą. Tai buvo vadinama *Tro Breizh* (turas po Bretanę). Nepadarius to esant gyvam reikė, jog piligrimystę teks atlikti po mirties, kas septynerius metus, einant žingsniu, kuris atitinka žmogaus karsto ilgį.

Bretonai, atvykę į Bretanę, jau būdami krikščionys, atsinešė savąją keltų Bažnyčią, kuri tuo metu nepriklausė Romos Bažnyčiai. Moterys, kurios britų keltų buvo itin gerbiamos ir pripažįstamos (pavyzdžiui, Bodišėja, keltų karalienė, Norfolko ir Safolko keltų valdovė, mirusi po mūšio su romėnais), neteko to statuso, kai jų Bažnyčia tapo Romos Bažnyčios dalimi. Romos Bažnyčios vadovai pareiškė protestą, sužinoję, jog Keltų Bažnyčia leidžia moterims talkinti kunigams per mišias ir dalyvauti dalijant Eucharistija.

Bretonai atsinešė su savimi ir senovinius keltų tikėjimus bei legendas, paslaptis, sapnus, nuojautas, prietarus, gyvuojančius iki šių dienų. Yra tokia legenda apie Isą, paskendusį mieste, ir jo gražiąją Dahutą, kuri, per meilės išbandymą suviliota nelabojo, pavirto undine Morgana. Dahuta pavogė savo tėvo karaliaus Gralono auksinį raktą nuo šliuzo vartų ir užtvindė Isą, Bretanės Kornvalio sostinę. Pavirtusi gražiąją undine Morgana, ji iki šiol nusivilioja jūreivius į vandenyno dugną. Britų ir bretonų pasakos apie Artūrą,

visų bretonų karalių, lieka ilgiausiai gyvuojančia ir romantiškiausia iš visų keltų legendų. Karalius Artūras narsiai kovėsi su saksais ir kartu su 50 riterių ieškojo Šventojo Gralio, priklausiusio Juozapui iš Arimatėjos. Bretonai pasakoja Juozapą atnešus Kristaus kraujo į Bretanę. Bretonai neabejoja ir tuo, jog Artūro palaikai ilsisi Bretanėje ties Avalonu (kornų, valų ir bretonų kalba tai reiškia „obuolių vietą“), kur sužeistas karalius buvo atneštas, kad pagytų. Jie tiki ir tuo, kad Merlinas, Artūro dvaro burtininkas, ir jį užkerėjusi Viviana yra palaidoti Broceliande, gražiam Bretonės miškelyje.

Nuo pat savo istorijos pradžios V a. bretonams teko atremti užkariautojų mėginimus pajungti juos savo valdžiai, o tie mėginimai tęsėsi ištisus šimtmečius. 758 m. frankų karalius Pipinas Trumpasis, viešpatavęs Galijoje, pareikalavo iš jų duoklės. Šie atsisakė ją duoti. Pipino sūnus Karolis Didysis, tapęs karaliumi, prisijungė Bretanę, bet padarė didelę klaidą, perdavęs krašto valdymą vietiniam bretonų bajorui Nominui, kuris nepalaužiamai gynė bretonų teises. Tada Liudvikas, Karolio Didžiojo sūnus, suteikė Nominui Bretanės kunigaikščio titulą, vildamasis, jog tai jį nutildysia. Tačiau Nominas, užuot pasitenkinęs titulu, sukilo prieš Liudviką ir tapo nepriklausomos Bretanės valdovu.

Nominas dargi prijungė prie Bretanės daugiau žemių,

nubrėžė jos sienas ir sustiprino istorinius prekybinius ryšius su Britanija. Valdant Nominui, buvo statomi vienuolynai, abatijos ir pilys, jis tęsė Bretanės religines tradicijas, nepriklausomas nuo Romos ir Frankų Bažnyčios. Kaip kadaise Britanijoje, Bretanėje puikiai gyvavo savita parapijos ir klebono sistema. Nominas išvarė ištvirkusius frankų vyskupus iš jų tvirtovių visoje Bretanėje. Europoje pasklido garsas apie Bretanę ir jos šventuosius, sukėlęs ypatingą tenykščių religingų nomadų susidomėjimą ir norą vykti į Bretanę. Erispas, Nomino sūnus ir įpėdinis, sekė tėvo pavyzdžiu. Jis apsigynė nuo frankų, užėmė daugiau žemių ir 851 m. tapo pirmu Bretanės karaliumi. Žodžiu, frankams ne ką geriau negu romėnams sekėsi įtraukti Bretanę į savo imperiją. Kalbos ir kultūros prasme ji liko vienintelė keltiška vieta Prancūzijoje, visada palaikiusi glaudžius prekybinius ir kultūrinius ryšius su Britanija. Po frankų Bretanę ėmė nuolatos puldinėti vikingai, todėl bretonų aristokratai pradėjo masiškai keltis į Britaniją. Tačiau vikingai Bretanėje nepaliko jokio ilgalaikio pėdsako. Erispo giminaitis Saliamonas 857 m. tapo antruoju Bretanės karaliumi. Jis irgi išplėtė Bretanės ribas.

Paskui atėjo normanų eilė. Jie kuriam laikui buvo užėmę Bretanę, tačiau 939 m. trečiasis ir paskutinis Bretanės karalius Alenas Didysis juos iš čia išstūmė. 952 m. Alenui mirus, tarp Bretanės aristokratų prasidėjo įnirtingos kovos dėl įpėdinystės. Daugelį metų krašte viešpatavo chaosas. Kai 1066 m. normanų karalius Vilhelmas Užkariautojas užėmė Britaniją, Bretanė daugeliui šimtmečių tapo įkalinta tarpusavyje besivaidijančių anglų ir prancūzų karalių teritorinių ambicijų. Geografinė vieta Bretanę pavertė strategine konfliktų zona tarp galingiausių Europos monarchijų. Šių kovų metu silpnas bretonų kunigaikštis Konanas IV juto nepaliamą Anglijos karaliaus Henriko II spaudimą. Henriko santuoka su Eleonora Akvitaniete užtikrino Akvitaniją britams. Henrikas norėjo ir Bretanės. Jis privertė Konaną ištektinti savo dukterį Konstanciją už Žofrua [Geoffrey] Plantageneto, Henriko sūnaus. 1181 m. Konanas perleido Bretanę Žofrua. Kai Žofrua buvo nužudytas, jo brolis Ričardas Liūtaširdis, 1189 m. tapęs Henriko II įpėdiniu, perėmė Bretanę į savo rankas. 1199 m. Ričardui mirus, jo brolis Jonas, paskutinis Henriko II sūnus, atsisėdo į Anglijos sostą. Karalius Jonas, „blogasis“ karalius Jonas, nužudė Žofrua sūnų Artūrą, turėjusį prancūziško kraujo, norėdamas užsitikrinti, kad Bretanė nepateks prancūzams į rankas ir nepradės kelti pavojaus Anglijos sostui.

Ir vėl bretonai buvo priversti ginti savo nepriklausomybę. Jie prisišliejo prie Žofrua našlės bretonės Konstancijos, kuri perdavė Bretanę savo dukteriai Alicijai, norėdama nors šiek tiek apsisaugoti nuo anglų ir prancūzų ekspansinių užmačių. Alicija tapo Pierr'o iš Dreux žmona. Tačiau anglų ir prancūzų tarpusavio varžybos

dėl Bretanės nesiliovė. Šis karas truko 24 metus ir baigėsi anglų remiamo Jono de Monforo pergale. Taip prasidėjo vadinamoji de Monforų dinastija, valdžiusi daugiau kaip 100 metų. De Monforai buvo sumanūs politikai. Jie saugojo trapią Bretanės nepriklausomybę ir nuo Anglijos, ir nuo Prancūzijos, nors juos pačius palaikė anglai.

Nepaisant to, domėjimasis Bretane iš už anapus Lamanšo niekada nemažėjo. Stiuartai, aprūpinę valdovais Škotiją, Britaniją ir Prancūziją, įsiliejo į Bretanę 1442 m. po to, kai Izabelė, Škotijos karaliaus Jokūbo I dukra, tapo Bretanės kunigaikščio Pranciškaus žmona. Tam tikra prasme ji gražino savo giminę į gimtuosius namus, mat Stiuartai buvo ne škotų, o bretonų kilmės – jie buvo kilę iš kilmingos keltų šeimos, gyvenusios Dole, Bretanėje. Šiai moteriai, kurios gyslomis tekėjo Stiuartų kraujas, buvo lemta nutraukti šimtmečiais trukusias Bretanės kovas už nepriklausomybės išlaikymą. Toji pabaigos pradžia ištiko 1458 m. valdant Bretanės kunigaikščiui Pranciškui II, paskutiniam de Monforų dinastijos atstovui. Daugelį metų jis atremdavo anglų ir prancūzų puolimus. Prancūzų noras užimti Bretanę sustiprėjo kaip tik tuo metu, kai Anglija buvo užsiėmusi savoju Rožių karu (kurio metu Henrikas Tiudoras iš

Saint-Thégonnec Kalvarijos fragmentas. 1610

Lankasterio, tapęs Anglijos karaliumi Henriku VII, pabėgo į Bretanę ir 14 metų Pranciškaus II buvo laikomas kalėjime).

1487 m. prancūzų pajėgos įsiveržė į Bretanę. Beveik nesulaukęs pagalbos iš besivaidijančių savo ba-

jų ir nudrįskusios bretonų armijos, sudarytos vien pakrikusių samdinių, Prancišką II buvo skaudžiai sumuštas ties Renu ir priverstas pasirašyti Vergero sutartį, įgaliojusią Prancūzijos karalių lemti visų Pranciškaus dukterų santuokas (sūnų jis neturėjo), taigi atidavė Bretanės valdžią į jo rankas.

Nesugebėjimas išlaikyti laisvos Bretanės labai susilpnino Pranciškaus jėgas, ir netrukus – 1488 m. – jis mirė. Laipsniškas Bretanės perėjimas Prancūzijos valdžion prasidėjo su Ona dvylikamete Pranciškaus dukra ir Škotijos karaliaus Jokūbo I provaikaite. Bretanės kunigaikštystė Ona buvo ištekinta už austrų Maksimiljono, taip mėginant išsaugoti Bretanės nepriklausomybę. Tačiau Prancūzijos karalius Karolis VIII pasinaudojo proga kartą ir visiems laikams užgrobti Bretanę. Jis jau buvo vedęs austrų kunigaikštystę, tačiau tai beveik neturėjo reikšmės. Karolis surengė Reno antpuolį, reikalaujamas, kad Ona, kuriai tuo metu buvo 13 metų, taptų jo žmona. Jai neliko nieko kita kaip sutikti. Ligtolines jų santuokas anuliavo popiežius.

1491 m. Ona tapo Prancūzijos karaliene. Praėjus septyneriems metams Karolis VIII mirė, o Ona buvo priversta tapti Liudviko XII, Karolio sūnaus ir įpėdinio, žmona. Nepaisant to, Ona ir toliau visai stengėsi apginti Bretanę. Jos vedybų sutartyje su Liudviku buvo patvirtinta Bretanės nepriklausomybė, nesvarbu, kad tik žodžiais, ir rodoma šiokia tokia pagarba senosioms Bretanės teisėms. Tačiau kai 1514 m. Ona, būdama 37 metų, mirė, nepalikusi vyriškos giminės įpėdinio, Bretanė atiteko jos dukteriai Klauđijai. Nepraėjus nė metams, Klauđija tapo Pranciškaus žmona, kuris 1515 m. buvo paskelbtas Prancūzijos karaliumi. Klauđija perdavė Bretanę Prancūzijos karūnai. 1532 m. jai mirus, jos sūnus Henrikas II formaliai prijungė Bretanę prie Prancūzijos, o pats 1547 m. tapo jos karaliumi. 1532 m. pabaigoje Vane įvykęs istorinis Bretanės tarybų susirinkimas paskelbė „amžiną sąjungą tarp Bretanės Krašto ir Kunigaikštijos bei Prancūzijos Karalystės ir Karūnos“. Šia deklaracija bretonams buvo užtikrintos senosios teisės, privilegijos ir laisvės, įtvirtintos Onos vedybų sutartyje su Liudviku XII. Tarp tų teisių buvo bretonų parlamentas, teisinė ir administracinė ne-

priklausomybė, mokesčių mokėjimas tik gavus sutikimą, bretonų atleidimas nuo karinės tarnybos už Bretanės ribų ir galėjimas rinkti kariuomenę.

Galų gale, po penkis amžius užtrukusių kovų, prancūzai pasiekė pergalę, kad Bretanė netaptų saugia užuovėja anglams skverbtis į Prancūziją. Tačiau istorija tuo nesibaigė. Bretonai niekada nesidžiaugė prancūzų viešpatavimu. Vėlesniais amžiais išiplieskė ne vienas sukilimas – dėl religijos, apmokestinimo, ir visada – dėl bretonų nepriklausomybės. 1675 m. pernelyg dideli mokesčiai, kuriuos Bretanei uždėjo karaliaus Liudviko XIV finansų ministras Colbert'as, sukėlė naują kovą už nepriklausomybę nuo Prancūzijos protrūkį. Tai baigėsi tik dar didesnėmis represijomis, mat karaliaus Liudviko valdžia buvo absoliuti monarchija. Vėliau, Prancūzijos Revoliucijos metais, vėl atsinaujino bretonų samokslai, siekiantys atkurti autonomiją, tik šįkart aplinkui virė religiniai kivirčiai, o jaunos bretonus, nenorinčius kovoti už savo krašto ribų, buvo apė-

Saint-Thégonnec Kalvarijos fragmentas. 1610

męs nusivylimas. Susikūrė probretoniška, antirojalistinė, antirevoliucinė bretonų frakcija, pavadinta *Šuane-ri*. Ji subyrėjo 1795 m., kai jos rojalistinis laivynas, proteguojamas britų, patyrė pralaimėjimą ties Kiberonu. Tačiau nuo tada prancūzų centralizuotojai ėmė abejoti Bretane ir laikė ją nepatikima. Po revoliucijos Napoleonas toliau spaudė Bretanę, vis labiau joje didindamas Prancūzijos įtaką. Jis panaikino vietos autonomiją ir pamėgino išstumti bretonų kalbą iš kolegijų bei mokyklų.

Bandymai užgniaužti bretonų nepriklausomybės troškimą tęsėsi ir visą XIX a. (ir dar gerokai XX a.). Bretanėje prancūziškų mokyklų inspektoriai paskelbė: „Čia bus kalbama tik prancūziškai“. Mokiniai Bretanėje būdavo baudžiami už tai, kad prabildavo bretoniškai. Tokios represijos neišvengiamai baigėsi nacionalistinių ir autonomistinių bretoniškų grupuočių susikūrimu, kurios triukšmingai reikalavo atkurti senąsias Bretanės teises, ypač po 1914–1918 m. karo, kuriame bretonų žuvo dvigubai daugiau negu likusios Prancūzijos dalių gyventojų. 1927 m. įsikūrė *Parti Autonomiste Breton* (Bretonų autonomijos partija), o 1932 m. įsikūrusi *Parti National Breton* (Nacionalinė bretonų partija), sukūrė

Gwenn ha du (juodai balta) bretonų vėliava. Šiuo laikotarpiu pradėjo eiti laikraštis bretonų kalba *Breiz Atao* („Bretanė amžinai“), skelbęs „Prancūzijos valstybės valdžios mūsų krašte neteisėtumą“ ir priešinęs „jos centralizacinei politikai bei karingam priešiškamui bretonų kalbos atžvilgiu“.

Bretonų teisės ir autonomija buvo neišdildomai įrėžti Bretanės širdyje ir prote, tačiau dauguma jos žmonių, atėję prie balsavimo dėžių, nepareišė vienbalsio pritarimo karingoms politinėms grupuotėms. Galbūt bretonai nesureagavo dėl to, kad patys buvo tapę lengvomis nepaprastai centralizuotų Prancūzijos režimų aukomis, savo kailiu patyrusiomis ne vieną prievartinį jų veiklos metodą. Prancūzų ideologija propagavo bendros Prancūzijos idėją. Vienas iš būdų sukurti „prancūzišką tapatybę“ buvo uždrausti Bretanės gyventojams kalbėti gimtąja kalba. Tuo taip pat mėginta susilpninti bretonų vienybę ir nutildyti vietos gyventojų keliamus reikalavimus. Bretanė buvo palyginti skurdus kaimiškas keltiškas užkampis lotyniškoje šalyje, kuri buvo išmokyta mąstyti tik apie „Prancūzijos šlovę“ ir negalvoti apie atskirų gimtųjų kalbų bei kultūrų vertę.

Bretonų reikalavimai pripažinti unikalią jų kalbą ir kultūrinius skirtumus buvo ne tik prancūziškosios Prancūzijos akivaizdžiai ignoruojami, bet ir atvirai pašiepiami. „Prancūziškai ir tik prancūziškai“, – skelbė nepajudinamas jos švietimo sistemos įstatymas. Šią mintį visoje Prancūzijoje palaikė Paryžiuje sutelkta spauda. Prancūzijos Respublikos nedalomumo principas buvo nepajudinamas. Todėl nenuostabu, kad užsispyrėliškas tokios politikos taikymas bretonų atžvilgiu davė dvigubą rezultatą. Pirma, ji suformavo gyventojams neigiamą kompleksą likusios Prancūzijos dalies atžvilgiu, antra, paskatino susikurti disidentinį sąjūdį tarp Bretanės menininkų, daugelio jos rašytojų, muzikų ir dailininkų, kurie vadovavo Bretanės tautiniam reikalui tarpukaryje.

Stiprėjanti Bretonų autonomijos šalininkų sąjūdi praktiškai sustabdė Antrasis pasaulinis karas, kai Vokietija okupavo Bretanę. Nedaug bretonų patikėjo suktais Hitlerio siūlymais dovanoti Bretanei autonomiją, ir jie tai pademonstravo. Būriai bretonų kirto Lamanšą ir šliejosi prie britų, kovojusių prieš vokiečius, likusieji grūmėsi Bretanės pasipriešinimo sąjūdyje. Po karo politikai atkreipė dėmesį į Bretanės atstatymą, mat jos miestai buvo smarkiai sugriauti. Valstybė pumpuote pumpavo pinigų, siekdama atgaivinti bretonų ekonomiką, kuri beveik išvien rėmėsi smunkančiu žemės ūkiu, žvejyba ir šiek tiek turizmu, bei pertvarkyti jos infrastruktūrą. Modernizacija perėmė žemes pramonės reikmėms, buvo nutiesti keliai, pasikeitė senųjų Bretanės miestelių veidas. Didėjant išsilavinimo lygiui, silpstant žemės ūkiui ir augant aptarnavimo sferai, bretonų jaunimas pradėjo keltis iš žemės ūkio regionų į miestus,

ypač Paryžių. Pokyčių tempas pasirodė pernelyg spartus kai kuriems bretonams, kuriuos ir vėl erzino, jų manymu, sunki prancūzų centralizacijos ranka. Jie norėjo, kad žemės ūkis būtų labiau propaguojamas, nenorėjo, kad jų krašto veidą pakeistų pramonė arba atominės elektrinės. Intelektualų supratimu, ekonomika ir modernizacija pradėjo kelti pavojų jų kalbai, pa-pročiams ir tradicijoms.

Nusivylimas paskatino naujų organizacijų kūrimąsi XX a. šeštame ir septintame dešimtmetyje, kurių tikslas buvo apginti bretonų kalbą ir kultūrą. Pramaišiu su šiais kultūriniais sąjūdžiais radosi naujos politinės jėgos, kurios figūravo šalies politiniame spektre nuo kairiojo iki dešiniojo sparno ir septinto dešimtmečio viduryje bei visą aštuntą dešimtmetį veikė susibūrusios į *Front de la Liberation de Bretagne* (Bretanės išlaisvinimo frontą). Po aštunto dešimtmečio nacionalistinių sukilimų pasirodė naujų ekonominių sprendimų (arba veikiau nuraminimui skirtų dovanėlių). Naujos pramonės šakos sukūrė naujų darbo vietų: buvo įsteigtos automobilių, kaučiuko, chemijos preparatų gamyklos, elektronikos ir telekomunikacijų įmonės, – šakos, kurioms, kaip vėliau paaiškėjo, reikėjo vis mažiau žmonių.

Sąjūdžiai pavyko atkreipti dėmesį į nepaliaujamą bretonų kalbos nykimą. Vėl radosi menininkų, trokštančių išreikšti bretonišką tapatybę. Politiniame vakuume svarbiausios frazės pasidarė „tapatybė“ arba „kultūrinė tapatybė“. Daugėjo literatūros ir muzikos kūrinių, parašytų ir atliekamų bretonų kalba. Tradicinė bretonų muzika, dainavimas ir šokiai išliko kaip natūrali jėga. Jie buvo lygiai tokia pat neatsiejama bretonų kultūros dalis kaip ir kalba, ir niekada nenusmuko iki „folklorinės kultūros“ lygio, kaip atsitiko kituose Europos kraštuose. Senieji bretonų šokiai, sujungdavę į ratelius įvairių amžių žmones, išliko stiprus vienybės simbolis, nors daugybę metų jo jėgą mėgino uždusinti prancūzakalbės kultūros įtaka. Visur buvo pilna jaunų bretoniškai kalbančių bardų ir dainininkų. Viena po kitos kūrėsi tradicinės muzikos grupės. Visos bretoniškai kalbančios Bretanės kaimuose atgimė *Fest-Noz*, nakties, kurios metu šimtai žmonių šoka pagal bretonišką muziką, tradicija.

Šį kartą bretonų kalbos ir kultūros atgimimui jau buvo aiškiai pasirengusi auditorija. Dar šeštame dešimtmetyje bretonų pradinukai, kurių gimtoji ir vienintelė kalba buvo bretonų, buvo verčiami mokyti prancūziškai ir baudžiami mokytojų, jei prabildavo bretoniškai. Tik 1977 m. buvo atidarytos bretonų kalbos mokyklos (*Diwan*), skirtos plačiajai visuomenei. 1993 m. jas lankė 1100 pradinukų, 2002 m. jų skaičius pasiekė 2700. Bretonų kalba kaip antroji kalba šiandien yra dėstoma daugumoje valstybinių mokyklų ir universitetų. Kalbos nykimo būta spartaus. 1919 m. beveik pusantro milijono žmonių kalbėjo bretoniškai. Šiandien bretonų

kalbą moka tik 520 000 iš 2,8 milijono Bretanės gyventojų. Daugiausia bretoniškai kalbančiųjų gyvena *Basse Bretagne*, vakarinėje krašto dalyje, kitapus linijos, apytikriai einančios nuo Plouha siauriniame krante iki Vano pietiniame krante. Kaimo bendruomenėse Tregore, daugiausia bretoniškai kalbančiame regione, 71% jaunimo nuo 23 iki 29 metų amžiaus supranta bretonų kalbą ir 31% ja kalba.

Pedagogai ir intelektualai ragina Prancūzijos politikus padėti sustabdyti kalbos nykimą. Jie nori, kad Prancūzija pripažintų bretonų kalbą teisėta ir nepriklausoma kalba. Prancūzijos vyriausybė ir jos konstitucija tvirtina, jog prancūzų kalba yra vienintelė Prancūzijos kalba. Prancūzija atsisakė pasirašyti Europos regionų ir mažumų kalbų chartiją, priimtą Europos Tarybos, kuria siekiama išsaugoti turtingą Europos kalbų įvairovę. Be tokių didelių valstybių kaip Prancūzija palaiškymo tai, kas Europoje liko iš senųjų keltų tautų kalbų (ir kultūrų?), gali ir išnykti.

Panašu, kad Prancūzija nelinkusi nutraukti savo „bendros Prancūzijos“ tradicijos. Tai mentalitetas, sustingęs XIX a. kolonijiniame ir imperiniame mąstyme. Tokioms didelėms ir galingoms senoms valstybėms kaip Prancūzija ir Britanija „nacionalinė“ kalba, papročiai ir „kultūra“ (įskaitant nemenką dozę dirbtinių palai-

kymo priemonių, kaip antai monarchija, vėliavos, uniformos ir t. t.) buvo svarūs elementai, padėję kurti nacionalines tapatybes, identifikuoti tautas, tautybę ir, ypač konfliktų laikotarpiais, nacionalizmą. Valstybė prisiėmė centrinių dominuojamą vaidmenį savo dalių atžvilgiu, siekdama propaguoti vieningą visumą ir susilpninti (o ilgainiui pašalinti) viską, kas tik nepriimtina valstybės savęs suvokimui. Iš čia ir ankstesnės Anglijos pastangos primesti valams anglų kalbą, Ispanijos mėginimai priversti ispaniškai kalbėti baskus ir analogiškos Prancūzijos pastangos bretonų atžvilgiu. Nuo tada škotai, valai, katalonai ir baskai įgijo daugiau galių spręsti savo likimą, tuo tarpu Prancūzija atsiliko nuo Britanijos ir Ispanijos.

Beveik 1500 metų bretonų istorija buvo nuolatinis laisvės siekimas nuo išorės įtakos ir kontrolės. Tas siekis apsaugoti gyvuoja ir šiandien. Daugelis bretonų deda viltis į Europos integracijos procesą tikėdamiesi, kad jis atneš jiems daugiau autonomijos ir apsaugos jų kultūrinę tapatybę. Jie viliasi, kad tai galėtų įvykti, jei Bretanė kaip Europos regionas įgautų ekonominės ir socialinės galios. Tai viena priežasčių, kodėl Bretanė tvirtai (60%) balsavo už Maastrichto sutartį 1993 m. ir buvo išimtis praktiškai visos likusios Prancūzijos dalies atžvilgiu. Taigi bretonai ir vėl liko ištikimi patys sau. ❏

Rimvydas Petrauskas

LIETUVOS DIDUOMENĖ

XIV A. PABAIGOJE – XV A.

Lietuviškosios diduomenės kilmė, sandara, veikimas „žiloje senovėje“ – Vytauto Didžiojo ir kiek vėlesniais laikais. Diduomenė Lietuvoje tada jau buvo susiformavęs luomas. Šaltinių iš to meto liko mažai, bet autorius stebinamai sugeba išgauti iš jų visą imanomą informaciją ir pateikti vientisą ir įtikinamą vaizdą. Knygą praturtina ankstyvųjų Lietuvos didikų prozopografija – glaustos biografijos.

GREIT PASIRODYS KNYGYNUOSE!

VĖJŲ ROŽĖ

Bernez Tangi

Kiek jau aš laiko taip
neišsiduodu slapčia
laukiąs ūmios beprotystės?

Įtryniau kvapniaisiais aliejais
kūnus imtynininkių
prieš susirungiant

Stebėjau išibauginęs
kaip virpsi jų oda
po mano galingų rankų glamonėm

Kiek jau aš laiko? O kiek
bešaląs
ant drėgno purpuro ledo
savo minčių begalinių?

Pyliu nedorybes
baimes ir įgeidžius
iš sakyklos
ant geriausio pergamento

Ir pardavinėjau juos paslapčia
kilniaširdystės
liokajams ir kambarinėms
Nuodingo žolyno virtuvėj
prisiminimų arklidėj

Kiek jau aš laiko taip
ant asilo nugaros
kaulus savo bevarginių
klypstant jo kojoms akmenėtam kely?

Kerėtojo draugas
neišdrįsiau
išsipilti iš jo
statinaitės

Apleidau mokslus
sekiodamas paskui ištvirkėle
ji nusimetė apdarus
dingo
paskutinė kryklių giraitė

šnervėse belaikau
stiprų kvapą tirštų jos plaukų
vos slepiančių
aukso syvų
taurę
virš vilnonių raudonų kojinių

Kiek jau aš laiko taip
apkvaišęs prieš laivo
apvalų langelį
regint akims neužmatomą plotą?

Mėsinių musių lervos
mano žarnose
spurda
mano sakyklos dvėsenoj

Vikšras
pagrauzė
mano dvasios lapus
ateity

Artėjau
prie ŽYDROJO METO
širdžia suvarpyta
stuburo syvais išsekintais
ir nesuskaičiuojamų gyvenimo bangų
išskalautais troškimais

Kiek jau aš laiko? O kiek
it vaiduoklis prieš laikrodį
skruostai sėdimosios sudubę kėdės šiauduose
akims sekiojant švytuoklę?

Barsčiau bereikšmius žodžius
bergždžiai burblenau žodžius nesuskaičiuojamus

savo kiaušo narve
ankštasienui

Didysis pasmerktųjų sielų Ganytojas
kalbėjo Mirusiųjų maldas

o aš jau toksai netikėlis
buvau pasirošęs paskutiniam patepimui

Kiek jau aš? Kiek aš? O kiek?
Kiek jau aš laiko ant upės kranto
blauzdos praskirtos nendrių ir meldų?

Stebeilijau varliagyvių
krūtines
po šventiškais saulės spinduliais

Laukiau baltos karalaitės
gėlėm
siuvinėta suknia

Įsisupstęs į svajones
laidojau
zylę ir kurmį

Kiek laiko?

veršis patapo bulium
vaikas pasiekė vyro metus

Laikas sukas vandens malūnais
Lapas tekinas pasroviui iki mirusiųjų namu

Esama dar žmonių Keralju namuose
vėjų rožės bartų pribertų
planeta apie savo ašį
nakčiai dienai išnyksiant

Émile Bernard. Bretonai laivelyje. 1889

EILĖRAŠČIAI

Fañch Peru

* * *

Balta peteliškė
Renkasi baltus
Gervuogių krūmo žiedus
– Kam atiteks prinokusios?
Tik jau ne man
Gyvenu pernelyg trumpai
Ir uogų nemėgstų
Man jau geriau žiedai

* * *

Vanduo
Gyvas it ungurys
Uolą apriečia

* * *

Upeliūkšti
Kurs bėgi į didžiąją upę
Ar pirma tu gerai
Pagalvojai?

* * *

Apnuogusios
Uosio šaknys
Kabinas
Į krantą
Tarytum nagai

* * *

Banguojantis
Kielės skrydis
Per savo maudyklę
Purslelis vandens
Ant uolos

* * *

Sena tiltas
Ar jo atspindys vandeny
Katrais jų gražesnis?

* * *

Vasarinė šviesa
Ant plyno vandens
Mirgantis aukšlių guotas

* * *

Žalia salelė
Lapinė
Vaikiščias Robinzonas
Ir svajos
Jau nebejauno

* * *

Susibėgdamos
Mažos upelės
Padaro
Upes didžiausias
Gera
Bet ką tada veikia
Didžiosios upės?

* * *

Žengti per vandenį
Žmogaus amžina svajonė
– Žengti nėra sunku
Vandeninis voras atsako
Pasispiria kaip čiuožėjas
Ant upės
Nesušlapti pėdų
Va čia tai kur kas sunkiau
Bet man tai pavyksta!

* * *

It pienas
Tekąs į ugnį
Balta puta
Verpetuoja
Upės užtėky

Daulas vienuolyno kiemas. XII a.

MALŪNAS PRIE GUINDY

Wolf Butenschön

Caouënnec-Lanvézéac, 1995 09 12

Galas, baigta, viskas. Daugiau taip nebegali tęstis. Norėčiau nusenūsti bent porą valandėlių, – ką ten valandėlių, nors kelias minutes. Mano galvoje trankosi perkūnija. Neramiai vartausi nuo šono ant šono.

Lauke siaučia tokia audra, kokią gali patirti tik jūroje. Pernelyg tamsu, kad galėtum gerai įžiūrėti, kaip medžiai lankstosi lyg botagai. Girdėti tik juos vaitojant. Šakos, nebeatlaikančios audros, poškėdamos virsta ant stogo. Langinės barška susijaudinusios, lyg mėgindamos pačios save padrašinti, tarytum, bejėgiškai pasipiktinusios dėl jas drebinančios galybės, ketintų pareikalauti, kad šis stačiai begėdiškas elgesys kuo greičiau baigtųsi. Tos gausybės didelių akmenų, kurie dabar, regisi, po kiekvieno žaibo verčiami iš sunkvežimio, mes tikrai neužsakėme planuojamajai mūro sienielei prie sklypo vartų.

Neįstengiu nė minutės sumerkti akių ir bent trumpam pamiršti, kaip stūgaudamas lauke siautėja gaivalas. Ar išlaikys stogas? Gal čerpės lyg deltaplanai jau skrenda stačiai į upelį? Ar protinga buvo pirktis namus netoli jūros?

Lietus, toks pat nesutramdomas ir nepaliaujamas, kaip ir audra, bangomis čaižo langus. Gal vis dėlto verčiau atsikelti, išeiti laukan, viską patikrinti? Bet argi aš koks Hauke Heien? Ką aš galiu padaryti, jeigu ten jau viskas sugriauta? Jeigu stoge skylė – negi uždengsiu ją paklode?

O gal mano jaudulys perdėtas? Juk šiam namui čia ne pirmoji audra. Argi rugsėjis ar spalvis būna kada be audringų dienų ar net savaitių? Juk ir šį namą statė išmoningi ir patyrę meistrai. Statytojas nebuvo koks atklydėlis iš krašto, kur nepučia vėjai. Argi medžiams, dabar taip smarkiai purtomiesiems, panašių kančių nėra tekę ištverti ištisus dešimtmečius?

Naktiniai samprotavimai. Protas mėgina nuraminti galvoje sujudusią atavistinę makalynę. Migdytis maštant – kur jau ne, tikrai šaunus sumanymas. Galvoje man šmėžuoja dambas ir pylimus saugoję protėviai. Bet aš neturiu kūtėje karvių, arklių ir kiaulių, kuriuos reikia apsaugoti nuo plūstančio vandens. Visą audros padarytą žalą atlygina vietinė draudimo firma. Gulkis, palauk, rytoj pamatysim. Ar tikrai pamatysim?

Girdžiu, kaip rėkia sausumos pusėn lekiančios žuvėdros. Ar tik ten kažkas netraška? Gal tuojau kuri nors tuopa užgrius ant stogo? Ar nepritrėkš ji viršuje miegančios Nanos? Gal reikia pulti laiptais aukštyn ir gelbėti, ką dar įmanu išgelbėti? Ar tik man nepasigirdo prislopinti pagalbos šauksmai? O gal jau per vėlu?

Taigi – užsidekim šviesą. Bent jau viską regėdamas pasitiksiu katastrofą. O ji tikrai ateis. Tokia audra negali praeiti, nieko nesugriovusi. Ji tikrai nesiliaus, kol nebus bent sugriovusi namų, išrovusi medžių ir išvarčiusi telefono stulpų. O man juk lemtis visados skyrė priklausyti tiems, kuriuos ištinka bėda. Ar vaikais tikrai pasirūpinta? Ar jie gaus žinią, jeigu čia, toli nuo kaimo, atsitiks siaubinga nelaimė? Kas jiems tą žinią duos? Kurgi telefonas? Dabar dar galėčiau paskambinti. Kas žino, kas bus rytoj? Tik nesigulk. Sėdėk. Būk pasiruošęs. Lemtis tavęs neužklups nepasirengusio. Tik truputėli atsiremsiu nugara į sieną. Na, o dabar tebūnie, kas bus. Aš viskam pasirengęs.

Nana įeina vidun: „Bon jour, mon vieux. Ar gerai išmiegojai?“

Kas, kaip? Pasaulio pabaiga neatėjo? Upelio vanduo neužliejo virtuvės bent jau per gerą pėdą? Ar tai aš miegojau? Kas taip sako, tas meluoja, tas manęs nepažįsta. Nė minutėlės nebuvau sudėjęs akių! Esu lyg ant rato tampytas. Tantalas – mano tikras brolis. O gal viskas buvo vien sapnas?

Tuojau pats pasižiūrėsiu. Tik neapsimetinėk, kad tebesi susnūdęs. Pakelk žaliuzes. Vilkis darbo drabužius, skubėk taisyti, užbėgti už akių dar didesniems nuostoliams. Nesam juk tokie turtingi, kad galėtume kvies-tis kaimo meistrus viską atstatinėti. Dabar teks pačiam meistrauti. Nagi, kur ta mediena, kur vinys, plaktukai, kur izoliacinis glaistas? Kelkis, persilieki šaltu vandeniu veidą ir sprandą, ir marš prie darbo. Juo ilgiau delsi, juo didesnė bus žala.

Saulė šviečia, dangus nenatūraliai žydras, oras toks gairus, lyg čia būtų kokia sanatorija. Ant žvyro sukuryje sklendo lapų ir šakelių draiskanos. Kelios storesnės šakos guli ant stogo. Drugiai (ką jie gavo ištverti? Aš juos taip užjaučiu) sūpuojasi ant lapų. Aukštai, išauilyje, pasičirškaudamos skraido kregždės. Žuvėdros elegantiškai sklendžia jūros pusėn. Upelyje vandens, tiesa,

daugiau nei vakarykščiui; tose vietose, kur nuolydis didesnis, jis pliuskena garsiau nei visada. Bet jis tiesiog čepsi iš pasitenkinimo. Tuopų lapai virpėdami žvilga sidabru lyg dirbtiniai brangakmeniai. Saulė šildo pakaušį ir pečius. Kažin kam aš čia laikau rankoje vinis ir plaktuką? Kodėl jaučiuosi lyg suvažinėtas?

Iš virtuvės atsklinda bagetės ir kavos kvapas. Nana juokdamasi sako: „Daraisi seniokiškai išsiblaškęs, brangusis. Eikš vidun, sėskis ir valgyk. Aš puikiai išsimiegojau. Paskui dar turėsime eiti apsipirkti. Be to, noriu išsiųsti atviruką vaikams, kitaip jie dar pamanytų, kad mes juos visai užmiršom“.

Dedu šalin įrankius. Visiškai nieko nebesuprantu. Ar tai taip atrodo manoji pasaulio pabaiga? Nejuo viskas buvo veltui? Tai dėl to aš kiaurą naktį nesudėjau akių iš rūpesčio? Argi man ant galvos nepadaugėjo žilų plaukų? Ak, pasaulis labai neteisingas. Kodėl manęs niekas nesupranta?

Caouënnec-Lanvézéac, 1997 09 14

Susirengėme į *Fest-Noz*, o *Fest-Noz* – tai linksmas dalykas. Taigi pirmiausia nurodykime vietą. Vakaras vyks La Roš-Derjene – taip vadinasi nedidelė gyvenvietė tarp Lanjono ir Tregiujero. Atvažiuojam vėlyvą vakarą, tarp devintos ir dešimos.

Ar galiu taip pradėti šią istoriją? Galėčiau, jei ne tas nemalonus, visą išankstinį džiaugsmą pagadinęs nutikimas prieš pat šventę. Pirmiausia – deja – turėsiu pasakoti apie bukumą ir kvailybę. Ji irgi yra viena priežasčių, kodėl vis dėlto, kad ir ne visai įprastai, nusprendžiau kalbėti apie šią *Fest-Noz*. Dar pamatysime.

Taigi, kaip minėjau, važiuojame į tą kaimelį, menkai tenušviestą žibintų ar viliojančių šviesos reklamų. Pustamsėse gatvėse ieškom namų su susirinkimų sale, kuriame *Fest-Noz* turi vykti. Gte. ir G. važiuoja drauge, bent apytikriai rodo kryptį. Kaimo centre pristatyta jau daug automobilių, sukam į šoninę gatvelę, taikomės privažiuoti arčiau nurodyto pastato. Tikimės ten dar rasti vietelę automobiliui. Žmogus juk tinginys, jam labiausiai patiktų automobilį pasistatyti pačioje šokių aikštelėje.

Žibintų šviesoje išnyra prie garažo varėtų stypsančios keturios žmogystos. Trumpi plaukai, apšiuurę, netvarkingi drabužiai, nedailūs ilgaauliai batai iškart byloja apie tą tipą, kuris jau pasidaręs stačiai koftus. Kad ir ką darytų, jie visada stovi krūvoje, dėbsodami į kits kitą. Rankose visi laiko po alaus butelį. Apsimestinai linksmi, o sykiu ir su nebylia agresija, tuščiomis bukomis

akimis jie žvelgia į besiartinantį automobilį. Nesuprantamai vograujantys maištininkai, savimi besigėrintys „Aš nieko negaliu“ ordino nariai, žiovulio kaustomos beprasmybės išikūnijimas.

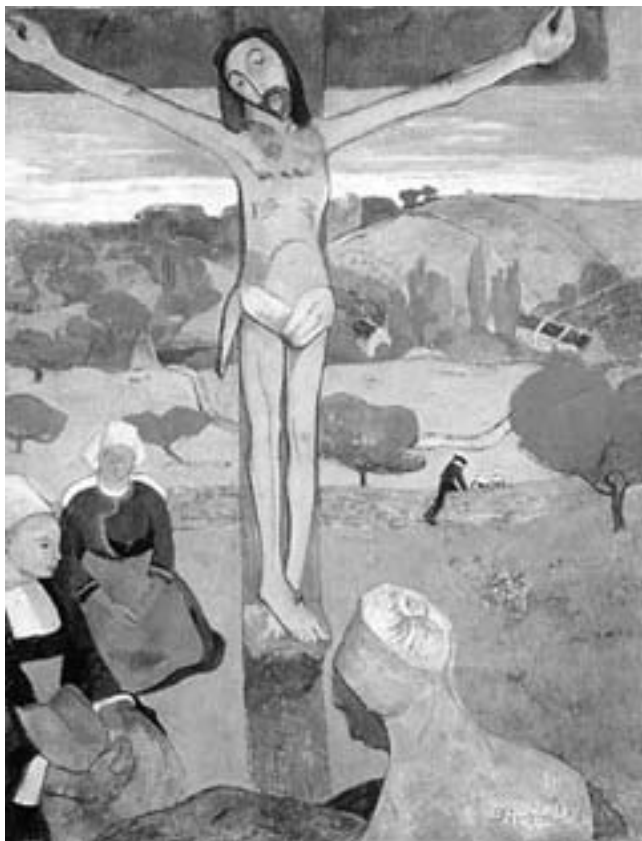
Tai tokie pat jaunuoliai, kokie mums pažįstami ir iš Vokietijos. Vadina save *skinheads*, nors aš nesuprantu, kokią prasmę šiame junginyje turi *haed* – nebent tai pagrindas, ant kurio laikosi plikai nuskusta oda. O visa jų artikuliacija – rėkavimas, girtavimas, muštynės ir naikinimas to, ką jiems patiems norėtusi turėti.

Pravažiuojame tą grupelę, susirandame vietą automobiliui pasistatyti ir einame prie namų, iš kurių iki mūsų jau atsklinda muzikos nuotrupos, perkamės bilietus. Įžengiamo į didelę salę. Palyginti su ankstesniu juo išgyvenimu, tai, kas iškart krinta į akis, nusakoma tik tokiais žodžiais kaip šviesa ir džiaugsmas, šiluma ir simpatija. Po ano nemalonaus susitikimo skirtumas itin ryškus. Todėl jį ir teko pirmiausia aprašyti.

Girdime muziką. Spigi fleita, akordeonas, bongo būgnas, gitara groja tipišką bretonų muziką, kurios ritmas yra tasai tam tam – tam tam, pagal kurią šokėjai salėje iš pradžių žengia tris mažus žingsnelius į šalį, kilsteli ir nuleidžia koją, vėl žengia tris žingsnelius į šalį ir vėl kilsteli ir nuleidžia kitą koją. Scenoje stovi keturi muzikantai, paskui juos pakeičia trijų dainininkų grupė, *a capella* dainuojanti bretoniškas dainas. Vienas jų pradeda sekti savo istoriją, kitas ar kiti prisideda, pastveria paskutinę eilutę ir seka šią istoriją toliau, kol paskui pirmasis, vėl prisidedamas paskutinėje eilutėje, užbaigia

Paul Gauguin. Jokūbo kova su angelu. 1888

Paul Gauguin. Geltonasis Kristus. 1889

ją drauge su visais ir toliau vienas dainuoja naują dainą. Dainuojama tuo pačiu ritmu kaip ir instrumentinės muzikos. Jeigu čia būtų viskas, tai būtų šiose vietose normalių normaliausias įvairių grupių koncertas. Tačiau vien tai – dar ne *Fest-Noz*.

Kad būtų *Fest-Noz*, reikia dar to, kas vyksta šokių aikštelėje. Tai aprašyti nelengva jau vien dėl tokios įvairialypės – ir linksmos – spūsties. Užsimerkus ir visą dėmesį sutelkus į ausis, greta muzikos girdėti juoko, žodžių nuotrupų, kojų čėzesio mišinys, o tų garsų ritmas sutampa su muzikos taktu. Atsimerkus pamatai viena – mažesnę – grupelę žmonių, stovinčių ar sėdinčių salės pakraštyje. Kita – didesnę – grupę sudaro šokėjai. Jie, susikibę už parankių, šoka vis į šoną slenkantį bretonų šoki. Priekinis šokėjas, viena ranka iširėmęs į klubą, antrąją stveria antrąjį šokėją už parankės, susikabindamas su juo delnais. Ir taip jiedu slenka į šoną – viens, du, trys, kilstelt koją, nuleist koją, viens, du, trys. Tie, kurie panorį šokti drauge, kabinasi į šią gretą ir išsyk atsiduoda ritmui. Susidaro ilga virtinė šokėjų – jų tikrai bent kokie 200. Kadangi salė ne per didžiausia, ši virtinė lyg gyvatė raitosi čia į vieną, čia į kitą pusę. Šokio žingsnis iš pažiūros visai paprastas, tačiau taip anaiptol nėra. Įgudę šokėjai moka visus įvairių šokių žingsnius, jų liemenys tiesūs ir pasitempę, ju-

desys prasideda tik žemiau klubų. Šokio ritmu pirmyn ir atgal, aukštyn ir žemyn stumiamomis, keliamomis, tempiamomis ir spaudžiamomis rankomis jie nemos-ta-guoja, jų mostai taupūs. Profesionalai geba paskirstyti jėgas. Šitaip jie ištvėria kelis šokius, nebūdami priversti apsipylę prakaitu grįžti į žiūrovų gretas ar sprukti prausyklon. Kiti, mėgėjai, juda smarkiau ir daugiau ar mažiau elegantiškai, netrukus jų kaktas, sprandus, pečius išberia prakaitas. Tačiau nė vienas nesitraukia iš pradėto šokio, šoka iki galo. O toks šokis trunka ilgai. Žiūrovai pakraštyje siūbuoja į taktą, netrukus, žiūrėk, kuris nors jų nebeištvėria, kimbasi į arčiausiai esantį šokėją ir taip pat leidžiasi šokti.

Veidai susitelkę, visas dėmesys skiriamas šokio žingsnelių sekai išlaikyti. Kai kurie galvas vos vos atlošę ir pakreipę į dešinę, kiti žiūri sau į kojas, dar kiti – palaimingai šypsodamiesi, pusiau užsimerkę. Šoka vyrai ir moterys, senas ir jaunas, didelis ir mažas, gražus ir negražus, storas ir plonas. Tas, kuris užsinori šokti drauge, kimbasi kur pakliūva ir išsyk priimamas. Įsimylėjęliai, drauge išiterpę į vorą, kartais šokio gale atsiduria kažin kur nuo kits kito. „Įsibrovėlis“ netrukdo, jis priimamas. Persimetęs šypsniu su kaimynu, jis išsyk prisiderina prie kitų.

Šokiui pasibaigus, muzikai sulaukia pelnytų katučių. Jei grojo mėgstamą dainą, jos būna ilgesnės. Jei mėgstama ir muzikantų grupė – plojimai užtrunka dar ilgiau.

Tuo tarpu prasideda šnekos. Susiburia grupelės, porėlės susieina, draugai ir kaimynai sveikinasi. Visi kalbasi, mėgina atsivėsinti, vėduojasi, kur ne kur, žiūrėk, nosine šluostoma kakta ir kaklas. Damos pradingsta prausykloje ir lyg ką tik pražydušios rožės grįžta salėn, kurioje nuo kokių 300 žmonių oro temperatūra irgi nė kiek nekrinta.

Pasirodo nauja muzikantų grupė. Šįkart jie groja ne scenoje, o juda tarp šokėjų aikštelėje. Vietoj bombardos, bongo, akordeono ir gitaros dabar atsiranda binju, būgnelis ir kornemūzė. Šokėjai sukasi aplink muzikantus, muzikantai pluša ne mažiau už šokėjus.

Štai tai čia ir svarbu: žmonės bendrauja. Šokis suvienija skirtingiausius charakterius. Visi šoka drauge, todėl individualistiniams užmojams erdvės lieka nedaug. Solinių numerių čia nebūna. Suviendamas žmones, šokis juos paverčia bendruomene, kiekvienas, nelyg šokant gavotą, paprasčiausiai privalo paisyti abiejų kaimynų iš dešinės ir iš kairės, privalo laikytis su jais to paties ritmo, jo žingsnis privalo būti tokio pat ilgio kaip kaimynų. Per tam tikrus šokius pasitaiko, kad šokėjai poromis žengia savo aštuonis žingsnelius į šalį, du kartus kilsteldami koją, o paskui, kaip per gavotą, vėlei grįžta į gretą, – bet ir tada privalo derintis prie šokėjų bendruomenės tempo. Nieko panašaus į diskotekos monadas ar nebylų smaksojimą priešais televizorių čia nerasime. Čia žmogus stveria artimiausią kaimyną,

ramiai paėję su juo drauge kelis žingsnius, apsuka ratuką ir grįžta atgalios. Šių šokių pobūdį lėmė kaimo tradicija. Bretonų kaimiečiai niekad nebūvo turtinigi, ir rūsčioje kaimo kasdienybėje šokis, kuris negalėjo būti sumanytas kaip diduomenės pramoga, matyt, leido sunkiai dirbančiam kaimiečiui per derliaus pabaigtuves išvysti kaimišką šeimyną ar bendruomenę malonesnėje, linksmesnėje šviesoje ir tramdė latentiška vaidingumą; akcentuojama buvo bendrystė – tik toks galėjo būti šių šokių tikslas.

Žmogui, įsiterpusiam į tokią šokančią bendruomenę, nė galvon nešaus niūriai tuščiomis akimis dėbsoti priešais save, jis turi bendrauti, turi įnešti savo indėlį, turi save išsakyti, jis – vienas iš daugelio, norinčių dalyvauti šokėjų virtinėje. Čia esama nepaprastos integracinės galios. Pastebime, kaip iš pradžių mūsų matyti stuobriai irgi ateina į salę. Jie stengiasi atkreipti į save dėmesį nevalyvais apdarais, norėtų išsiskirti. O kas gi nutinka? Senimas ir jaunimas, dideli ir maži, moterys ir vyrai, stori ir ploni tiesiog nekreipia į juos dėmesio. Taigi mūsų „didvyriai“ smakso susėdę salės pasienyje, vis tebelaikydami rankose alaus butelius. Tarpusavy jie negali bendrauti, – jau vien dėl to, kad spėjo per daug išgerti. Geriausiu atveju jie dėbčioja į kits kitą reikšmingais žvilgsniais. Tikra neverbalinė Antantė. Aplink juos stovi šokėjai prielankiomis, budriomis, spindinčiomis akimis, jie bendrauja, jie pasirėngę priimti kitą, jie kits kito ieško, kits kitą suranda. Sėdinti nyki draugija vengia kontakto, vengia bendrystę pabrėžiančios ir nuolatos atsinaujinančios integracijos. Vyrūčiai tik dėbčioja į kits kitą. Syki vienas stveria savo sugėrovą. Jiedu mėgina šokti, bet jų šokis atrodo toks kvailas, nerangus ir atgrasus, kokie yra ir jie patys. Šis jų sumanymas galiausiai atskleidžia dar ir tą įstabų dalyką, kad bendruomenė negimdo jokios agresijos, nes niekas nesijaučia provokuojamas. Tie gvėros yra tiesiog tuščia vieta, tad kiti šokėjai net mimika nereiškia paniekos. O mūsų drimeliams paaiškėja, kad iš nieko nieko ir nesiranda. Taigi jie traukia iš kur atėję; žmonės jiems maloniai duoda kelią, neprovokuoja jų, tad jie veikiausiai vėl smaksos prie jiems prieglobstį teikiančių garažo vartų, kur irgi neturės ką vienas kitam pasakyti. Juos vėlei apgaubia vienatvė.

Jeigu *Fest-Noz* įstengs bent vieną tų ne-

vėkšlų išplėsti iš vienatvės (o tokios galimybės tikrai esama, nes stuobrių apsilankymas šokių salėje rodo, kad jie ilgisi kitų žmonių artumos), tuomet ši šventė bus nuveikusi didelį darbą. La Roš-Derjenas yra tik vienas iš daugelio Bretanės kaimelių, kur tokios šventės vyksta. Jos yra natūralios, paprastos, malonios, visų geidžiamos. Šokama kasdieniais drabužiais, nors vienas kitas senas ar net ir jaunas, suteikdamas miniai margumo, ir vilki tradiciniais apdarais.

Kartais man norėtusi, kad ir mes turėtume tokio lengvumo ir tokios integracinės galios tradicijų. Vienas kitas mūsų socialinės raidos klystkelis tada gal nebūtų radęsis ar bent būtų buvęs švelnesnis.

Važiuojame namo, vis dar užsikrėtę smagia vakaro nuotaika. Kelionė baigiasi maloniai ir džiugiai. ❧

Paul Gauguin. Bretanės kalvarija. 1889

BRETONIŠKOJI PSALMĖ

Antanas Gailius

Fančą Peru ir jo žandeną, giminę visą bretonų,
Wolfą ir Marianną, Royų, Suzanne ir mus,
Šiuos akmeninius namuos gurdėjančius sidrą
per lietu,

Ar prisiminsi tada, kai savo knygas atsiversi,
Vakarui stojus? Juk buvo ta valanda, kai staiga
Šakos nulinko hortenzijų, nors viešpatavo ramybė
Žemėje ir danguje? Kas gi, sakyk, jei ne tu
Ten prašlamėjo? *You can't*, tarė ugnis židiny,
Oh you can't change the way, suspragsėjo, *the rain*,
Ir atsidususi baigė: *appears*. O jūra ir vėlei
Ėmė trauktis nuo kranto, ir dumbliais kvepėjo
Mūsų dienos ir naktys, ir drėko tabakas, ir temo
Tavo vakaras, aušo Tavo rytas. Sakyk,
Argi tai nesvarbu, ar gali nutikti, kad Tavo
Knygose nepasiliks ženklų, kad būta Tavęs ten,
Kad mes krykštavom smagūs pavėsyje Tavo sparnų?

Mes ten buvom tikrai. Sunki ir saldi kaip gyvenimas
Buvo mūsų kelionė, o stotys vadinos
Basia i Janósz, Ingrid und Friedemann, Paul en
Reinhilde,

Andres und Regula: mūsų bičiulių vardais.
Velnią Diunkefke ilgai po uostą vedžiojo, klaidino,
Kelią užtvėrė lietus, paskui išdykęs Paryžius
Laikė sugniaužęs ir vis nenorėjo paleisti.

Dar nežinojau tada, kad turėsiu kalbėti, visai
Nepasirengęs buvau – ir dabar dar nesu pasirengęs.
Tu mane nuvedei ten, kur debesys bėga ir bėga,
Lyg skubėtų greičiau pasprukti iš krašto, kuris
Užkratu serga keistu, galėtum maru jį vadinti,
Jei akių neklaidintų vaizdai įprastiniai: kas geria,
Kas bučiuojasi gatvėj, kas apkalbinėja kaimyną,
Kas pajūryje vaikšto ir dairos į vandenį – viskas
Lyg gyvųjų pasauly, ir reikia labai prisimerkti,
Kad galėtum išvelgti, kuris čia dar gyvas, kuris
Jau numiręs ir laukia, kada Tu jį antrąjį kartą

Pas save pasišauksi. Geriau už mane juk žinai,
Kad mirtis čia ateina ne kartą, o du, nes dažniausiai
Gimęs bretonas numiršta, žiūrėk, jau prancūzas.

Žinau,
Kad ne luobas svarbu, kad mūsų vėliavų spalvos
Tau nerūpi tikriausiai, bet ką gi galėsime atnešti
Tau daugiau, jei ne tuos gal ir vaikiškus mūsų
žaislus?

Tu mum žemę davei, ir mes čia išmokom gyventi
Prakaituotais veidais, ir statėm namus, vis kitokius,
Pagal giminę savo, ir garbinom Tavo šventuosius,
Kas Kazimierą, kas šventą Ivą; nereikia, nebark,
Kad ir vėlei, ir vėlei į Tavąjį taikausi krėslą –
Pripažįstu pagarbiai: ne mano, bet Tavo
Teisingumas didesnis, bet jeigu liepei man kalbėti,
Tai kalbėsiu: atmink, kada paskutinis bretonas
Kenawo, ant krūtinės rankas susinėręs, išstas,
Vėliava juoda ir balta su septyniais šermuonėliais
Aš apsisiautęs pakilsiu ir pasakysiu: *kewan*.

Anglų-frankų Evangelijos pagal Morkų pradžios fragmentas. IX a.

Sparnuoto arklio dantys

TOMAS DAUGIRDAS

Gilbertas K. Chestertonas yra pasakęs, kad nedera žiūrėti sparnuotam arkliui į dantis. Ką tik surengta pasaulio lietuvių dainų šventė kaip tik primena tokį arklių. Tai yra lyg ir aiškiai atpažįstamas padaras, masinis renginys, tačiau jam prikabinti tokie idėjų sparnai, pro kuriuos labai sunkiai matyti gyvybės būklę galintys išduoti dantys. Ši dainų šventė buvo vienas svarbiausių akcentų minint Lietuvos valstybingumo 750-metį. Į ją buvo žiūrima kaip į visame pasaulyje išbarstytų lietuvių susibūrimą bei jų vienybės simbolį. Be to, ji suvokta ir kaip lietuvių tautą palaikančios žmogiškosios kultūrinės raiškos triumfas. Šventės direktoriaus Juozo Mikutavičiaus žodžiais, „nenuginčiama tradicija tapusios Lietuvos dainų šventės išaukština žmogaus kūrybinę saviraišką, tautinės kultūros gyvybingumą, Tėvynės meilę ir solidarumą“. Tačiau prisiminus minėto arklio dantis, tenka klausti, kokio pobūdžio tradiciją bei kokios „tautinės kultūros“ gyvybingumą ji išreiškia?

Dainų šventės Lietuvoje iš tiesų turi labai komplikuoją istoriją. Pradėtos rengti prieškarį, didžiausią mastą įgavo sovietmečiu. Sovietinė ideologija saviems tikslams puikiai transformavo prieškario tautininkiškos ideologijos simbolį. Pasididžiavimą šakninė lietuviškąja tėvyne sukelianti tautinė daina ilgainiui virto harmonizuota jau kita tėvyne apdainuojančia „liaudies“ daina. Žiauriausios sovietinės represijos metais dainų šventės buvo puikus instrumentas „vienijant“ tautą ir valstybę, diegiant tikėjimą sovietinių vizijų pergale prieš tikrovę. Jos buvo didžiausios valstybinės reikšmės: šventės organizavimo klausimu jau 1946 m. buvo išleistas specialus LK-

PCK ir LSSR Ministrų Tarybos nutarimas bei įsteigtas organizacinis komitetas. 1950 m. dainų šventėje dainavo virš dvidešimt tūkstančių dainininkų, beveik ketvirtadaliu daugiau nei šiemet. Anoji šventė buvo skirta Tarybų Lietuvos dešimtmečiui.

Dainų šventės vyko visą sovietmetį. Joms organizuoti būdavo skiriamos milžiniškos valstybės lėšos, pajungiamos didžiausios sovietinės kūrybinės pajėgos, rengimasis joms užtrukdavo ištisus metus. Valstybė penkmečių žingsniais matavo iki komunistinio rojaus likusį atstumą, liaudis ją nenuilstamai lydėjo nuveiktus darbus šlovinančiomis dainų, vėliau ir šokių puotomis. Sovietinėje valstybėje gyvenimas darėsi vis „šviesesnis“, progresą patyrė ir liaudis bei jos giedami himnai. Buvo sukurtas specifinis jai pritinkantis ritualų scenarijus, pagal sovietinį kultūros kurpalį „harmonizuotos“ liaudies dainos bei sukurtas nemažai naujų tekstų liaudies dainoms. Dainų šventės transformacijos turėjo įkūnyti pačios sovietinės liaudies transformacijas, jose šalia „kaimo“ ėmė dalyvauti ir „miestiečių“ bei „darbininkų“ vaidmenų atlikėjai. Nenuostabu, kad ilgainiui, o sovietinė okupacija truko gana ilgai, tradicinių tautinių motyvų, kuriuos būtų galima patvirtinti istoriniais šaltiniais ar žmonių gyvenimo būdo liudijimais, vis mažėjo. Standartizuoti liaudies kostiumai, gyvų spalvingumą praradusios dainos, naujų simbolių persunktos šokių figūros buvo sovietinės kultūros kūrinys, o dainų šventės – vienas svarbiausių sovietinės „liaudies kultūros“ įvykių.

Dalyviams ir žiūrovams sovietinės dainų šventės turėjo neabejotinai didelį emocinį poveikį. Jose dalyvaudami žmonės patirdavo stiprų bendrumo jausmą, tačiau jis nebuvo niekaip „tautiškai“ ar tradiciškai įprasminamas bei puikiai derėjo su dėkingumu viską lemiančiai Partijai. Sovietinis žmogus jausdavo didelį tokių išgyvenimų poreikį. Valstybė siekė viską planiškai kontroliuoti, iš viešosios veiklos sferų išstumdama laisvės raišką. Dainų šventės neskatino individualumo bei savasties paieškų, tačiau suteikdavo galimybę emociškai patirti šį tą panašaus į laisvę. Jausmiškai susiliedamas su šventėjančiaisiais sovietinės valstybės gyventojas galėjo bent trumpam atitrūkti nuo nuolatinės ne tik materialinės, bet ir emocinės, pasitikėjimo tarp žmonių bei netarpiškumo stokos paženklintos sovietinės kasdienybės. Šia siaurąja prasme dainų šventės buvo kone vienintelė „laisvės“ erdvė sovietinėje valstybėje.

Sovietinės dainų šventės Lietuvoje įdiegė iškreiptą laisvės bei „autentiškumo“ supratimą. Laisvę imta suprasti ne kaip pasirinkimo ir atsakomybės už galimus pasirinkimus dalyką, o kaip emociją, kurioje nedalyvauja sąmonė ir protas. Autentiškumu imamas laikyti bet koks už kasdienybės ribų išeinantis, emociškai išgyvenamo tautiškumo pasireiškimas. Emocijai užplūsti pakanka užuominos ar nuorodos, neklusiant apie jų statusą. Pirmasis nepriklausomybės žingsnis neatsitiktinai priminė dainų šventę. Iš Sąjūdžio mitingo tribūnos ištarus

žodį „laisvė“, minios uždainavo. Sovietmetis bei dainų šventės suformavo požiūrį, jog laisvė yra ne kas kita kaip stiprus bendrumo pojūtis, išreikštas minios daina ar masiniu šokiu.

Vėlesnis masinis nusivylimas „laisvė“ žymėjo, jog vaduojamasi iš šio vaizdinio, žmogus ištrūksta iš masės traukos bei žingsnis po žingsnio pradeda laisvę išsamoninti bei ją vadovautis kasdieniame gyvenime. Mūsų kasdienybė po truputį laisvėja, tad, regis, nebereikia visuotinio emocinio apsivalymo įvykių. Tiesa, jie vyksta, tačiau siejami ne su kultūra, o su gairiškais akultūriškais žmogaus prigimties proveržiais, antai nūnai masinis Joninių šventimas. Tad kokia yra šiais metais vykusios masinės dainų šventės prasmė?

Dainų šventės rengimą lydėjo gausybė gerai išreklamuotų pažadų. Jos pateiktasis vaizdinys, regis, turėjo suvirpinti net nejaudriausią bei viskam abejingą Lietuvos piliečio širdį. Dainų šventė konsoliduoja tautą, ji yra tautos sueiga, kurioje išsakoma „meilė Tėvynei“, joje karta kartai perduoda tautos tradicijas, moralę, papročius, ja pratešiamas vis atsinaujinantis kultūros vyksmas, atgaivinama istorinė atmintis ir tautos savimonė, ja išreiškiama „tautos ir valstybės vienybė“... Į Šventę buvo skatinama žiūrėti taip, lyg ji atliktų šeimos, mokyklos, įvairiausių organizacijų bei žinia-sklaidos funkcijas vienu metu. Buvo raginama tikėti ją esant centriniu valstybės gyvenimo įvykiu.

Pažadų neatitikimas įvykio kokybei bei poveikiui yra akivaizdus. Šventė buvo nuobodi kaip reginys, o jos atlikimas – abejotinos kokybės „tradicijų“ prasme. Tradicinės autentikos būta gal vien Sereikiškių parke įvykusioje folkloro ansamblių popietėje. Kitur tais pačiais nuobodžiais kostiumais apsirengę šokėjai šoko pagal sovietmečiu sukurtų ansamblio „Lietuva“ naudotų melodijų fonogramas. Šiandien tautinėmis paverstas tradicijas ir ritualus buvo galima lengvai

atpažinti kaip sovietinį produktą. Šokių dieną buvo atliekami harmonizuoti sukultūrinti ritualai, kurių gyvosios, kasdienės prasmės, ko gero, nesuprastų jokia žemdirbiška tauta. Autentiškumo ar tradiciškumo, regis, net nesiekiama. Ansamblių vakarą Kalnų parke šokta pagal tradicinę muziką su džiaz elementais. Dėl to pasipiktino autentikos pasiilgę kai kurie užsienio lietuviai, renginį pavadinę lietuviškuoju *West-side* variantu. Tačiau piktintis, ko gero, nebūtų dėl ko, jei į Dainų šventę žvelgtume kaip į vieną iš masinių renginių, organizuojamą pagal organizuotojų valią bei pasirenkamą pagal skonį. Tačiau viskas keičiasi prisiminus, jog ji buvo tiek glaudžiai susieta su Lietuvos valstybingumo šventimu, kad tapo beveik oficialiu valstybės įvykiu.

Dainų šventė buvo pateikta kaip mūsų valstybės istorinio bei erdvinio vieningumo simbolis. Ji buvo reklamuojama kaip tas laikas ir vieta, kuris mus turėtų susieti su Mindaugo laikų lietuviais bei su šiuo metu po visą pasaulį išsibarsčiusiais tautiečiais. Šia prasme dainų šventė buvo ne renginys ir ne koncertas, o sakralinis visos tautos susivienijimas, lydėtas tam tikrų ritualų. Jie buvo labai nuobodūs ir sunkiai suprantami, tačiau jų vertė bei prasmė buvo ta, kurią į juos įdėti privalejo ten dalyvavę žmonės. Į šiuos renginius reikėjo ateiti ne paspoksoti, patirti reginio malonumą, o dalyvauti, patiriant per juos srūvančią tautinio „atsinaujinimo“ gaivą. Taip regima šventė yra lyg mitinis kultūros šaltinis, į kurį panirusi bei išnirusi tauta gali ramia širdim grįžti prie kasdienių rūpesčių. Tad dainų šventės renginiai bei jų pateikimo kontekstas liudija čia esant specifinį religingumą, kuris imamas pateikti kaip valstybės religija.

Piliečiams primetamas tikėjimas, jog tai, kas vyksta dainų šventėje, yra autentiškiausias bei tradiciškiausias mūsų valstybės substratas. Irena E. Laumenskaitė, „Kultūros baruose“

kalbėdama apie „naują religingumą“, nurodo, jog jo ritualai skirti žmogui atsipalaiduoti, gerai jaustis, jų siekis – įvairiomis ritualinėmis technikomis įvaldyti supančią tikrovę. Turinio prasme šiemet įvykusi dainų šventė yra kaip tik tokio, valstybės palaikomo, naujojo religingumo apraiška. Joje siekiama įvairialypės harmonijos bei sintezės: įvairios dalyvaujančiųjų amžių grupės, senos melodijos bei naujos jų interpretacijos, viso mūsų valstybinio gyvenimo centru paverstas gyvybės medis, ciklinis šokių kompozicijomis išreiškiamas laiko suvokimas, kai nesama jokių lūžinių, harmoniją ardančių įvykių bei įvykius sukuriančių asmenų. Visą šią eklektiką turėjo lydėti raminantis mūsų dalyvaujančiųjų šiuose virsmuose, unikalumo pojūtis... Atsirado net entuziastų, norinčių priversti visą pasaulį pripažinti šios šiandien abejotinos vertės pavidalą įgavusios dainų šventės unikalumą, tad – ir valstybiniu tampanti *New age* lietuviškąjį religingumą.

Valstybine švente tapusios Joninės, neopagoniško ritualų persmelktas valstybingumo minėjimas, neaiškios kilmės maginiai simboliai naujojo paminklo karaliui Mindaugui papėdėje skatina manyti, jog mūsų valstybėje labai stokoja demokratijos. Krikščionybė, buvusi mūsų valstybės išeities taškas, kol kas Lietuvoje nėra persekiojama. Kita vertus, valstybėje imamas suteikti absoliutus prioritetą nekrikščioniškoms ar antikrikščioniškoms dvasingumo formoms. Jos verčiamos valstybės ideologija bei neproporcingai gausiai remiamos finansiskai. Pilietiškumas supinamas su tikėjimu konkretų tautinių-dvasinių pavidalą turinčia valstybe, individualių atsakingų pasirinkimų perspektyva ištirpdoma bendro tartinio dalyvavimo klampynėje. Tokia valstybė ima panėšėti ne į ilgamečio skrydžio vilčių teikiančią kūrinių, o į savo keistenybėse susipainiojusią mutaciją. ❧

(NE)LIETUVIS KANTAS

Nerija Putinaitė

„Kai kas tvirtina, esą Kanto protėviai kilę iš lietuvių...“ Ši formulė visą praėjusį šimtmetį gana dažnai šmėkštelėdavo lietuviškoje periodikoje bei kai kuriuose traktatuose. Jos poveikis beveik maginis. Jei vokiečių filosofas Immanuelis Kantas buvo lietuvis, tai gal ir mes nesame visiškai nevykėliai... Pasinėrus į panašius sentimentus, tampa šventvagiška klausti, kas yra tas „kai kas“, taip tvirtinantis, ar jo tvirtinimai pagrįsti ir ar apskritai jis taip tvirtina. Iškėlus šią „tiesioginę“ Kanto ir Lietuvos sąsajos hipotezę, klausimai apie kitas galimas sąsajas lyg nublanksta. O juk esama įvairių istorinę kultūrinę vertę turinčių Kanto ryšių su Lietuva.

Kantas visą gyvenimą praleido Karaliaučiuje, daugiau kaip dvidešimt metų dėstė Karaliaučiaus universitete. Kaip tik šiame universitete tuo metu mokėsi nemažai studentų iš Lietuvos, dalis jų klausė ir Kanto paskaitų. Grįžę į Lietuvą jie parsivežė Kanto filosofijos idėjų. 1804 m. Vilniaus universitete pradėjo dėstyti Kanto kritiškasis šalininkas Johannas Heinrichas Abichtas, savaip plėtojęs kritinės filosofijos idėjas. Nemažai įtakos visuomenei bei universitetiniam gyvenimui Kantas, kaip vienas žymiausių filosofų, turi iki šiol. Tai bene vienintelis filosofas, kurio beveik visi pagrindiniai veikalai išversti į lietuvių kalbą.

Kita vertus, Kantas gyveno įvairiautėje vokiškosios Prūsijos dalyje, yra turėjęs asmeninių ryšių su lietuviais. Gyvenimo pabaigoje jis Johano Gotlybo Milkaus vokiečių–lietuvių kalbų žodynui parašė „Draugo prieraišą“. Praėjusio šimtmečio Lietuvos kultūros istorijoje šie skirtingi faktai dažniausiai būdavo pasitelkiami vieninteliam tikslui: sustiprinti Kanto lietuviškosios kilmės hipotezę.

Šiandien kasdieniame Lietuvos mokslo gyvenime Kanto kilmės klausimas iššaukia keistokų reakcijų. Vieni nuo jo atsirboja, niekindami visas užuominas apie Kanto lietuviškumą, kiti iškalbingai nutylėdami galimus tyrimus, jį apgaubia paslapties skraiste. Šia prasme

NERIJA PUTINAITĖ (g. 1971) – hum. m. dr., dirba Lietuvos kultūros, filosofijos ir meno institute, Vilniaus pedagoginio universiteto Etikos katedroje. Domisi Kanto praktine filosofija, Kanto idėjų recepcija Lietuvoje.

aptarti esamus Kanto kilmės tyrimus reikėtų atlikti šventvagystę. Kita vertus, moksliniu ar istoriniu požiūriu šis klausimas yra niekingas. Jo išnagrinėjimas ne praturtintų mūsų žinojimą, o tik patenkintų nelabai aiškios vertės smalsulį. Juolab kad vienoks ar kitoks atsakymas apie Kanto kraujo kilmę nepadės geriau suprasti jo filosofinių idėjų ar būdo. Jis vertingas galbūt tik tuo, kad išryškina vieną dabar nebeegzistuojančio krašto, Rytprūsių istorijos fragmentą. Mums jis įdomus tik tiek, kad nemažai ką atskleidžia apie mūsų pačių lūkesčius. Be to, šiandien jau pasibaigusi šimtą metų trukusi Kanto kilmės tyrimo istorija apskritai skleidžiasi kaip problema, kurios atveju neįmanoma aptikti ribos tarp mokslinio objektyvumo ir pasaulėžiūra bei sentimentais grįsto suinteresuotumo rezultatais.

KANTO KILMĖS KLAUSIMO TYRIMAI

Kanto kilmės klausimas iškilo filosofo gyvenimo pabaigoje. Kantas gimė įvairiautiškumu pasižyminčioje vietovėje, turėjo nevokišką pavardę... Tačiau, ko gero, anuometinėmis aplinkybėmis, kai su kraujo kilme sietinas tautiškumas mažai kam rūpėjo, vien šitai būtų maža dingstis domėtis filosofo kilme. Daug svarbesnė aplinkybė, ko gero, buvo panašią pavardę turėję žmonės, Kantui išgarsėjus pradėję pretenduoti į jo giminystę. Nemažai kandidatų į giminaičius atsirado Švedijoje. Kai kurie jų, naudodamiesi Kanto vardu, norėjo gauti piniginius užstatus. Todėl švedų vyskupas Jakobas Lindblomas 1797 m. Kantui rašė laišką, prašydamas jį patį nurodyti savo kilmę. Kantas atsakė vyskupui, tvirtindamas esąs škotų kilmės. Kanto senelis su kitais atvykęs iš Škotijos bei gyvenęs „prūsiškame lietuviškame Tilžės mieste“¹. Kanto versija nebuvo pagrindo abejoti. Į buvusias lietuvių gyvenamas žemes buvo persikėlę nemažai dėl religijos savo šalyje persekiojamų škotų. Nekėlė problemų ir faktas, kad škotai buvo reformatai, o Kantas priklausė liuteronams. Tuo metu neretai pasitaikydavo, kad vaikai priimdavo ne tėvo, o mamos tikėjimą.

Kanto paaiškinimas vyskupui Lindblomui lėmė, jog

¹ Kanto laiškas Lindblomui, 1797 10 13, in: *Immanuel Kants Werke*, Hrsg. E. Cassirer, Berlin: Bruno Cassirer, 1922, Bd. 10, S. 326.

visą XIX a. į Kantą biografai žvelgė kaip į škotų vokiečių kilmės vokiečių filosofą. Škotiška Kanto kilmė ne vieną biografą paskatino įvairiausioms spekuliacijoms. Štai J. H. W. Stuckenbergas 1882 m. parašytoje biografijoje nurodė, kad Kantas ikūnija dviejų nacijų, škotų ir

Immanuelio Kanto namas. Walter Kuhcke knygos *Kants Wohnhaus* viršelis (Königsberg, 1924)

vokiečių, vienovę. Abi jos iš kitų „labiausiai išsiskiria metafizinėmis spekuliacijomis“². Tiesa, kartkartėmis būdavo iškeliami ir švediška Kanto kilmės versija. 1842 m. F. W. Schuberto parašytoje biografijoje keliami hipotezė, kad Kanto senelis buvęs švedas. Į prūsų žemes jis atvykęs kaip švedų kariškis. Kantas nurodęs škotišką kilmę, nes norėjęs atsikratyti įkyruolių švedų ta pačia pavarde³.

Sembritzkio atradimai

Kanto kilmės tyrimų istoriją XIX ir XX a. sandūroje netikėtai pakreipė Klaipėdos krašto istoriko Johanneso Sembritzkio atradimai. 1899–1991 m. žurnale *Altpreussische Monatschrift* jis paskelbė kai kuriuos Kara-

liaučiaus miesto archyve aptiktus sutarčių bei mirties liudijimo dokumentus, tiesiogiai liečiančius Kanto protėvius⁴. Iš jų paaiškėjo, kad laiške vyskupui Lindblomui Kantas pateikė klaidingus duomenis. Jo senelis Hansas Kandtas negalėjo atvykti iš Škotijos, nes jo prosenelis Richardas Kandtas turėjo smuklę „Werdene“ netoli Priekulės. Tiesa, jo senelis, mokydamsis amato, daug keliavo, tačiau buvo gimęs tikrai ne Škotijoje. Ši faktą patvirtina 1667 m. Richardo Kandto pasirašytas turto perdavimo savo dukrai Sofijai dokumentas bei 1670 m. raštas, kuriuo antrasis Sofijos vyras Hansas Karras išsipareigoja kaip kompensaciją už perimtą turtą išmokėti tam tikrą pinigų sumą iš užsienio ką tik grįžusiam jos broliui balniui Hansui Kantui.

Kiek vėliau aptiktas dokumentas apie iškilmingas Hanso Kandto laidotuves 1715 m. Klaipėdoje patvirtino, jog jis buvo Klaipėdos miestietis ir niekada negyveno Tilžėje. Šiame mieste jis, ko gero, kaip amatininkas išlaikė meistro egzaminus, nes tik Tilžė, tuo metu už Klaipėdą daug didesnis ir įtakingesnis miestas, galėjo teikti meistro vardą. Tad Kanto pateikta istorija apie škotišką senelio kilmę galėjo remtis tik Tilžėje išduotu meistrystę patvirtinančiu dokumentu. Jame galėjo būti nurodyta, jog Hansas Kandtas ką tik grįžęs iš Škotijos.

Aptikus šiuos dokumentus, klausimas dėl Kanto kilmės buvo naujai iškeltas, bet ne išspręstas. Pats Sembritzkis, nors ir atradęs Kanto tvirtinimus neigiančius įrodymus, vėliau laikėsi škotiškosios kilmės versijos. Jis kalba apie „škotą Richardą Kantą“: „Švedų laikais su daugeliu kitų škotų į Prūsiją atvyko Wilhelmas Turneris, Jacobas Duncanas ir Richardas Kantas [...]“⁵. Šią nuostatą stiprina reformatų Bažnyčios kaip sutarties vykdymo prižiūrėtojos paminėjimas Kanto senelio pasirašytoje sutartyje.

Kita vertus, Sembritzkio aptiktas Kanto suklydimas paskatino daug kritiškiau pažvelgti į visą Kanto liudijimą. Imta manyti, kad galbūt Richardas Kantas kilęs iš vietinių. Juolab, kaip kad nurodo kai kurie tyrinėtojai, tuo metu neretai pasitaikydavo, kai iš žemesnių socialinių sluoksnių kilę žmonės save kildindavo iš atvykėlių. Tačiau nepasitvirtinus škotiškajai Kanto kilmės versijai, ne ką tvirtesnės buvo ir kitos. 1920 m. Friedrichas Paulsenas savojoje Kanto biografijoje, remdamasis Sembritzkio atradimais, pateikia naują versiją, jog Kanto šaknys galbūt buvusios čionykštės, jo senelis – „buvęs vietinio Rytprūsių gyventojų sūnus“. Paulsenas atkreipia dėmesį į faktą, kad tuo metu, kai Kantas rašė kilmę paaiškinantį laišką, atmintis jam iškrėsda-

² Stuckenberg, J. H. W., *The Life of Immanuel Kant*, with a new Preface by R. George, Lanham–New York–London: University Press of America, 1986 (1882), p. 5.

³ Schubert, F. W., *Immanuel Kant's Biographie. Zum grossen Theil nach handschriftlichen Nachrichten*, Leipzig: Voss, 1842, S. 14.

⁴ Atradimai publikuoti: Sembritzki, J., „Kant's Vorfahren“, in: *Altpreussische Monatschrift*, Hrsg. v. R. Reicke u. E. Wickert, Bd. 36, S. 469–471; Idem, „Noch etwas ueber Kant's Vorfahren“, in: Idem, Bd. 36, S. 645; Idem, „Neue Nachrichten ueber Kant's Grossvater“, in: Idem, Bd. 37, S. 139–141; Idem, „Kant's Grossvater“, in: Idem, Bd. 38, S. 312–313.

⁵ Sembritzki, J.; Bittens, A., *Geschichte des Kreises Heydenkrug*, Memel: Siebert, 1920, S. 45.

vusi netikėtų dalykų⁶. Škotiškoji kilmė galėjusi iškilti iš giminės prisiminimuose likusių Hanso Kando kelionių. Vėlesnėse Kanto biografijose dažniausiai pakartojama standartine tapusi frazė, jog nėra pagrindo tikėti Kanto pateiktą versija. Kartkartėmis pateikiama papildomų argumentų. Antai Cassireris nurodo, jog pats Kantas savo pavardę *Cant* pasikeitęs į *Kant* ir *Kandt*, idant vokiškai ji nebūtų tariama kaip *Zant*⁷. Šis argumentas yra silpnas, kadangi škotų Kantų pavardės bei Kanto senelio ir prosenelio pavardės sutartyse taip pat rašomos įvairiai.

Mortensenų tyrimas

Istorikas Sembritzkis tik paskelbė atrastuosius dokumentus, nelabai domėdamasis juose užkoduota papildoma informacija. Daug detalesnį Kanto kilmės tyrimą XX a. viduryje atliko Rytprūsių istorikai Hansas ir Gertruda Mortensenai. Jie atskleidė, jog Kanto prosenelis veikiausiai buvęs kuršis. Šią hipotezę galime aptikti jau 1937 m. jų paskelbtuose tyrimuose⁸, tačiau ji visiškai išplėtotą 1953 m. straipsnyje „Kanto proseneliai iš tėvo pusės ir jų aplinka“⁹. Mortensenai rėmėsi Sembritzkio atradimais bei Karaliaučiaus miesto archyvo, saugomo imperatoriškuose rūmuose Goslare, duomenimis. Jie išsamiai ištyrė du apie Kanto prosenelio škotišką kilmę liudijančius dalykus. Pirmiausia škotų pavardę *Cant* bei Kanto galimas giminystės sąsajas. Po to – reformatų Bažnyčios paminėjimą sutarties dokumentuose, netiesiogiai patvirtinančių, jog sutartį pasirašiusieji buvo škotai. Pastaruoju klausimu Mortensenų išvada yra ta, kad reformatų Bažnyčia sietina ne su Kanto seneliu Hansu Kantu, o su jam išipareigojančiu Sofijos vyru Karru, kuris neabejotinai buvo škotas. Šią versiją patvirtina ir faktas, kad tarp dokumento pasirašymo liudytojai yra trys škotai ir trys vokiečiai. Pastarieji negalėjo atstovauti niekam kitam kaip Kantui. Tad Hansas Kantas veikiausiai buvęs liuteronas.

Mortensenai atkreipia dėmesį ir į vertėjo (*Tolke*) būvimą Richardui Kantui pasirašant dokumentą. Jie pabrėžia, jog šis faktas nereiškia, kad Kanto prosenelis visai nemokėjęs vokiškai (tai liudytų už tai, kad jis ką tik atvykęs iš svietimos šalies). Veikiausiai jis mokėjęs vokiškai nepakankamai, kad galėtų pasirašyti tokį svarbų dokumentą. Be to, kaip tik šiuo vardu vadinami vertėjai, tarpininkavę tarp vokiečių ir vietinių gyventojų.

Tačiau Mortensenai, ištyrę skelbtuosius dokumentus,

padarė gana netikėtą ir ko gero svarbiausią atradimą šioje istorijoje. Pačiuose dokumentuose jie aptiko netiesioginių nuorodų, patvirtinančių Richardo Kanto vietinę kilmę. Mat netoli vietos, kurioje prosenelis Kantas laikė smuklę, yra Kantweinų kaimas¹⁰. Tokie vietovardžiai tiesiogiai sietini su asmenvardžiais, tad manytina, kad kaip tik iš čia galėjo būti kilęs Richardas Kantas. Dokumentuose nurodoma, kad jo sūnus Hansas Kantas kilęs „nuo Priekulės“. Mortensenai tvirtina, jog tuo numanoma ne gyvenamoji vieta, gal net ne gimimo vieta, o šeimos ištakos. Tad Richardas Kantas neturi jokių kilmės ryšių su Vokietijoje ir Prūsijoje gyvenančiais škotais *Canto* ar *Kanto* pavarde.

Mortensenai klausia, kas tokie buvo Kantweinų gyventojai. Remdamiesi tautų migravimo tame krašte duomenimis, jie daro išvadą, jog tai veikiausiai buvę iš dalies ar visiškai lietuvių asimiliuoti kuršiai. Richardo Kanto gimtoji kalba galėjusi būti kuršių tarmės atmaina. Tačiau kodėl Richardo Kanto aplinkoje būta tiek daug škotų? Mortensenai nurodo, jog tais laikais smuklė nebuvo paprasta aludė, tačiau vieta, panaši į dabartinį prekybos (ar net švietimosi) centrą. Joje buvo galima sužinoti paskutines krašto naujienas bei įsigyti prekių. Smuklės laikytojas turėjo daug bendrauti su keliaujančiais prekybininkais. O anais laikais Rytprūsijoje kaip tik tuo užsiimdavę atvykėliai škotai, neturėję miestiečių teisių bei negalėję įgyti žemės nuosavybės. Be to, škotai buvo linę nemažai investuoti į jų statusą keičiančias santuokas su Rytprūsių gyventojais. Tad nieko nuostabaus, kad nemažai Kanto giminaičių buvo škotai. Tuo Kanto kilmės klausimu neaiškumai, regis, yra išsemti, tačiau – ne Mortensenų tyrimas.

Kanto kraujo kilmės tyrimas iš tikrųjų nebuvo pagrindinis tyrinėtojų keltas uždavinys. Jiems rūpėjo atskleisti Kanto socialinę kilmę, paaiškinti socialinio poslinkio (nuo smuklininko iki universiteto profesoriaus), kurį atliko keturios Kanto giminės kartos, prasmę. Ne kraujo kilmė, o integracija į vokiečių kultūrą buvo Kanto kaip filosofo kilmės šaltinis. Mortensenai atskleidžia, jog iš tiesų keturių kartų atliktas socialinis šuolis nebuvo labai tolimas. Esama liudijimų, kad Richardas Kantas turėjęs savo Bibliją, o tai nebuvęs labai dažnas reiškinys. Be to, jis mokėjęs pasirašyti. Hansas Kantas buvo labai gerbiamas žmogus Klaipėdoje, tai liudijančios neįprastai iškilmingos laidotuvės, skambant visiems miesto varpams¹¹. Kanto tėvo skur-

⁶ Paulsen, F., *Immanuel Kant. Sein Leben und seine Lehre*, sechste Auflage, Stuttgart: Fr. Frommanns Verlag (H. Kurtz), 1920, S. 28.

⁷ Cassirer, E., *Kants Leben und Lehre*, Berlin: Bruno Cassirer, 1923, S. 10; tas pat: *Immanuel Kants Werke*, Hrsg. E. Cassirer, Bd. 11.

⁸ Mortensen, H., *Die litauische Wanderung*, Goettingen, 1927, S. 37.

⁹ Mortensen, H., unter mitarb. v. Mortensen, G., „Kants vaeterliche Ahnen und ihre Umwelt“, in: *Jahrbuch der Albertus Universitaet zu Koenigsberg/Pr.*, Kitzingen/Main: Holzner-Verlag, Bd. 3, 1953, S. 25–

57. Atliekant šį tyrimą būta emocinio suinteresuotumo: Gertruda Mortensen kilusi iš Mažosios Lietuvos.

¹⁰ Turbūt tai tas pats kaimas 5 km į šiaurės rytus nuo Priekulės, kurį mini dabartinės Lietuvos enciklopedijos „Kantvonų“ ar „Kantvainų“ vardu. Šiame kaime 1985 m. gyveno 93 gyventojai.

¹¹ Hansas Kantas Klaipėdoje turėjo du namus: senamiestyje bei „Friedrichstadte“. Sembritzkio laikais namas senamiestyje buvo išlikęs. Jo adresas buvo Thomas-Strasse 4.

das paaiškinamas tuo, jog jis nebuvo vyriausiasis sūnus šeimoje. Be to, jis iškeitė galimą geresnę finansinę padėtį mažesniame mieste į daugiau socialinio kilimo galimybių teikiančią Karaliaučiaus miestiečio statusą. Vėliau du jo vaikai, Immanuelis bei pastoriumi Kurše tapęs Johanas Heinrichas, studijavo Karaliaučiaus universitete. Filosofo Kanto tėvo sąlyginio skurdo priežastis galbūt yra ir šeimos nesugebėjimas sudaryti finansiškai sėkmingus sandorius. Tai liudijančios dokumentuose minimos Richardo Kanto skolos. Tačiau tik Kantų šeimai atsідūręs Karaliaučiuje, ji pateko į kultūrinę situaciją, įgalinusią Immanuelį Kantą studijuoti universitete bei visiškai išvystyti savuosius dvasinius pradus.

Įrodymas, jog socialinės padėties pokyčiai, o ne kraujo kilmė lėmė, kuo Kantas tapo, tvirtina Mortensenai, sugriauna nacionalinio instinkto vedamą lietuvių nuostatą šiuo klausimu. Veikiausiai norėdami paneigti bet kokias lietuvių pretenzijas į Kanto kilmę, Mortensenai atlieka galimus Kanto „kraujo sudėties“ skaičiavimus. Kantas vokiečių buvęs ne mažiau kaip 3/4, ir ne daugiau kaip 7/8; kuršis ar lietuvis – ne daugiau 1/4 ir ne mažiau 1/8: „laimingas aplinkybių sutapimas lėmė, kad Kanto kuršiška „vagerių“ šeima imigravo į vokiškuosius Rytprūsius ir taip įsiliejo į aukštos kultūros naciją“. Kantas esąs rytprūsis, išaugęs vokiečių kultūroje. Mortensenų atlikto tyrimo išvada vienareikšmė: „rytprūsis Immanuelis Kantas, būdamas daugiausia vokiško kraujo, yra kilęs iš keleto vietinių tautybių, o tai būdinga daugeliui Rytprūsių gyventojų, ir kaip rytprūsietis jis buvo ir bus reikšmingas visam Vakarų pasauliui“¹².

Mortensenų Kanto kraujo bei socialinės kilmės tyrimas kol kas yra išsamiausias. Išvadas dėl Kanto baltiškos kilmės patvirtina ir kai kurie vėlesni filologiniai tyrimai. Rusų mokslininkas Vladimiras Toporovas prūsų kalbos žodyne aptaria su *Kant* siejamus vietovardžius (Kante, Kanthayn). Juos šliedamas prie asmenvardžių, nurodo: „Prie šių reikia priskirti ir keletą prūsiškos kilmės vokiškų pavardžių (pal. Kantas, vokiečių filosofas, Kionigsberge), o taip pat [...]; Nom. pr., įskaitant ir tuos, kurie atkuriami toponimų pagrindu, Katas (sutrumpintas vardas iš sudėtinio, kurio pirmasis narys *Kant-*), Kantnis“¹³. Tarp žodžių su *Kant-* Toporovas aptinka lietuviškų (*Kantigirdas*, *Kantminas*), latviškų (*Kantas*, *Kalnante*) vardu, kuršiškų toponimų (*Kanteputzen*, *villam Cantimas*).

Toporovo tyrimai remiasi bendrais baltiškais dalykais. Juose nekreipiama didelio dėmesio į platesnio istorinio tyrimo reikalaujančius prūsų, kuršių ar lietuvių toponimų kilmės skirtumus. Pavyzdžiui, *Kanta* jis aptinka ir Venecijoje, šį atradimą siedamas su nevysiškai aiškiau

aptariamųjų dalykų fonu. Tačiau bet kuriuo atveju Toporovo tyrimai paryškina bendrą galimų filologinių Kanto kilmės tyrimų kontekstą. Vėliausieji Kanto kilmės tyrimai atsispindi ir kai kurių amžiaus antros pusės rusų mokslininkų darbuose. Arsenijus Gulyga knygoje *Kantas* pateikia įprastą škotiškos kilmės versijos paneigimą, nurodydamas, kad Kanto prosenelis nemokėjęs vokiečių kalbos ir buvęs „baltas“¹⁴. Ankstesnės rusų mokslininkų kartos nelabai domėjosi istoriniais ir filologiniais tyrimais, laikėsi škotiškos kilmės versijos.

Vokiečių tyrinėtojas šiandien nerūpi tolesnės Kanto kilmės tyrimų perspektyvos. Ne todėl, kad norėtų „nutyli“ istoriją ar būtų priešiški „baltams“. Kantas išties buvo tipiškas komplikotos istorijos daugiataučių Rytprūsių gyventojas. Šio regiono kontekste kelti klausimai apie „kraujo kilmę“, regis, iš tiesų beprasmiška. Daug mokslinių pastangų galintis kainuoti klausimo sprendimas yra menkos mokslinės vertės. Šiandien vargiai galima tikėtis aptikti naujų faktų, galinčių papildyti Kanto kilmės klausimo tyrimą. Karo pabaigoje dingo kai kurie Karaliaučiaus miesto bei universiteto bibliotekos archyvai, dar anksčiau gaisrų metu sunaikinta nemažai Rytprūsių gyvenimą atspindinčių dokumentų.

XVIII a. pabaigoje klausimas apie aukštesniems socialiniams sluoksniams priklausiusių žmonių „tautybę“ buvo mažareikšmis. Mortensenus Kanto kilmės tyrimui, regis, paskatino vienintelis dalykas – nacionalistiniai lietuvių instinktai. Jų raiška šiuo klausimu bei mėginimas ją apriboti tęsėsi ištisą šimtmetį.

LIETUVA IR KANTO KILMĖS KLAUSIMAS

Didelių, galingų, dažniausiai agresyvių tautų apsupta maža tauta, turinti ilgą istoriją bei eilinės okupacijos metu puoselėjanti kultūrinio užguitumo jausmą bei kenčianti dėl tautinės raiškos nevisavertiškumo. Tokia Lietuva buvo XX a. pradžioje bei antroje pusėje. Visapusiškai skirtingi carinės Rusijos diktatas bei sovietinė okupacija sukėlė panašų domėjimąsi Kanto kilmės klausimu. Stiprinant gandą apie Kanto „lietuviškumą“, į šį filosofą bandyta žvelgti kaip į kultūrinį simbolį, kelrodį, vedantį iš kultūrinės priespaudos. Filosofas godžiai pajungiamas tautiniam tikslams, tenkinantis užuominomis apie jo kilmę bei visai nepaisant mokslinių faktų, tyrimų ir nesigilinant į šių tyrimų prasmę.

Tenka džiaugtis, kad šiuo metu laikotarpius skiria metas, kai simboliu tapusį Kantą mėginta susieti su tikrove.

Basanavičius ir tautinis sąjūdis Lietuvoje

Sembritzkio atradimai buvo paskelbti kaip tik tuo metu, kai kilo tautinis sąjūdis bei buvo kovojama dėl lietuvių spaudos. Jie žaibo greičiu pasiekė Lietuvą, įpinti į tautiškai nuspalvintas interpretacijas. Jonas Basanavičius apie 1900–1904 m. parašo nemažai straipsnių

¹² Mortensen, H.; Mortensen, G., *op. cit.*, S. 56.

¹³ Toporov, V., *Prusskij jazyk: slovar*, I–K, Moskva: Nauka, 1980, s. 210.

¹⁴ Gulyga, A., *Kantas*, Vilnius: Vyturis, 1989, p. 16.

„lietuvybės klausimu“. 1900 m. „Saulėtekoje“ Basanavičius vienareikšmiškai komentuoja Sembritzkio atradimus: „Ir šitas vyras, pagal naujai atrastus ant rašto parodymus, yra lietuvis, o ne vokiečių, arba kilęs, kaip sakytą, iš senos škotiškos giminės [...] Kad Kantas per suvokietėjimą ir neišpažino save lietuviu esant, bet, kaip rados, jame visgi nebuvo užgesusi lietuviškoji dvasė, kuri kartais nejučiomis išsiverždavo aikštėn“¹⁵. Pastaroji Basanavičiaus frazė, žinoma, nurodo į Milkiaus žodynui Kanto parašytą „Draugo prieraišą“. Aki vaizdu, jog šių Basanavičiaus komentarų tikslas buvo vienas: žiebt dar neužgesusių tuometinės visuomenės „lietuviškąją dvasę“. Kanto atvejis čia buvo labai parankus. Basanavičius net pats nepastebėjo, kaip nuo škotiškos Kanto kilmės paneigimo peršoko prie tvirtinimo apie jo „lietuviškumą“.

Jis pateikia gana sklandų Kanto „lietuviškumo“ vaizdą. Čia lyg savaime suprantamai susiejami Sembritzkio tyrimų rezultatai ir Kanto pratarmė Milkiaus žodynui. Apipindamas papildomais vaizdais požiūrį į lietuvių Kantą Basanavičius išdėsto ir 1900 m. „Varpe“, straipsnyje „Apie Immanuelių Kantą“¹⁶. Apmąstymus Basanavičius prisipažįsta rašęs Karaliaučiuje, prie Kanto kapo, koplytėlėje „Stoa Kantiana“. Svarstymus smelkia viena mintis: lietuviškais vardais puošiamas svetimas mokslas ir svetimtaučių literatūra, o dėl savos kultūros lietuviai nieko neatlieka: „sanariai musą tautos, žmonės lietuviškos kilties netaip retai į aukas tenka svetimoms, mums nevydoniškom, tautoms, papuošdami lietuviškais vardais jų literatūrą“.

Basanavičius pats atlikęs lietuviškų pavardžių tyrimą bei aptikęs nemažai giminiškų Kanto vardui. Kaip „rasi lietuviškos kilties atsiminimą“, pateikia ir „Draugo prieraišo“ tekstą. Čia Kantas parodomas kaip lietuvių kilmės suvokietėjęs, bet vis dar savo šaknis netiesiogiai atmenantis veikėjas. Patriarcho svarstymai, žinoma, siekia pakelti tautos dvasią, bet yra beverčiai mokslinės tiesos prasme. Tai rodo ir jo aptikti lietuviški vardai žmonių, „sutaisiusių graikišką literatūrą“,

aptinkami Senovės Graikijoje, pavyzdžiui Tukidido.

Kita vertus, žvelgiant iš Basanavičiaus pozicijų, jo Kanto kilmės interpretacija atrodo gana nuosekli. Patikėti Tukidido vardo lietuviškumu ar lietuviška Kanto kilme tuo metu galbūt buvo lengviau nei tikėti kultūriškai autonomiška lietuvių tautos ateitimi. Esant tokiai nestabili tautinių vizijų padėčiai, kalbos apie Kanto lietuviškumą atrodo gana nuosaikios, net turinčios šiek tiek faktines „atramas“. Tačiau Lietuva išsivadavo, politinė nepriklausomybė tapo faktu, o Kanto „lietuviška“ kilmė vis dar liko faktų nepaisanti vizija. Nepriklausomos Lietuvos periodikoje kartkartėmis pasirodo užuominų apie menamą lietuvišką Kanto kilmę.

Tiesa, prieškarinio Lietuvoje į šį klausimą daug nuosaikiau žiūrėta Mažojoje Lietuvoje nei Didžiojoje. Pirmojoje tautiškas kur kas labiau sietas ne su kraujo ryšių procentais ar vardu, o su paties pripažinta tapatybe. Pavyzdžiui, kaip nurodo kai kurie šaltiniai, Liudvikas Rėza buvo kuršis, tačiau priėmė lietuvišką tapatybę¹⁷. Bendrų kultūrinių nuostatų lietuvių, gyvenusių Rytprūsiose, kontekste Kanto kraujo kilmės klausimas nebuvo labai aktualus. Paprastai Kantas minimas kaip

vienas iš iškilų vietinių vokiečių, užsiminusių apie lietuvius¹⁸. Tačiau ir čia nuo klausimo veikiau atsiribojama, o ne siekiama jį iki galo išaiškinti. Padėtį pakeisti siekė 1922 m. žurnalo „Logos“ paskelbtas konkursas.

„Logos“ konkurso 1924 m. išvados

„Logos“ redakcija 200-ųjų Kanto gimimo metinių proga paskelbė konkursą tema „Kanto santykiai su lietuvybe“. Konkurso tikslas buvo „moksliškai“ išaiškinti Kanto kilmės klausimą bei plačiau nušviesti Kanto santykius su lietuviais, jo pažiūras į lietuvius bei lietuvių kalbą. Konkurso rezultatai buvo paskelbti 1924 m. Į konkurso rengėjų kvietimą atsiliepė vienintelis žmogus, vokiškai pateikęs studiją „Kanto santykiai su lietuvybe“. Kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo iš Klaipėdos krašto kilęs Walteris Ehmeris. Jis Karaliaučiaus miesto archyve

Immanuelio Kanto kaukolė. Nuotrauka iš knygos *Über der Schädel Kants...* (Königsberg, 1924)

¹⁵ Saulėteka, 1900, Nr. 7; cit. iš: *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis. XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia. Antologija*, pareng. M. Karčiauskienė, Kaunas: Šviesa, 2002, t. 2, p. 174–175.

¹⁶ *Varpa*, 1900, Nr. 5, p. 52–54.

¹⁷ Vydūnas nurodo, jog Rėza buvo kuršis. Kuršiai yra baltų šaka, o Rėza „pabrėžtinai priskiria save prie lietuvių“; žr. Vydūnas, *Septyni*

šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių, Vilnius: Vaga, 2001, p. 424.

¹⁸ Žr. Vydūnas, *Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m. kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis*, Kassel-Mattenberg: Aistia / Mažosios Lietuvos Tarybos Spaudos Komisija, [1948], p. 11. Nevienas lietuvių kultūros veikėjas Donelaičio idėjas yra siejęs su Kantu, tačiau jų panašumas yra veikiau bendrakultūrinis.

peržiūrėjo Sembritzkio atrastus dokumentus¹⁹. Be to, pasitelkė Th. A. Fischerio studijas apie škotus Vokietijoje bei Prūsijoje.

Ehmeris plėtoja Sembritzkio versija, kad netikslumai Kanto liudijime nepaneigia Kanto versijos. Jis tvirtina, kad Škotijoje gyvena daug žmonių pavarde *Cant*. Be to, *cant* škotų tarmėje reiškia „drąsus“, „sti-

Immanuelis Kantas. Kairėje – J. F. Bause, dešinėje – I. F. Bolt piešiniai. Ilustracija iš Max Hochdorf knygos *Das Kantbuch...* (Berlin, Leipzig, 1924)

prus“. Kanto prosenelis buvęs reformatas, laikęs smulkę, tai patvirtina škotišką jo kilmę. Archyviniai dokumentai patvirtina, jog kitose Vokietijos vietose gyvenę žmonės, kurių pavardės buvusios Kant arba Cant, akivaizdžiai buvę škotų kilmės. Ehmerio hipotezėje, žinia, būta tam tikro emocinio suinteresuotumo. Jis pats sakosi kilęs iš škotų.

Ehmerio išvada vienareikšmė: lietuviai turėtų patitenkinti „Draugo prieraše“ Kanto išdėstyta nuostata jų atžvilgiu. Tačiau iš šio fakto „daryti išvada, tariant, Kantą buvus lietuviškos kilmės, tai – švelniai tariant – būtų nemoksliška“. Ehmeris nurodo, kad Kanto giminičiai galėję mokėti lietuviškai, bet tai nereiškia, kad jie buvę lietuviai. Kita vertus, akivaizdu, kad Kantas šeimoje nekalbėjo lietuviškai. Tai būtų buvę sunku nuslėpti. Savo argumentus Ehmeris remia ir Kanto būdo savybėmis, kurios neturi nieko bendra su lietuvių. Kantas visai nenutuokęs apie muziką, o lietuviams šis menas yra ypač svarbus. Be to, Kantas turėjęs nemažai draugų anglų.

Nors ir laikydamasis škotiškos Kanto kilmės versijos, Ehmeris nemano, kad lietuviška kilmė yra negalima.

¹⁹ Ehmer, W., „Kanto santykiai su lietuvybe“, in: *Logos*, 1924, Nr. 2, p. 90–93.

²⁰ Liet.: „Išminčiai yra tie, kurie per klaidas keliauja į tiesą; mulkiai yra tie, kurie klaidos laikosi“.

²¹ 1923 m. Klaipėdos kraštą atgavusi Lietuva vykdė neretai prievart-

Tačiau tai pirmiausia reikėtų įrodyti. Jo studija parašyta pašaipiu tonu, kai kur net tiesiogiai tyčiojama iš lietuvių pretenzijų. Iškalbingas yra ir jos *motto*, kuriam pasitelktos Rückerto eilės: *Das sind die Weisen / Die durch Irrtum zur Wahrheit reisen; Die in dem Irrtum beharren, / Das sind die Narren*²⁰. Emocinę Ehmerio nuostatą galima suprasti. To meto Klaipėdos krašto gyventojui pretenzija įrodyti vokiečių kultūroje išaugusio, joje veikusio žmogaus „lietuviškumą“ galėjo būti egzistenciškai reikšminga²¹. Neatsitiktinai jis pateikia argumentą, kad Kanto „šeimoje“ nebuvo kalbama lietuviškai. Tad jei ir būtų kokių galimybių įrodyti kraujo kilmę, šeima neišlaikusi jokio šios kilmės tęstinumo. Panašiai per kelias kartas asimiliavosi daugelis XVII a. atsikėlusiu škotų, galbūt ir Ehmerio šeima.

Ehmeris, nors ir savitai interpretuodamas, nepateikė jokių naujų duomenų, o naudojo si jau skelbtaisiais. Tačiau vis dėlto jo aptarimas nevertintinas kaip vien tendencingas išsišokimas. Jis pateikė hipotezę, kuriai neprieštaravo turimi duomenys. Jo tyrimas turėjo mokslinės vertės, nes po metų jo rezultatai buvo paskelbti ir vokiečių mokslinei publikai²². Tačiau Ehmeris neatliko to darbo, kurio tikėjosi konkursą skelbusi komisija. Ko gero, ir negalėjo atlikti.

Komisija Ehmeriui skyrė premiją, tačiau ne visą, – iš viso 100 Lt. Jo straipsnį lydėjo argumentuotas Prano Kuraičio atsiliepiamas „Dėl Kanto santykių su lietuvybe“²³. Jis patvirtina, jog konkursą rengusi komisija neturėjo tokių didelių pretenzijų, kaip manė Ehmeris. Apšvarstęs įvairias sąsajas su lietuviškumu (galima motinos kilmė iš „vietinių“) galimybes, Kuraitis daro gana nuosaikią išvadą: „Taigi, šiaip ar taip, bet vis dėlto yra neabejotina, kad Kanto gįslose būta ir lietuviško kraujo“. Tiesa, galima pastebėti tam tikrą Kuraičio šališkumą. Jis nurodo, kad suabejojus škotišką kilmę, lieka vienas variantas – lietuviška: „nes iš vokiečių Kanto kilmę maža kas ryžtas išvesti“. Tiesą sakant, mažiausiai abejojama kaip tik vokiška Kanto kilmė.

Kuraičio studija neabejotinai daug išsamesnė nei Ehmerio, liečia ne tik Kanto kraujo ryšius, bet ir galimus kultūrinius bei socialinius sąsajas su lietuviams. Kuraitis daug dėmesio skiria Kanto prierašo vertės klausimui kitų pratarinių Milkaus žodynui kontekste. Kantas ne tik patvirtinęs tai, ką sakė kiti, tačiau ir papildęs. Be to, Kantas ne kartą užtaręs lietuviams: „Kaip iš Kanto

tinę lietuvinimo politiką.

²² Ehmer W., „Kants Abstammung“, in: *Kantstudien*, 1925, S. 464–467.

²³ Kuraitis, P., „Dėl Kanto santykių su lietuvybe“, in: *Logos*, 1924, Nr. 2, p. 94–100; taip pat: Kuraitis, P., *Filosofijos raštų rinktinė*, par. A. Vaičiulaitis, Oak Lawn: Ateitis, 1990, p. 166–175.

biografijos žinoma, jis nekarta yra daręs pastangų prikalbinti kai kuriuos dvarininkus paliuosuoti baudžiauninkus; ir tai jam nekarta pavyko pasiekti; tai lieté daugumoje lietuvių gyvenamas vietas. Tokiu būdu daug kas lietuvių ačiū Kantui įgijo laisvę ir gerovę“. Žinoma, žvelgiant iš šiuolaikinio šio klausimo tyrimų konteksto, Kuraitis daro klaidų. Jis mini, jog Kanto giminaičio Kero (Karr) pavardė neabejotinai lietuviška. Mortensenai įrodė, jog jos kilmė neabejotinai škotiška. Kuraitis leidžiasi į tuo metu labai populiarius „Kanto“ pavardės svarstymus. Kita vertus, Kuraičio studija yra neabejotinai vertinga, nes išdėsto pagrindinius tuo metu žinomus faktus apie Kanto santykius su lietuvybe. Šiandien jų turime ne ką daugiau, nors kai kurie yra patikslinti.

Ehmerio tyrimas atskleidė, jog vienareikšmiškai atsakyti į klausimą apie Kanto kilmę iš turimų duomenų negalima. Vėliau bendrame Lietuvos kultūriniam kontekste Kanto kilmės klausimas, regis, praranda vertę. Pavyzdžiui, 1948 m. išėivijoje aptariant Mažosios Lietuvos fenomeną, Kantas minimas kaip „garsusis filosofas“, tautos išlikimą panašiai kaip Donelaitis siejės su kalba²⁴. Kai kada nurodoma į spėjimą, jog jis buvęs lietuvių kilmės. Vėl aktualus Kanto kilmės klausimas tampa sovietinės okupacijos metais.

Sovietinės Lietuvos sentimentai

Paskatos Kanto „lietuviškumo“ temų reiškiniui sovietmečiu atsirasti buvo panašios kaip ir Basanavičiaus laikais: stiprinti lietuvių nacionalinę savimone. Tačiau sovietmečiu klausimas dėl Kanto „lietuviškumo“ turėjo savitą kultūrinį atspalvį. Kantas nebuvo vaizduojamas kaip slapta savo tikrąsias šaknis puoselėjantis bei savo andainykščiams suvargusiems tautiečiams sentimentus jaučiantis bei kartkartėmis jiems prasiveržti leidžiantis veikėjas. Sovietmečiu Kantas yra maištininkas, sukylantis prieš valdžios prievarta vykdomą nutautinimą bei kultūrinę prievartą. Žinia, šis vaizdinys veikia buvo susijęs su esamojo meto tikrove nei su kantiška. Tad kalbant apie Kanto ryšius su Lietuva, pabrėžiamas jo ypatingas artumas Lietuvos kultūrai. Neatsitiktinai ir Kanto „Draugo prierušo“ lietuviška publikacija 1968 m. buvo pateikta kaip Kanto požiūrio į lietuvių kalbą bei „kultūrą“ išraiška²⁵. Tačiau akivaizdu, kad apie kokią nors Kantą galėjusią sudominti ano meto Prūsijos lietuvių „kultūrą“ kalbėti nėra pagrindo.

Naujų mokslinių tyrimų Kanto kilmės klausimu paskata sovietmečiu galėjo būti Mortensenu atradimai. Juo labiau kad jie Lietuvoje buvo žinomi. 1978 m. buvo

paskelbta latvių mokslininko Stradinio straipsnio dalis, kuriame aptariami Mortensenu tyrimai bei klausama apie galimybę pasitelkus filologinius tyrimus nustatyti, iš kurios Kuršo vietos kilę Kanto protėviai²⁶. Tačiau platesnių mokslinių diskusijų šis klausimas nesukėlė. Mortensenu studija buvo pasitelkta kaip fragmentas jau iš anksto turimame Kanto ryšių su Lietuva vaizde. Tiesa, sovietmečiu tiesmukai netvirtinama Kantą buvus lietuviu, tačiau pateikiamos ezopinės nuorodos, iš kurių skaitytojas tokią išvadą turėtų pasidaryti pats. Tuo pasižymi pirmiausia Broniaus Genzelio studijos apie Kanto ryšius su Lietuva bei išsamiausias jų aptarimas 1997 m. knygoje „Lietuvos filosofijos istorijos bruožai“²⁷.

Immanuelis Kantas. Iliustracija iš Max Hochdorf knygos *Das Kantbuch...* (Berlin, Leipzig, 1924)

Tad čia tenka kalbėti apie klausimo pateikimo stilių.

Genzelis tam tikru būdu surikiuoja kitų aptiktus faktus, nesuformuluodamas savų tvirtinimų ar hipotezių, jas leidamas pasidaryti pačiam skaitytojui. Netiesiogiai ir tiesiogiai šie faktai sugestijuoja, jog Kantas bu-

²⁴ Maciūnas, V., „Keturi Mažosios Lietuvos didieji“, in: *Aidai*, 1948, Nr. 18, p. 365.

²⁵ Rickevičiūtė, K., „I. Kanto požiūris į lietuvių kalbą ir kultūrą“, in: *Problemos*, 1968, Nr. 1, p. 56–65.

²⁶ Žr. Stradinis, J., „Ar I. Kanto protėviai kilę iš kuršių?“, in: *Problemos*, 1987, Nr. 36, p. 82–85.

²⁷ Genzelis, B., *Lietuvos filosofijos istorijos bruožai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. Čia panaudoti jau 1994 m. Genzelio pateikti panašūs duomenys; žr. Genzelis, B., *Pasakojimai apie Lietuvos mąstytojus*, Kaunas: Šviesa, 1994, p. 88–90; Idem, „I. Kanto filosofija ir Lietuva“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1974, Nr. 4, p. 12–14.

ves „gerai susipažinęs su lietuvių kultūra“: „Filosofas bendravo su lietuvių kultūros veikėjais, kurie priešinosi germanizacijai, stengėsi išsaugoti savo tautos savitumą“. Istoriniu požiūriu šie teiginiai yra net klaidingi. XVIII a. pabaigoje nebuvo prievartinės germanizacijos, pats kaizeris rūpinosi, kad tautinių mažumų kalbos būtų kuo plačiau vartojamos.

Čia pasitelkiami kiti moksliniai šaltiniai, tačiau jie yra netinkamai parinkti, pateikiama tik dalis juose aptartų faktų, kai kada juos net iškraipant. Genzelis aptaria trejopas Kanto sąsajas su Lietuva: lietuviškas Kanto vardas, lietuviška artimiausia aplinka, lietuviška kilmė iš motinos pusės. Remiamasi šiais šaltiniais: Mortensenų studija, Toporovo ir Nepokupno tyrimais bei Vandos Daugirdaitės-Sruogienės išvadamis. Toporovas ir Nepokupnas teigė, kad Kanto pavardė esanti neabejotinai lietuviška: „Jie pastebėjo, kad Kanto pavardę turi tik vokiečiai, kilę iš Rytų Prūsijos“. Tačiau, kaip mes matėme, Toporovui rūpi baltams bendri, o ne grynai lituanistiniai tyrimai. Mortensenų tyrimai pasitelkti siekiant patvirtinti, jog Kanto prosenelis nemokėjęs vokiečių kalbos. Šią tiesą kiek pakoreguoja bendras šių tyrėjų argumentacijos kontekstas.

Daugirdaitės-Sruogienės pateikiama informacija savaime nėra mokslškai patikimas šaltinis²⁸. Nesama jokių žinių, kad Kantas būtų mokėjęs lietuviškai, nors, ko gero, žinojo kai kuriuos lingvistinius lietuvių kalbos tyrimus. Jo prosenelis veikiausiai taip pat kalbėjo ne lietuviškai, o kuršiškai. Seniai atkreiptas dėmesys į Kanto prosenelės pavardę, tačiau nesama patikimų duomenų apie kokius nors platesnius jos giminystės ryšius²⁹. Jei Daugirdaitės-Sruogienės teigini, „esą filosofo motina buvusi Kristijono Gotlibo Milkaus, lietuvių raštijos darbuotojo ir poeto, giminaitė“ ir laikytume bent kiek pagrįstu, šiame kontekste tektų klausti apie Milkaus kraujo kilmės „lietuviškumą“.

Kaip tinkama medžiaga čia pateikiami pasakojimai, kurių neįmanoma įrodyti, tačiau kartu – ir paneigti. Daugiatautė Karaliaučiaus aplinka, atsitiktiniai ryšiai autorių veda prie teiginio apie glaudžius Kanto santy-

kius su lietuviais nuo pat vaikystės: „Atrodo, kad Kanto šeima su jais bendravo. Jų namuose nuolat lankydavosi *Pranas Albertas Šulcas*, tas pats Šulcas, kuris globojo Donelaitį. Jis įtikino Kanto tėvus leisti sūnų mokytis ir įrodinėjo, kad iš jo išaugs garsus vyras. Vėliau Šulcas jaunuoli globojo ir šelpė“³⁰. Apie Kanto šeimą žinome pernelyg mažai, kad galėtume įrodyti, jog to tikrai nebuvo. Tad Genzelis Kanto artimumo Lietuvai klausimą svarstė būdu, pritaikytu prie sovietmečiu išlavintos klausos, bei turėjo vienintelį, – nacionalinės savimonės stiprinimo siekį. Jam negalima taikyti jokių reikalavimų ar kriterijų istorinės tiesos požiūriu. Šiandien šie betarpišką aktualumą praradę teiginiai ar pasakojimai atrodo mažiausiai keisti.

Ar galima tikėtis, kad Kanto kilmės tyrimų bei interpretacijos istorija tęsis? Regis, nėra pagrindo viltis, jog bus atrasta naujų faktų ir duomenų šiuo klausimu. Pasibaigus sovietmečiui ir stiprėjant kultūrai Lietuvoje, regis, dingo ir poreikis kurti istorijas apie didžius žmones, labai artimus lietuvių kultūrai ir tautai. Lietuvoje mokslinėse studijose jau pasirenkamas vidurys tarp dviejų kraštutinumų požiūryje į Kanto kilmę: kad jis kilęs iš lietuvių bei kad samprotavimai apie lietuvišką kilmę „neturėjo jokio rimtesnio pagrindo“³¹. Šiuo metu klausimas nesulaukia tiek daug aistrų, net imama nurodyti į galimą kuršišką Kanto kilmę³². Tačiau populiariojoje mintyje „lietuvio Kanto“ įvaizdis yra gyvas. Neatsitiktinai paskutinė ši klausimą liečianti Genzelio studija pasirodė jau nepriklausomoje Lietuvoje. Tomas Daugirdas yra pastebėjęs, jog ir šiandien, bijantis jau ne sovietų, o globalizacijos, linkstama pažeisti nacionalinio intereso bei mokslškumo proporciją: „Jei manysime, kad mokslas, net ir tiesos sąskaita, turi tenkinti abejotino grynumo mūsų tautines užgaidas, tautinio nevisavertiškumo jausmą, tautinės galios poreikį, tai teks pripažinti, kad jis neturi nieko bendra su tiesa“³³. Tad, ko gero, ateityje galima tikėtis naujais meto atspalviais išmargintų Kanto lietuviškumo interpretacijų. ❧

²⁸ Daugirdaitė-Sruogienė, V., *Lietuvos istorija: Lietuva amžių sūkury*, Chicago: Tėvynės mylėtojų draugija, 1956, p. 225.

²⁹ Kanto prosenelė iš motinos pusės buvo Anna Mielke. Mortensenai mini, kad jos pavardė kitaip dar buvo rašoma *Mülcke* arba *Muhlke* (žr. Mortensen, H.; Mortensen, G., *op. cit.*, S. 54–55). Jos kilmės istorija iki šiol mokslininkų nedomino.

³⁰ Genzelis, B., *Lietuvos filosofijos istorijos bruožai*, p. 68. Akivaizdžiai skaitytojas skatinamas iš dviejų teiginių, kad Šulcas globojo lietuvius ir kad jis globojo Kantą, daryti išvadą, kad ir Kantas buvo lietuvis ar

bent jau labai lietuviams artimas žmogus.

³¹ Jokubaitis, A. „Įvadas“, in: Kant, I., *Politiniai traktatai*, iš vokiečių k. vertė A. Gailius ir G. Žukas, sud., įvad. ir paaišk. A. Jokubaitis, Aidai / ALK, 1996, p. 7.

³² Gineitis, L., *Kristijono Donelaičio aplinka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

³³ Daugirdas, T., „Apie mokslininkų bites“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2003, Nr. 3, p. 101–102.

SACHARINO BYLA

Bernardas Gailius

Viena svarbiausių tarpukario Lietuvos Respublikos žvalgybos ir saugumo tarnybų užduočių buvo kova su komunistiniu sąjūdžiu. Dažniausiai ji pasireiškėdavo vietinio komunistinio pagrindžio sekimu ir lietuviškų komunistinių organizacijų likvidavimu. Tačiau kartais Lietuvos specialiosios tarnybos tiesiogiai susidurdavo su Sovietų Rusijos žvalgyba. Vienas tokių susidūrimų vėliau buvo pavadintas „Sacharino byla“.

PASAKOJA JONAS BUDRYS

1921 m. pabaigoje Lietuvos karo atašė Maskvoje kapitonas Kazys Svilas, grįžęs į Kauną atostogų, aplankė Generalinio štabo Kontržvalgų dalies viršininką Joną Budrį ir jam papasakojo, kad iš Lietuvos į Sovietų Rusiją dideliais kiekiais vežamas sacharinas ir narkotikai, kurie apiforminami kaip diplomatinė siunta. Svarbiausia buvo ne tai, kad Lietuvos URM valdininkai pelnėsi neteisėtais būdais. Mat toks „biznis“ kėlė rimtą grėsmę visos valstybės saugumui. Štai Budrio ir Svilo pokalbio ištrauka:

- Ar sovietų įstaigos iki šiol to nepastebėjo, jeigu, sakote, ištisi vagonai eina? – klausiu [J. Budrys].
- Tas ir yra, kad žino, bet netrukdo. Esu tikras, kad tie asmenys, kurie perima vagonus, yra arba patys čezvyčaiškos (vėliau NKVD) darbuotojai, arba dirba su jos žinia ir kontrole.
- Suprantu. Čiups ir sukels skandalą, kai tas jiems bus naudinga ir reikalinga. Tuo tarpu per juodos rinkos operacijas čiumpa spekuliantus ir priverčia juos šnipinėti – verbuoja sau agentus. Bet jie tokiu būdu jau galėjo užverbuoti ir mūsų pareigūnus, įveltus į tą operaciją?
- Visai teisingai, – patvirtino kapitonas ir dėstė man savo įtarimus toliau.¹

Štai tuomet ir paaiškėjo, kad kontrabanda vyksta su sovietinės žvalgybos žinia ir pritarimu. Tokia sovietinių specialiųjų tarnybų veikla nebuvo išimtis. Ambasa-

dorius Maskvoje Jurgis Baltrušaitis 1921 m. vasarą pranešė užsienio reikalų ministrui Juozui Purickiui, kad „ČK Ypatingojo skyriaus vadinamai „lietuvių sekcijai“ pavesta Lietuvoje rengti teroristinius aktus, žudyti sovietams labiausiai nepalankius valdžios žmones, sprogdinti karinius objektus“². Kalbėdamasis su Budriu, Svilas taip pat užsiminė apie nuolatinę ČK grėsmę. Jis baiminosi, kad gali būti sekamas net ir Kaune³. Tad Svilo tvirtinimas, esą sovietai kontroliavę sacharino kontrabandą, skamba visai įtikinamai. Visiškai aišku, kad kontrabandininkai turėjo vienaip ar kitaip bendradarbiauti su sovietų pareigūnais jau vien dėl to, kad galėtų realizuoti savo „prekę“. Juk parduoti vagoną sacharino nėra taip paprasta, juolab tuometinėje Rusijoje, kur galimybės apskritai ką nors pirkti ir parduoti buvo labai ribotos. Kitas klausimas, ar kontrabandininkai žinojo, kad jiems padeda būtent ČK darbuotojai. Taip pat neaišku, ar sovietų pareigūnai irgi „varė“ savarankišką biznį, ar tiesiog vykdė savo vadovybės nurodymus. Deja, beveik viskas, kas susiję su Rusijos puse, yra paslaptis. Galbūt kada nors kam nors pavyks surasti medžiagos apie „Sacharino bylą“ rusiškuose šaltiniuose. Tai būtų labai įdomu. Tačiau kol kas tenka apsiriboti įvykiais Lietuvoje.

Remdamasis Svilo pranešimu, Budrys pradėjo tyrimą. Pirmasis veiksmas buvo pašnekesys su Vyriausiojo Tribunolo valstybės gynėju J. Kalvaičiu. Tai buvo nebe pirmas kartas, kai Budrys bendradarbiavo su šiuo įstatymo sergėtoju. Šį kartą buvo ypač svarbu, kad tyrimas nuo pradžių iki galo būtų teisėtas.

Taip apsišarvavęs, parinkau porą tinkamų valdininkų ir pavedžiau jiems kol kas patyrinti geležinkelio stotyje ir muitinėje apie tokių vagonų išleidimo tvarką, kas juos antspauduoja, ar tikrina, kas juose yra, iš kur atvežamos „prekės“. Paskatinau įgyti atitinkamų pareigūnų palankumą, kad turėtų iš jų pusės maksimum kooperacijos. Toks kontaktas galėjo būti naudingas ir kitais atvejais, ne tik šioje byloje.

Po kelių dienų jau turėjau geležinkeliečių ir mui-

¹ Budrys, J., *Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje*, Brooklyn-New York: Darbininkas, 1967, p. 199.

² Tapinas, L., *Imk, klajokli, žibintą vilties. Poeto ir diplomato Jurgio*

Baltrušaičio gyvenimo kronika, Vilnius: Alma littera, 2000, p. 295.

³ Budrys, J., *op. cit.*, p. 199.

tinės tarnautojų, kurie mielai ir nuoširdžiai pagelbėjo. Žinoma, jiems nebuvo aiškinama, kas į tą biznį įveltas. Dar po kiek laiko geležinkeliečiai pranešė, kad jau pakrauti du vagonai prekių ir muitininkai laukia užsienio reikalų ministerijos valdininko, kuriam dalyvaujant, jie uždės švinines plombas ant vagono užraktų, o valdininkas uždės smalkinę antspaudo šiai „diplomatinei siuntai“.⁴

Atvykęs valdininkas neįtarė, kad yra stebimas kontržvalgybininkų ir kad „bizniui“ lemta greitai žlugti. Nenaudojamame vagonė pasislėpę pareigūnai įdėmiai stebėjo visą antspaudavimo procedūrą. Su jais bendradarbiavęs geležinkelietis pasigyrė gavęs iš URM valdininko 4000 markių ir tai dar labiau sustiprino kontržvalgybos įtarimus⁵. Vėliau Budrys pasakys Kaziumi Griniui: „Ponas pirmininke, aš duodu pusę markės, gal jūs duosite penkias, bet ne keturis tūkstančius!“⁶

Pagaliau Budrys ryžosi sulaikyti „diplomatinę siuntą“. Štai tuomet ir prasidėjo... Sulaikyti vagonus buvo pavesta vyr. ltn. Petriui Kirliui. Naktį vagonai buvo sustabdyti Jonavoje, o 9 val. ryto Kirlys turėjo juos atidaryti ir patikrinti turinį. Tačiau taip neįvyko. Apie kitos dienos vidurdienį Kirlys grįžo į savo įstaigą. Paašškėjo, kad Jonavoje jau laukė URM Bendrojo departamento direktorius Juozas Vaitiekūnas, pradėjęs grasinti atleidimu iš darbo tiems, kas išdrįs atidaryti vagonus. Kai vyresnysis leitenantas grįžo neįvykdęs užduoties, tarp jo ir Budrio įvyko štai toks pokalbis:

– Kas tamstai davinėja įsakymus? – klausiu [J. Budrys].

– Tamsta, – atsako.

– Aš, ne tamsta, už juos ir atsakysiu. Septynios dienos tamstai naminio arešto, bet duodu progą dalyką išlyginti. Tučtuojau sužinokite, kur yra tas traukinys, dar kartą mano vardu sustabdykite vagonus ir įvykdykite, kas įsakyta. Karininkui nedera taip lengvai išsigąsti. Pavalgysite stotyje, jei suspėsite. Pirmu keleiviniu traukiniu suskubsite, – griežtai įsakiau.⁷

Paskirtas „naminis areštas“ Kirliui, matyt, išėjo į naują, nes jo tolesnė karjera žvalgyboje buvo tiesiog stulbinamai sėkminga. 1922 m. sausio 1 d. jis buvo paskirtas Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus viršininko padėjėju, o 1923 m. balandžio 9 d. to paties skyriaus viršininku⁸.

Grįžtant prie sacharino kontrabandos pažymėtina, kad kol Kirlys nesėkmingai atidarinėjo vagonus, Budriui

taip pat teko sutvarkyti keletą nelabai malonių reikalų. Pranešus URM apie vagonų sulaikymą ir paprašius atsiųsti valdininką, kuris dalyvautų juos atidarant, buvo gauta grasinanti ministro Purickio telegrama: „Tučtuojau atleiskite vagonus. Neišpildžius to reikalavimo, būsite atiduotas teismui“⁹. Įsitikinęs savo teisumu, Budrys nesvyravo. Raštininkui, paklaususiam, ką atsakyti, jis pasakė, kad atsakymas bus ne raštu¹⁰. Kitą rytą ministras pirmininkas Kazys Grinius išsikvietė Budrį į savo butą. Į premjero kaltinimus dėl vagonų sulaikymo kontržvalgybos viršininkas reagavo ramiai, paašškino visą situaciją ir gavo Griniaus leidimą veikti toliau¹¹.

Pagaliau Kirliui pavyko sulaikyti ir patikrinti vieną vagoną Obelių stotyje. Antrasis vagonas pasiekė Rusiją ir buvo sulaikytas prie Maskvos.

„To vagono pakako, kad byla nepasibaigė fiasco: viso stoty buvo toks aštriai saldus kvapas, kad žmonės pradėjo čiaudėti.“¹² Budriui istorija tuo ir baigėsi: „Man nerūpėjo, ar kas buvo teistas, ar kokiais sumetimais byla buvo likviduota; man rūpėjo tiktai sustabdyti nelegalias operacijas, kas ir pavyko“¹³.

Taip apie „Sacharino bylą“ pasakoja Jonas Budrys. Kai kas galbūt pasakytų, kad nepakanka remtis vienu šaltiniu, tačiau kitos informacijos apie tai, kaip kontržvalgybą pasiekė žinios apie „biznį“ ir kaip buvo sulaikyti vagonai, sunku surasti. Turint galvoje, kad Budrys pats buvo atsakingas už tyrimą, jam vadovavo, mažai tikėtina, kad kituose prieinamuose šaltiniuose šiuo aspektu rastume ko daugiau.

POLITINĖS APLINKYBĖS

Prieš pradėdant gilintis į bylos esmę, reikėtų kiek aptarti tuometinį Lietuvos politinį gyvenimą. Kad ir kaip žmonija siektų atriboti „švarų“ ir teisingą teismą nuo „purvinų“ parlamento ir vyriausybės užkulisių, tokiose bylose daug ką lemia būtent politiniai interesai. Neįmanoma teisti ministro taip, lyg jis visai nebūtų ministras. Be to, kaip minėta, kontrabandą kontroliavo ČK, ir bylos baigtis galėjo turėti įtakos Lietuvos ir Rusijos santykiams. Todėl net jei ir labai norėtume išsivaizduoti Temidę akla, turime pripažinti, kad tokiais atvejais kaip „Sacharino byla“ ji žvilgčioja bent viena akimi.

1921 m. Lietuvoje dar nebuvo nuolatinio Seimo. Rinkimai buvo numatyti tik 1922 m., o įstatymų leidybą laikinai vykdė Steigiamasis Seimas, kuriame daugumą turėjo krikščionių demokratų blokas. Kar-

⁴ *Ibid.*, p. 200–201.

⁵ *Ibid.*, p. 201.

⁶ *Ibid.*, p. 205.

⁷ *Ibid.*, p. 206.

⁸ Anušauskas, A., *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940*, Vilnius: Mintis, 1998, p. 138.

⁹ Budrys, J., *op. cit.*, p. 202.

¹⁰ *Ibid.*, p. 202.

¹¹ *Ibid.*, p. 204–205.

¹² *Ibid.*, p. 206.

¹³ *Ibid.*

tu su antrąją vietą pagal surinktų balsų skaičių užėmusiu Valstiečių sąjungos ir socialistų liaudininkų bloku krikščionys demokratai sudarė koalicinę vyriausybę, kurios vadovu tapo Kazys Grinius. Opozicijoje liko socialdemokratai.

Todėl visiškai suprantama, kad prasidėjus triukšmui dėl sulaikytų vagonų būtent socialdemokratai prabilo pirmieji. Jie tuoj pat vyriausybei pareiškė skubotą interpeliaciją¹⁴. Į ją Grinius atsakė, kad URM, suderinus su Finansų bei Prekybos ir Pramonės ministerijomis, leido ponui Melikovskui išvežti du vagonus su maistu Rusijos badaujantiems ir vieną vagoną – savo reikalus. Premjeras taip pat pranešė, kad dėl vagonų sulaikymo vyksta tyrimas. Atstovas Požėla pasiūlė atlikti reviziją Berlyno ir Maskvos atstovybėse. Seimas pasiūlymui pritarė¹⁵.

Kažin kaip Vyriausybei pavyko nutylėti apie Rusijos pareigūnų sulaikytąjį vagoną. Atstovas Kairys Seimo posėdyje užsiminė apie Maskvoje sulaikytą vagoną su spiritu ir kokainu, tačiau ši replika taip ir praslydo¹⁶.

Vis dėlto, koalicinės vyriausybės padėtis buvo nepavydėtina. Kontrabanda įtariamas ministras nepuošia jokie kabineto. Artėjo rinkimai į nuolatinį Seimą, o tokiu metu visos partijos nori būti patrauklios. Šiuo aspektu labiausiai nepasisekė krikščionių demokratų partijai, kurios narys buvo Purickis. Tačiau ir koalicijos partneriai negalėjo labai džiaugtis, nes, sėdėjo su krikdemais „vienuose ratuose“. Kita vertus, socialdemokratų propaganda irgi nebuvo itin rezultatyvi. Nors Griniaus vyriausybė galų gale buvo priversta atsistatydinti (kai kurie autoriai teigia, kad tam įtakos turėjo ir „Sacharino byla“), tačiau 1922 m. Seime daugumą vėl sudarė krikščionys demokratai. Tai paveikė ir „Sacharino bylos“ tyrimą. Tardymas užsitęsė, ir byla tik 1925 m. pasiekė Vyriausiąjį Tribunolą. Visų keturių kaltinamųjų išteisinimą, matyt, iš dalies lėmė ir politinės priežastys. Būtų neatsargu tvirtinti, kad Vyriausiasis Tribunolas kaip nors pataikavo valdančiajai partijai, tačiau nepamirština, kad įrodymus, kuriais remdamasis teismas priėmė sprendimą, surinko tardytojai, kurie, nors ir buvo tuo metu priskirti teisminei valdžiai, negalėjo visiškai išvengti vyriausybės įtakos. Beje, jau cituotas Budrio pasakymas, kad jam nerūpėjo, „kokiais sumetimais byla buvo likviduota“, taip pat leidžia daryti tam tikrų išvadų. Todėl gal ir yra tiesos plk. Konstantino Žuko pasakojimuose apie tai, kaip krikščionys demokratai jam keršijo už „Sacharino bylą“, tačiau vis dėlto, kaip vėliau pa-

matysime, šioje byloje keistai susimaišė partiniai ir valstybiniai interesai.

LABDARA AR AFERA?

Pereinant prie bylos esmės pažymėtina, kad Griniaus atsakymas į socialdemokratų interpeliaciją tapo oficialia „Sacharino bylos“ versija. 1925 m. Vyriausiasis Tribunolas ją išsakė savo sprendime. Štai kaip viskas buvo paaiškinta:

Vos pasibaigus pasauliniam karui ir siautusiam Rusijoje pilietiniam karui, 1921 metais Rusiją ištiko badas, ir badu išmirė ne vienas milijonas žmonių. Svetimos valstybės buvo susirūpinusios Rusijos badaujančių šelpimu. Susirūpino ir Lietuvos valdžia. 1921 m. rugpiūčio 8 dieną Ministerių Kabinetas buvo

Juozas Purickis. Nuotrauka iš „Lietuvos albumo“ (1921)

nutaręs pavesti Užsienių Reik. Ministeriui, susitarus su Fin. Prek. ir Pram. Ministeriu, pristatyti Ministerių Kabinetai Rusijoje badaujantiems pagalbos teikimo projektą. Bet tas sumanymas negalėjo įvykti, atsidūrus pačiai Lietuvai po pasaulinio karo, po Bermontininkų, Želigovskio ir komunistų puolimų, sunikčiausio finansinėj padėty. Tuo tarpu spalio 7 dieną

¹⁴ *Lietuva*, 1921, Nr. 278 (806), p. 1.

¹⁵ *Lietuva*, 1921, Nr. 287 (815), p. 1.

¹⁶ *Ibid.*

kaltinamasis Avižonis, būdamas Lietuvos Atstovybės Maskvoj Patarėju ir, išvykus Atstovui Baltarušaičiui iš Maskvos tarnybos reikalais Kaunan, eidamas Atstovo pareigas, dalyvaudamas Rusijos (R.S.F.S.R.) Vyriausybės iškilmėse dėl 4 metų spalių revoliucijos sukaktuvių, pareiškė Lietuvos vardu, kad jos Vyriausybė dovanojanti Rusijoj badaujančiams vagoną miltų ir vagoną cukraus. Rusijos Užs. Reik. Komisaras paskelbė apie tą Lietuvos dovaną Rusijos oficioze. Tokiu būdu pasižadėjimas suteikti dovaną įvyko. Lietuvos valdžiai pasiliko įvykdyti pasižadėjimas ir tučiuojau įvykdyti. Bet mūsų Vyriausybė esamomis lėšomis tuo metu nevaliojo tat padaryti. Tada kaltinamasis Avižonis pats surado būdą savo neatsargiam pažadėjimui įvykdyti. Jis pasinaudojo Atstovybės tarnautoju, pasislėpusiu dabar kaltinamuoju, Zacharu Milikovskiu, Vilniaus miesto žydu, buvusiu Maskvos miesto cheminės farmaceutinės fabrikos savininku. Kaip matyti iš kaltinamojo Avižonio laiško, rašyto lapkričio 11 dieną Užs. Reik. Ministeriui Purickiui, Milikovskis apsiėmė įgyti ir pristatyti į Maskvą savo lėšomis tuodu vagonu cukraus ir miltų. O kaip pats Avižonis prisipažįsta, jo su Milikovskiu buvo susitarta, kad Milikovskiui bus atlyginta tuo, kad jam bus leista drauge su dviem dovanų vagonais nuvežti iš Lietuvos į Maskvą dar

trečias vagonas su jo paties prekėmis, tarp kitko ir su sacharinu. Kaltinamojo Purickio prisipažinimu, jam apie tai buvo Avižonio pranešta, ir atvykus Milikovskiui į Kauną, Purickis, esant nepaprastoms aplinkybėms, neturėdamas kitos išeities, sutikęs ir liepęs Departamento Direktoriui Vaitiekūnui padaryti reikiamus žygius, ką šis ir padaręs.¹⁷

Toks įvykių vertinimas nevisiškai atitiko tikrąją padėtį. Budrys tvirtina, kad sacharino kontrabanda vyko nuolat, o Vyriausiasis Tribunolas kalba tik apie vienkartinį veiksmą. Plk. Žukas savo atsiminimuose iš esmės irgi palaiko Budrio versiją (nors kai kuriais klausimais jų nuomonės aiškiai skiriasi):

„Biznis“ pradėjo vystytis labai gerai, ir jau keli mažesni transportai davė nemažą pelno. O jis buvo organizuotas taip:

Užsienyje, daugiausia Vokietijoje, buvo perkami vaistai ir sacharinas ir gabenami į Kauną. Toliau viskas ėjo jau „diplomatiniiais paketais“ į Maskvą, kur buvo parduodama augštiesiems bolševikų pareigūnams – spekuliantams, o iš jų vietoj pinigų gaunami

¹⁷ „Vyriausiojo Tribunolo praktika“, in: *Teisė: teisės mokslų ir praktikos laikraštis*, 1925, Nr. 7, p. 74–75.

Traukinys Kaune. XX a. 3-ias dešimtmetis. Z. Naujalio nuotr. VUB Rankraščių skyrius

apiplėštų rusų didikų paveikslai, kilimai, brangenybės ir t. t.¹⁸

Kita vertus, jei iš tikrųjų tokiu būdu buvo organizuojama labdara Rusijos badaujantiems, tai kodėl žvalgyba apie tai nieko nežinojo? Vargu ar teisinga manyti, kad Mykolo Lipčiaus ir Budrio tarnybos buvo nepajėgios išsiaiškinti tokių faktų. Be to, iš Budrio pasakojimo galima puikiai suprasti, koks rizikingas sprendimas buvo sulaikyti diplomatinę siuntą. Kažin ar žvalgybininkai būtų taip rizikavę, jei iš anksto nebūtų žinoję visų aplinkybių.

Kelia abejonių ir dar viena aplinkybė. Budrys griežtai tvirtina:

Sacharino vagonų buvo ne trys, o du. Jie buvo sulaikyti, mano parėdymu, Jonavoje, bet iš ten išspruko. Paskui vienas vagonas buvo sulaikytas ne Joniškyje, o Obelių stotyje. Kita, jau pasprukusį sulaikė rusai ties Maskva ir ten, pagal seną rusų muitinės įstatymą, veikusių ir pas mus, konfiskavo ne tik pačią siuntą, bet ir mūsų vagoną, kuris buvo vienintelis toje byloje mūsų valstybės materialinis nuostolis.¹⁹

Žuko teigimu, vagonų būta trijų, bet dėl sulaikymo vietos jis abejoja: „Pasirodė, kad tie trys vagonai iš Kauno jau išriedėjo. Buvo duotas įsakymas į Joniško (ar Obelių) stotį ten juos sulaikyti ir stipriai saugoti iki atskiro patvarkymo“²⁰.

Oficialaus valstybės laikraščio „Lietuva“ 1921 m. gruodžio 10 d. numeryje išspausdintame pranešime rašoma, kad Joniškyje buvo sulaikyti 2 vagonai – vienas su miltais, kitas su cukrumi, kurie buvo siunčiami Rusijos badaujantiems²¹.

Socialdemokratų interpeliacijoje tvirtinama, kad vagonai buvo 3, ir sulaikyti jie Joniškyje²².

O štai Laimonas Tapinas šiuos įvykius aprašo taip:

Bet šaunusis kapitonas [K. Svilas] nepasidavė. Jis susisiekė su žvalgybos vadovybe, ir Šiaulių geležinkelio stotyje žvalgybininkai įsakė atidaryti vagoną ir pradėjo krata. Rezultatai pranoko visus lūkesčius... Vagone buvo rasta net 190 dėžių sacharino, *kuris svėrė beveik toną*. Daugybė dėžių cukraus, o specialiame *J. Avižoniui* [Lietuvos atstovybės Maskvoje pirmajam sekretoriui – B. G.] *skirtame diplomatiname lagamine net 4 kilogramai kokaino...*²³ [kursyvas mano – B. G.]

Šioje vietoje galima pastebėti, kad Tapinas smarkiai

sumenkina kontrabandą. Sprendžiant iš Vyriausiojo Tribunolo sprendimo, sacharinas svėrė ne „beveik toną“, o beveik dešimt tonų. Kita pastaba Tapinui būtų ta, kad tame pačiame Tribunolo sprendime aiškiai pabrėžta, kad kokainas buvo adresuotas ne Juozui Avižoniui, o Konstantinui Avižieniui:

Iš dviejų nusikaltimų, kurie liečia visus keturis teisiamuosius, kaltinamajam Purickiui pirmas yra priimamas dėl sulaikytų 1921 m. lapkričio 29 dieną Šiaulių geležkelio stoty ir apžiūrėtų gruodžio 3 d. Joniško stoty trijų vagonų Nr. Nr. 30061, 13499 ir 259423 su prekėmis, kurios buvo vežamos iš Kauno, Užsienių Reikalų Ministerijai reikalaujant, į Maskvą Lietuvos Atstovybės vardu – pirmi du vagonai, kaip dovana Rusijos badaujantiems, o trečias vagonas – Atstovybės naudai. Vagone Nr. 30061, darant krata, buvo, sutinkant su važtaraščiu, rasta 299 dėžės cukraus rafinado pa 56 kilogramus kiekvienoj ir vagone Nr. 13499, taip pat sutinkant su važtaraščiu, – 184 maišai piklevotų kvietinių miltų. Bet antrajame vagone buvo dar rasta 4 dėžės sacharino 254 klgr. svorio tabletėse ir kristaluose su Virbalio muitinės plombomis. Trečiame vagone Nr. 259423, kuriame, einant važtaraščiu, turėjo būti produktai, buvo rasta, be 13 dėžių Atstovybei su valgomais daiktais ir rašomais dalykais, dar daug privatinių siuntinių ir be to: a) 190 dėžių sacharino, iš viso 9744 klgr. svorio, iš kurių 13 dėžių turėjo antrašus atskiriems asmenims, o kitos be jokio pažymėjimo; kaltinamųjų vardu buvo pažymėta tik viena dėžė, būtent Avižoniui; b) dėžėje, adresuotoje *Avižieniui (ne Avižoniui [teismo patikslinimas]) buhalterija – su produktais 4000 gramų kokaino be muitinės pažymėjimo*; c) 4 dėžės 210 klgr. svorio įvairių galanterijos prekių su Virbalio muitinės plombomis; d) 3 dėžės 71 klgr. svorio įvairių svaiginamųjų gėrymų, alaus bačkutė, 21 dėžė po 50 klgr. cukraus ir 1 dėžė 36 klgr. saldainių.²⁴ [kursyvas mano – B. G.]

Taigi lieka klausimas, kiek iš tikrųjų buvo vagonų ir kur jie buvo sulaikyti? Nėra jokio pagrindo abejoti Budrio, kuris pats dalyvavo visuose įvykiuose ir kurio nurodymu vagonai buvo sulaikyti, pasakojimu. Kita vertus, dar mažiau pagrindo esama abejoti Vyriausiojo Tribunolo sprendimu, kuris akivaizdžiai prieštarauja Budrio versijai. Gali būti, kad abu pasakojimai yra teisingi. Tikriausiai būta sacharino kontrabandos, kurią kontržvalgyba sėkmingai nutraukė. Būta turbūt ir Avižonio organizuotos labdaros, juolab kad apie tai Rusijos buvo

¹⁸ Žukas, K., *Žvilgsnis į praeitį: žmogaus ir kario atsiminimai. Medžiaga istorikams*, Chicago, 1959, p. 373.

¹⁹ Budrys, J., *op. cit.*, p. 197.

²⁰ Žukas, K., *op. cit.*, p. 371.

²¹ *Lietuva*, 1921, Nr. 278 (806), p. 2.

²² *Ibid.*, p. 1.

²³ Tapinas, L., *op. cit.*, p. 312.

²⁴ „Vyriausiojo Tribunolo praktika“, p. 73–74.

oficialiai paskelbta. Tačiau nežinia kaip šios dvi istorijos susipynė.

Gana įdomų paaiškinimą pateikia mūsų dienų komentatorius:

Šis veikėjas [Juozas Avižonis – B. G.] vis plėtė savo spekuliacijas, ypač tuo metu, kai Maskvoje nebuvo Baltrušaičio. Iš Kauno pūdais keliavo cukrus bei sacharinas. Atgal – ministerijos valdininkams – brangūs daiktai.

„Siunčiu tau iš cukraus pinigų sidabrinį servizą už 25 000 000 rublių, – rašo jis per savo patikimą kurjerį URM Rytų departamento direktoriui A. Lisauskui. – Jei nepatiks, pelnysi dar. Firankos ir kitkas vėliau“.

Avižonis stengėsi apsistatyti savo žmonėmis, savo diplomatiniais kurjeriais, kurie iš esmės ir veždavo kontrabandinės prekes. [...]

Taigi spekuliantų biznis atstovybėje sukosi kaip gerai sutepta mašina. Bet apetitas augo, ir Avižoniui bei jo bendrams kurjerių diplomatinė lagaminų ėmė nebepakakti. Atsirado naujas planas, riebus, paprastas ir saugus.

Minint Kremliuje Spalio perversmo metines, į iškilmes vietoj išvykusio J. Baltrušaičio buvo pakviestas jį pavaduojantis J. Avižonis. Per banketą jis prisigretino prie užsienio reikalų komisaro Čičerino ir pareiškė, kad Lietuvos valdžia nusprendusi švenčių proga padovanoti Rusijai du vagonus maisto produktų. Čičerinas mandagiai padėkojo, o iš ryto atsi-

untė oficialų padėkos raštą. Tuo tarpu Lietuvos valdžia apie tokį savo „dosnumą“ nebuvo net girdėjusi. J. Avižonis ją apie tai informuos, kai bus parengta pagrindinė operacijos dalis: greta dviejų badaujančiams rusams skirtų vagonų į Maskvą turėjo atriedėti dar ir trečias... Tame pačiame priėmime J. Avižonis susirado V. Aralovą, Rusijos atstovą Kaune, ir, papasakojęs apie savo pokalbį su Čičerinu, paprašė, kad sovietai leistų be muito atvežti į Maskvą trečią vagoną, kuriame bus produktai atstovybės darbuotojams. Aralovas neprieštaravo.

Tik tada, kai viskas, regis, jau buvo sureguliuota, J. Avižonis kreipėsi į ministrą J. Purickį ir paprašė leidimo. Jis gundė ministrą, kad tie du vagonai su maistu badaujančiai Rusijai Lietuvai nieko nekainuos. „Milikauskiui leiskite kiek atsivežti sacharino ar kito ko, kad apsimokėtų anų dviejų vagonų išlaidos. Tuo būdu ir avis bus gyva, ir vilkas sotus“.

Nežinia, ar šis gražus Avižonio sumanymas ministrai nesukėlė abejonių, bet leidimą siųsti į Maskvą jis davė.²⁵

Taigi Tapinas labdarą vaizduoja kaip vieną iš nuolatinių kontrabandos epizodų. Tačiau Budrys apie jokią labdarą neužsimena. Kaip pareigūnas, asmeniškai vadovavęs tyrimui ir davęs nurodymą sulaikyti vagonus, jis, be abejo, tokius dalykus turėjo žinoti, ir jam nebu-

²⁵ Tapinas, L., *op. cit.*, p. 310–311.

JUOZAPAS STAKAUSKAS
NAUJIEJI NACIONALIZMAI
IR KATALIKŲ BAŽNYČIA
LIETUVOJE

AIDAI

GREIT
PASIRODYS
KNYGYNUOSE!

Juozapas Stakauskas

NAUJIEJI NACIONALIZMAI
IR KATALIKŲ BAŽNYČIA
LIETUVOJE

Kun. Juozapas Stakauskas – vienas žymiausių XX a. mūsų šalies istorikų. Pagarsėjęs knyga apie Mindaugo laikų Lietuvą, parengė, bet nebespėjo išspausdinti visai kitos epochos monografijos, skirtos lietuviškumo įsitvirtinimui Katalikų Bažnyčioje naujųjų lenkų ir rusų nacionalizmo kontekste. Pirmąsyk visą skelbiamą „Lietuvių kalbos kelių į kunigų seminarijas“ papildė straipsniai apie vyskopus Antaną Baranauską ir Mečislovą Paliulionį.

AIDAI

vo prasmės to nutylėti savo atsiminimuose. Todėl kažin, ar viskas buvo taip, kaip pasakoja Tapinas.

Tačiau kaip vis dėlto buvo? Kaip jau minėta, kontržvalgybininkams sulaikius vagonus su sacharinu, vyriausybė atsidūrė keblioje padėtyje. Atsirado ne tik partinių, bet ir valstybinių rūpesčių. Atskleidus visą tiesą apie sacharino kontrabandą, galėjo smarkiai nukentėti Lietuvos ir Rusijos santykiai. Kita vertus, visiškai nuslėpti vagonų sulaikymo Vyriausybė nebegalėjo. Gali būti, kad labdaros istorija buvo naudojama kaip priedanga tikrosios kontrabandos sulaikymui. Sunku pasakyti, kaip viskas vyko, tačiau esama įtarimą keliančių faktų. Iš Vyriausiojo Tribunolo sprendimo matyti, kad sulaikytuose vagonuose buvo beveik 10 000 kg sacharino. Ten pat nurodoma, kad „Milikovskis sakėsi sulaikytuos vagonuos vežęs savo sacharino 4000 klgr., o paskesniu jo paaiškinimu – 3000 klgr.“²⁶ Taigi lieka dar mažiau siai 6000 kg „nedeklaruoto“ sacharino. Vyriausiasis Tribunolas aiškina šitaip:

Ta aplinkybė, kad ne visas sulaikytas sacharinas priklauso Milikovskiiui, bet tik jo dalis, neturi reikšmės. Kaip jau pasakyta, Milikovskiiui buvo leista atsilyginti trečiuoju vagonu, tad jis galėjo vežti tame vagonė tiek savo prekes, tiek ir kitų žmonių, turėdamas su šiais sąskaitą savo naudai. Čia galėjo būti ir Užs. Reik. Ministerijos valdininkų sacharino, siunčiamo Maskvon ne tik atiduoti giminėms ar pažįstamiems, bet ir parduoti jų pačių naudai. Parduoti ir pirkti užsieniūs naudingų daiktų Lietuvos įstatymai nedraudžia ne tik pirkliams ar šiaip piliečiams, bet ir valdininkams.²⁷

Galbūt viskas taip ir buvo. Tačiau galimi ir kiti paaiškinimai. Sacharinas, nepriklausantis Milikovskiiui, galėjo būti iš Obelių vagono. Juolab kad Vyriausiasis Tribunolas mandagiai nutyli vieną svarbią aplinkybę – Rusijoje juk nebuvo to, ką dabar vadiname laisva rinka. Visą importą ir eksportą kontroliavo valstybė. Todėl „parduoti ir pirkti naudingų daiktų“ dauguma atveju reiškė spekuliuoti juodojoje rinkoje.

Kyla ir kitas klausimas. Jei vagonai buvo sulaikyti lapkričio 29 d. Šiauliuose, tai kodėl jie tą pačią dieną nebuvo patikrinti? Ir kam reikėjo juos vežti į Joniškį? Į šiuos klausimus sunku atsakyti, tačiau gali būti, kad per kelias dienas tarp sulaikymo ir patikrinimo ir atsitiko tai, dėl ko Vyriausiojo Tribunolo sprendimas nesutampa su Budrio paliudijimu.

Nereikėtų šių samprotavimų traktuoti kaip Vyriausiojo Tribunolo kritikos. Teismas priima sprendimus, vadovaudamasis surinktais įrodymais. Šių eilučių autorius tokie apribojimai nevaržo, todėl jis gali sau leisti ir paspėlioti. Neįmanoma įrodyti, kad Vyriausybė tikrai slapta nusprendė neviešinti sacharino kontrabandos

detalių. Tačiau taip galėjo būti. Politiniame gyvenime būna ir kur kas mažiau įtikimų istorijų.

KONSTANTINO AVIŽIENIO NUŽUDYMAS

Su „Sacharino byla“ susijęs dar vienas rezonansinis, kaip dabar pasakytumėme, nusikaltimas – Lietuvos karo atašė Maskvoje padėjęs kpt. Konstantino Avižienio nužudymas. Tardymui prieš jį pavyko surinkti daugiausia įkalčių. Būtent Avižieniui buvo adresuotas 4 kg kokaino paketas, apie kurį Vyriausiasis Tribunolas kalba gana abejingai:

Kokainas yra kenksmingas daiktas. Bet iš sulaikytų trijų vagonų tik viename tebuvo rasta kokaino vos 4 klgr. įpakuoti tarp kitų daiktų ir produktų vienoj dėžėj, adresuotoj Atstovybės tarnautojui Avižieniui, kurs paskiau Maskvoj buvo tūlo komunisto *nužudytas*.²⁸

Šiandienos akimis keista skaityti, kad 4 kg kokaino yra „vos“. Štai pagal dabartinį Sveikatos apsaugos ministro patvirtintą Narkotinių ir psichotropinių medžiagų, aptiktų nelegalioje apyvartoje, nedidelio kiekio ir stambaus masto nustatymo rekomendacinę lentelę, stambiu mastu rekomenduojama laikyti daugiau kaip 100 g kokaino. Taigi 4 kg šio preparato būtų labai didelis kiekis. Jei pavyktų įrodyti, kad tokio „turto“ savininkas turėjo tikslą narkotikus platinti (tikriausiai retai kada toks kiekis laikomas asmeniniam naudojimui), jam grėstų laisvės atėmimas nuo 10 iki 20 metų. Žinoma, 1921 m. kokainas dar nebuvo pripažintas narkotine medžiaga ir bausmės už jo platinimą buvo švelnesnės, tačiau neabejotina, kad lyginant su sacharinu tai buvo pavojingesnė „prekė“, o 4 kg – didelis jos kiekis. Todėl kapitonui Avižieniui tardymas ir teismas neabejotinai būtų skyręs ypatingą dėmesį.

Bet štai jis netrukus nužudomas Maskvoje „tūlo komunisto“. Laikraštyje „Lietuva“ buvo pateikta tokia versija:

Bestudentaudamas [K. Avižienis] buvęs priverstas uždarbiaut lekcijomis ir vieną vasarą buvęs pakviestas į turtingą Tulos gub. dvarininką bajorą. Ten susipažinęs su jo dukterimi Marija ir su ja giliai susidraugavęs. Pasaulinio karo metais buvęs priverstas stoti karo mokyklon, kurią baigęs ketinęs vesti Mariją, bet jos tėvai buvę priešingi, kadangi jis buvęs valstiečio sūnus, o Marija bajorė. Būdamas karininku Avižienis atsidūręs Orle. Ten jį atlanė Marija. Grįžęs Lietuvon, jis gavęs iš jos laišką ir prasidėjęs vėl susirašinėjimas. Stojus revoliucijai Marija, aplinkybių verčiama

²⁶ „Vyriausiojo Tribunolo praktika“, p. 75.

²⁷ *Ibid.*, p. 76–77.

²⁸ *Ibid.*, p. 76.

ištekejusi už Želudkovo-Pavlovo, raudonosios armijos karininko. Pragyvenus pusantrų metų su vyru, ji jo nepamylėjusi ir nusprendusi jo išsižadėti. Tokiomis mintimis ji atvažiavusi Maskvon į Avižienį ir prašiusi jo pagalbos išsivaduoti iš savo vyro rankų ir vesti ją.²⁹

Viskas baigėsi tuo, kad „nepamylėtas vyras“ kažkaip sužinojo apie žmonos „išvyką“, pats atvažiavo į Maskvą, nuėjo pas Avižienį į butą, rado ten savo žmoną, supyko ir kapitoną nušovė. Būtų tiesiog scenarijus serialui, jei ne aplinkybė, kad Avižienis buvo nušautas kaip tik tuo metu, kai, pasak Tapino, „atvažiavę tardytojai ir kontrolieriai dėl tos sacharino bylos tardė visus darbuotojus, kuitėsi po popierius“³⁰. Panašu, kad Avižienio jie taip ir nespėjo apklausti. Susiejus šiuos įvykius su faktu, kad sacharino kontrabandą „prižiūrėjo“ ČK, labai keista, kad žmogus, galėjęs būti pagrindiniu kaltinamuoju „Sacharino byloje“, buvo nužudytas pačiame tyrimo įkarštyje.

Kaip jau minėta, teismas pernelyg sumenkina įkalčius prieš Avižienį. Susidaro išpūdis, kad šios temos tiek tardymas, tiek teismas tiesiog vengė. Pavyzdžiui, iš teismo sprendimo aiškėja, kad tardymo metu neiškilo klausimas, kas siuntė Avižieniui kokainą. Juk tai, kad miręs pats Avižienis, dar nereiškia, kad miręs ir jo „partneris“. Tokios aplinkybės tik dar labiau sustiprina įtarimus.

KONTRABANDOS ORGANIZATORIAI IR JŲ MOTYVAI

Nevisiškai aišku ir tai, kas organizavo kontrabandą ir koks buvo ministro Purickio vaidmuo. Organizatorių sudėtį visi autoriai nusako skirtingai. Budrys tvirtina, kad „niekas iš aukštų [Užsienio reikalų ministerijos] pareigūnų, išskyrus patį šefa, tose operacijose nedalyvavo ir su tuo nieko bendro neturėjo“³¹. Teismo procese kaltinamieji buvo keturi Juozai (dėl šios aplinkybės „Sacharino byla“ kartais dar vadinama „Keturių Juozų byla“): Purickis, Vaitiekūnas, Avižonis ir ministerijos ūkvedys Šutinsys. Tačiau įdomiausia dalyvių sudėtį nurodo Žukas:

Kaune susidarė lyg ir akcinė bendrovė su kapitalu: kun. V. – 3 milijonai markių, dr. Purickis ir X. po 1 milijoną, Vaitekūnas 500 tūkstančių, Kipras Petrauskas ir artistė G. – po 100 tūkstančių. Kitų nežinau. Vėliau tą sudėtį ir akcinį kapitalą man patvirtino pats Kipras Petrauskas, kuris už savo nuostolius mane tik draugiškai išplūdo.³²

²⁹ *Lietuva*, 1922, Nr. 11 (833), p. 1.

³⁰ Tapinas, L., *op. cit.*, p. 313.

³¹ Budrys, J., *op. cit.*, p. 207.

³² Žukas, K., *op. cit.*, p. 372–373.

³³ Budrys, J., *op. cit.*, p. 196–197.

Nežinia, ar Kipras Petrauskas iš tikrųjų dalyvavo kontrabandoje. Tai, žinoma, suteiktą „Sacharino bylai“ dar daugiau pikantiškumo, tačiau be Žuko niekas daugiau apie tai neužsimena.

Beveik neabejotina, kad su nelegaliomis operacijomis buvo susijęs Vaitiekūnas. Dalyvavo kontrabandoje tikriausiai ir Avižonis. Vis dėlto daugiausia ginčų kyla dėl Purickio. Žukas net neabejoja, kad Užsienio reikalų ministras užsidirbinėjo nelegaliais būdais. Tapinas Purickį naiviai laiko tik nekalta Avižonio intrigu auka. Tačiau įdomiausia užuominą pateikia Budrys:

Šie atsiminimai parašyti daug anksčiau, ir jie nebuvo skirti spaudai, o tik archyvams. Valstybės kūrimosi laikotarpyje nevisuomet tenka ieškoti pagrindo įvairiems veiksams tik įstatymuose ir konstitucijoje. Grupių ar net paskirų ryžtingų žmonių iniciatyva atsiradavo Raseinių ar kitokių „respublikų“ ar, kad ir nepasivadinusiu taip garsiai, atskirų partizanų vadų, laikusių ištisas apylinkes savo įtakoje, kol susidarė centrinė valdžia. Tikslas buvo atstatyti savo valstybę. Ir net kai ta valstybė jau buvo įsteigta, bet išdas buvo tuščias, atsirado žmonių, kurie manė, jog vardan gero tikslo jie gali bent savo žinyboje padėti pataisyti, nors ir su įstatymais nesuderintomis priemonėmis...³³

Toks įvadas į atsiminimų skyrių „Žmonės sacharino byloje“ leidžia suprasti, kad Budrys žinojo daugiau, negu pasakė. Labai galimas daiktas, kad Purickis ir kiti kontrabandos organizatoriai viską darė siekdami gauti pajamų ministerijos veiklai. Tačiau, matyt, kažkokia dalis „nubyrėdavo“ ir į asmenines sąskaitas. Štai vieno pokalbio fragmentas: „Kaip manai, Jonai ar pats ministeris įmaišytas į tą operaciją? – paklausė [M. Lipčius]. Atrodo, be jo žinios, kad ir kaip aukštai stovintieji neišdrįstų tokių dalykų pradėti. Ar tas neduoda mums atsakymo į kai kurias jo ypatingas išlaidas? Jau sakiau tau apie G-e“³⁴.

Gana daug informacijos apie Purickio motyvus randame Rapolo Skipičio atsiminimuose: „J. Purickio samprotavimas, kiek man žinoma, buvo toks: tokia kontrabanda mūsų valstybei nuostolio nedaro, nes vis tiek tos prekės per muitinę neitų. Priešingai, tos kontrabandos operacijos Lietuvai dargi naudingos, nes duoda mūsų kraštui svetimos valiutos“³⁵.

Skipitis toliau rašo, kad apie tokias Purickio operacijas gal niekas ir nebūtų sužinojęs, jei ne prof. Augustinas Voldemaras, kuris per Konstantiną Žuką viską iškėlė į viešumą, siekdamas užimti Purickio postą. Pats Žukas savo atsiminimuose iš esmės tai patvirtina³⁶.

³⁴ *Ibid.*, p. 200.

³⁵ Skipitis, R., *Nepriklausomą Lietuvą statant. Atsiminimai*, Chicago: Terra, 1961, p. 324–325.

³⁶ Žukas, K., *op. cit.*, p. 364–365.

Tačiau šią versiją reikėtų traktuoti atsargiai, nes panašu, kad kontrabandą išaiškino Budrio vadovaujama kontržvalgybos tarnyba, o Budrys informaciją gavęs iš Svilo.

Sunku pasakyti, kaip reikėtų šiandien vertinti „Sacharino bylą“. Kaip nustatyti, kokią kontrabandos motyvų dalį sudarė savanaudiškumas, ir kokią – tuščias išdas? Aišku tik viena. Net ir labai gerais ketinimais pagrįsta kontrabanda buvo pavojinga valstybei. Sovietų Rusijos kaip pavojaus šaltinio nuvertinimas daugeliui baigėsi liūdnei. Panašu, kad kaip tik taip ir atsitiko kontrabandos organizatoriams. Žinoma, gali būti, kad tai buvo tiesiog kriminalinis nusikaltimas, itin stambaus masto piktnaudžiavimo tarnyba atvejis. Bet jei tarsime, kad drauge tai buvo ir Rusijos žvalgybos tarnybų operacija, tuomet iškils ir daugiau klausimų. Ar Rusijos pusė inicijavo kontrabandą, ar tik ja pasinaudojo? Koks galėjo būti tokios operacijos tikslas? Ar kas nors iš Lietuvos pusės tuo metu buvo užverbuotas? Kaip galima spręsti iš rašinio pradžioje cituoto Budrio ir Svilo pokalbio, net ir septintame dešimtmetyje, kai buvo skelbiama Budrio „Kontržvalgyba Lietuvoje“, visko dar nebuvo galima pasakyti. Galbūt dabar paklaustas Budrys atskleistų ir daugiau paslapčių, bet, deja, paklausti nebeįmanoma. Todėl nemaža dalis įdomiausių „Sacharino bylos“ as-

pektų tikriausiai taip niekad ir nebus atskleista.

Vis dėlto galima tvirtinti, kad „Sacharino byla“ – viena iš sėkmingiausių tarpukario Lietuvos kontržvalgybos operacijų. Kontrabanda buvo nutraukta, taip atėmus iš Rusijos tarnybų galimybę šantažuoti ją organizavusius Lietuvos pareigūnus. Skandalas, galėjęs padaryti daug žalos valstybei, buvo užgniaužtas, o aplinkybė, kad vienas iš vagonų su kontrabanda vis dėlto pasiekė Rusiją – sėkmingai nutylėta. Tai, kad Purickis ir kiti kaltinamieji buvo išteisinti – jokia nesėkmė. Kaip minėta, nustatyti tikruosius kontrabandos organizatorius labai sunku. Visiškai neaišku, ar tikrai tie, kurie stėjo prieš Vyriausiąjį Tribunalą, tikrai buvo didžiausi kaltininkai. Be to, skirtingai nei grynai kriminalinių nusikaltimų atveju, politinėse bylose teismui dažnai tenka antrareikšmis vaidmuo. Svarbiausi sprendimai tokiais atvejais priimami slapta, taip sakant, „užkulisiuose“. Juk ne taip svarbu, sėdės Purickis kalėjime, ar ne. Svarbiausia, kad žmogus, turintis silpną pinigams, buvo pašalintas iš užsienio reikalų ministro posto. Todėl reikia pripažinti, kad „Sacharino byla“ Lietuvai baigėsi sėkmingai ir kad tai aiškus pavyzdys, jog Lietuvos „specialiosios tarnybos“, kaip dabar madinga sakyti, net pirmaisiais savo gyvavimo metais buvo pakankamai pajėgios rungtyniauti net su tokiais galingais priešininkais kaip ČK. ❧

Paskutinis tramvajus Kaune. 1929. Z. Naujalis nuotrauka.
VUB Rankraščių skyrius

KUR PAKRYPO DISKUSIJA DĖL „MARCINKEVIČIAUS FENOMENO“

Šių metų 4-ąjį žurnalo numerį skyrėme Justino Marcinkevičiaus kūrybos kaip išskirtinio lietuvių kultūros reiškinio analizei. Bene labiausiai intriguojantis dalykas – jos neblėstantis populiarumas. Sovietų Lietuvos gyvenime išsiskynę poeto tekstai ne tik sėkmingai peržengė Nepriklausomybės ribą, jų reikšmingumą oficialiai patvirtino (demokratinė) valstybė ir (liberali) visuomenė gausių premijų ir apdovanojimų pavidalu. Marcinkevičius, niekad asmeniškai nesistengęs kurti romantizmo stereotipus atitinkančio poeto įvaizdžio, paradoksaliai tapo lietuvių poezijos įkūnijimu. Gausūs atsiliepimai liudija, kad paliesta visokeriopa aktuali tema.

Jau skelbėme vieną iš pasiekusių atsiliepimų (žr. Šidlauskas, M., „Fenomenas, bet ne toks“, in: *NŽ-A*, 2003, Nr. 6, p. 319–321), šiame numeryje spausdiname br. Arūno Pranciškaus OFM mintis; atsiliepimų pasirodė ir kituose leidiniuose, diskusijai skirta keletas radijo laidų. Deja, labiausiai kalbėta ne apie poeto parašytus tekstus, jų meninę vertę ar visuomeninį vaidmenį, o apie asmenį, „likimą“: „norisi Just. Marcinkevičių jei ne apginti, tai bent užtarti“ (Parulskis, S., „Ekskursija į vaškinių figūrų muziejų, Arba kodėl Just. Marcinkevičius neturėtų atsiprašinėti“, in: *Šiaurės Atėnai*, 2003 05 31, Nr. 654). Taip suprastos mūsų publikacijos tapo asmeniškio vertinimo objektu: „Intelektualiosios „tėvynių sąjungos“ ideologai kerta į širdį ir mano, kad jos turi neskaudėti. Ko jie tikisi – kad tylėsime? Jeigu tylėsime, vadinasi, ir širdies nebeturime? Ne, vyručiai ir mergutės, taip nebus – iki paskutinio atodūso netylėsime“ (Juozaitis, A., „Niekas niekinimas“, in: *Kauno diena*, 2003 06 28, Nr. 149); svarstyta ne tiek publikacijų turinys, kiek jų „intonacijos“ ar „intencijos“: „Svarstyta iš įvairių kampų, įvairiai prisimerkus – tarsi naujai, tarsi moderniškai, šiuolaikiškai, bet... siekiant sumenkinti. [...] O svarbiausia, taikant ne gyvąjį mastelį, bet „mokslinį“, negyvą [...]. Baisiausia kritikų sėjama bacila turi vieną tikslą: kad Lietuva taptų be tautos [...]“ (*ibid.*); „tonas arba metodas, kurį pasirenka pokalbio dalyviai yra nemalonūs“ (Parulskis).

Diskutuojant pokalbyje iškilusia Marcinkevičiaus kaip moralinio autoriteto tema, pasigirsta įvairių nuomonių: „Iš naujo pulti Justiną Marcinkevičių – tai mažų mažiausiai nepagarba visai Lietuvos kultūrinei tradicijai, Lietuvos išlikimo modeliui. Bandoma paneigti tai, ko nei paneigti, nei įrodinėti nereikia.

Nepaneigsi ir įstabaus dvasios lydinio, įgavusio „kolektyvinės sąžinės“ vardą. Lietuvių kalba ir kultūra buvo toji kolektyvinė sąžinė. Žmonės, daugiausiai padarę jos apsaugai, tapo mūsų sąžinės reiškiniais. O imti ir pulti juos „laisvais svarstymais“ – tai patyčia. Taip tokias „Naujojo židinio“ akcijas ir reikia vertinti“ (Juozaitis).

„Taip, jis buvo tarybinio laikotarpio moralinis autoritetas, tačiau jį kūrė minios literatūrologų, dėstytojų, mokytojų ir vargu ar dėl to dabar poetas turėtų už tai atsiprašinėti. [...] Ir labai gerai, kad poetas tyli, nes tai tik jo paties asmeniniai dalykai – kiek, kaip ir už ką kentėti arba visai už nieką nekentėti, nes kiekvienas žmogus turi net ir tokią teisę – būti nesąžiningas“ (Parulskis).

Kai kurie internetiniai diskutantai įžvelgė vien „katalikišką“ sąmokslą, tačiau radosi ir rūpestingesnio tekstų skaitymo: „Tema NŽ suformulavo kaip ‘Marcinkevičiaus fenomeną’, kas visų pirma reiškia kalbėjimą apie visuomenę ir visuomenės vertybes. Tiesmukų atsakymų į tai, kas pagimdė šį ‘JM’ fenomeną, ten lyg ir neaptikau [...]“ (iš ŠA e. svetainės), – ir istorinės refleksijos: „Kodėl savo netesėjimus užkraunate dabar Marcinkevičiui? Kodėl nekeliate klausimo, kodėl tokia silpna Lietuvoje buvo savilaida ir LITERATŪRINIS (ne religinis) disidentizmas? Juokinga dėl to kaltinti Marcinkevičių. Tą poziciją, kokią jis pasirinko, jis atstovavo pakankamai ir neturi per daug ko gėdytis. Na, o mes turim gėdytis, kad niekas neišdrįso padaryti daugiau, nei Marcinkevičius, bet tai ne jo, mūsų, teisuolių, problema“ (iš *NŽ-A* svetainės).

Diskusija apie Marcinkevičių simptomiška, ji dar kartą išryškino atsiliepusių emocinį angažavimąsi sovietinės kultūros tęstinumui šiandienėje Lietuvoje ir ryžtą ją ginti kaip gyvąjį, aktualų paveldą: „Senasis posakis „Nepažįstantys savos istorijos žmonės prilygsta vaikams“ – dabar turi būti kiek pakeistas. Tai ne šiaip sau vaikai, o labai pavojingi vaikai, iš tikrųjų – net nebe vaikai, o... Reikėtų juos pavadinti baisiu žodžiu. Pagalvokime tik: išsiveržę į viešumos viršūnes, jie paleidžia srutų upę po tautos pamatu“ (Juozaitis).

Iš to, kaip pakrypo diskusija, matyti, kokios būtinos posovietinės studijos, kontekstualiai analizuojančios ir perprasminančios visą sovietinį humanitarikos paveldą.

Redakcija

Apginant likimą

ARŪNAS PRANCIŠKUS PEŠKAITIS OFM

Kai perskaičiau š. m. „Naujojo Židinio-Aidu“ Nr. 4, norėjau iš karto rašyti „neužsakyta“, t. y. tikrą laišką redaktoriui – gal labai asmenišką ir paprastą, ne viešumai skirtą, bet galintį pasirodyti ir viešumoje... Ak, kaip dažnai būna, dienos atsinešė savus rūpesčius, beveik užmiršau savo norus, gavau naujų užsakymų – ir štai dabar jau rašau tekstą ir paprašytas, ir viešumai: belieka dėti pastangas, kad išliktų jame bent dalis autentiškumo ir asmeniškumo.

Tasai NŽ-A Nr. 4 buvo skirtas Marcinkevičiaus fenomenui. Visi mane pažįstantieji gali paliudyti – nebuvau ir nesu Justino Marcinkevičiaus gerbėjas: Janina Degutytė, Liūnė Suteima, Antanas A. Jonynas ar net (keistu būdu) Eduardas Mieželaitis visuomet buvo mano skaitomos poezijos favoritai. Turbūt niekaip negaliu būti apkaltintas ir „cechiniu solidarumu“, kaip antai nutiko su Sigitu Parulskiu Manfredo Žvirgždo straipsnyje š. m. NŽ-A Nr. 6. Na, o į klausimą, ar kiltų noras rašyti „atsišaukimus“, jei būtų taip „pakedentas“ kas kitas, o ne Marcinkevičius, atsakyčiau taip: kiltų, jei kalbama būtų apie gyvąjį. Mat manau, kad tiems, kurių keliui maloningas Viešpats jau padėjo tašką, mūsų teismai nė motais – jų sąskaitos pateiktos daug aukštesnei Instancijai; o mūsų manymai tada jau gali būti pagauti žaismės, kuri atveria vartus įvairiopoms interpretacijoms. Kitaip su gyvaisiais – jų likimo atvertis ateičiai kelia klausimą apie žmogiškojo moralinio įvertinimo pagrįstumą ar net leistinumą. Štai todėl ir rašau.

Žinoma, esu subjektyvus. Greta kitko ir todėl, jog vienas mano bičiulis

nuo mokyklos laikų ir visą savo studentišką jaunystę tikėjo komunizmo idealais, aktyviai ir įsitikinęs neigė Lietuvos okupacijos faktą. Kartais užsiutindavo, nesinorėdavo su juo bendrauti. O vis dėlto – bičiulis jis ištikimas, tikras toks. Ir Lietuvą labai myli. Visuomet mylėjo. Ir į Sąjūdį kažkaip labai paprastai įsijungė, man nustebti nespėjus. Ir sunkiai darbavosi tame Sąjūdyje – mat gyveno ir mokytojavo Šalčininkuose. Ir žmones (visus) kažkaip nuoširdžiai bei veiksmingai mylėjo. Kažkuo panašus į Marcinkevičių, pagalvojau.

Keistai tie likimai susipina. Žinau ir patyriau, kaip totalitarinė valstybė gali naudotis ir likimu, ir kūryba, ir net asmeniškai brangiais principais. Bet kūryba ar liaujasi nuo to buvusi kūryba, o likimas – likimu? Kažin. Ir jeigu poema „Devyni broliai“ pasirodė ideologiškai palanki partijos vadukams, tai jos tiesa ar melas vis iš naujo bus tikrinama ir testuojama įvairių kartų skaitytojų. Aš, tarkime, neturiu jokio pagrindo manyti, jog daktaras Paulius Josephas Goebbelsas buvo šėtonas be žmogiškų jausmų gamos, o Lietuvos partizanai – ginkluoti krašto angelai sargai (nors, išties, neteisiniu nusikaltimų ir neniekinu didvyriškumo). Negaliu taip manyti, nes esu susipažinęs su pirmojo biografija ir kai kuriais asmeniškais tekstais, o dėl antrųjų – tiesiog bendravau su moterimi, kurios brolius ir seseris (tuomet dar mažus vaikus) bei tėvus partizanai ir sušaudė. Buvo taip, ką darysi.

Gyvenimas – ne mitas, nors, kartais, sutinku, gali būti ir būna mitologizuojamas (gal ne be pagrindo). Štai

dr. Pauliaus Subačiaus tekstas aptariamame žurnalo numeryje pretenduoja atrasti Marcinkevičiaus mito genezę. Įdomus toks tekstas, tik teisuoliškas jau labai. Ir užbaigiamas tiksliai – Vytauto A. Jonyno citata apie Marcinkevičių kaip neofitą, kurio „giesmė... kažkur pasiutusiai tikra“. Kadangi pažįstu gerb. Paulių, tad žinau, jog jis – kaip ir aš – savo kailiu išbandė neofito patirtį. O jei tai būtų ne krikščionių, o *perestroika* bei *glasnost'* įtikėjusių jaunųjų komjaunuolių patirtis? O jei „perestroikininkai“ būtų sėkmingai sukūrę socializmą su „žmogiškuoju veidu“? Gal ir būtų sukūrę, jei aktyviau būtų prisidėję Pauliaus ir mano kartos tuometiniai jaunuoliai ir jaunuolės. Neprisidėjome. Aišku, dėl Dievo malonės ir (gal) dėl tam tikros istorinės socialinės patirties, kuri kuždėjo, kad „perestroikų“ jau būta. Kitaip buvo Chruščiovo dešimtmečiu; negaliu komentuoti malonės veikimo ypatumų tuo metu, bet įtikėjusiųjų sekuliaraus žmogiškumo galimybe Sovietijoje tikrai netrūko – toje „šešiasdešimtininkų“ kartoje, kuriai priklauso ir Marcinkevičius. Jie elgėsi pagal sąžinę ir eiles sentimentalai ideologiškas rašė ne vienas. Marcinkevičiui tiesiog geriau sekėsi – mat jis buvo poetas. Talantą turėjo, kaip pasakytų dažnas. Ir negalėjo jo sustabdyti nei ideologijos totalitarizmas, nei apdovanojimų ar pagyrų galimybės. Kaip jį teisti už tą nelemtą pradžią? Jei jis elgėsi pagal sąžinę, iš mūsų atimti kaltinimo ginklai ir teisuoliškumo žodynas. Morališkai praغيštinga būtų jos – sąžinės, tegul ir klaidingos – nepaisyti...

Justinas Marcinkevičius yra poetas,

ir Lietuva, rodos, myli. Gal ir graudokai, sentimentaliai, neherojiškai, bet ir neišsitekdamas siauruose lozungų rėmuose. Autentiškumas gali gyvuoti įvairiose idėjinėse paradigmos. Būti poetu ir mylėti, tiesiog būti ir mylėti, nėra taip paprasta. Ir prastai atrodo tokio gyvenimo teismas. Filosofijos daktarė Dalia Zabielaite, rašydama apie Marcinkevičiaus „Mindaugą. Mažvydą. Katedrą“, teigia: „Draminė trilogija, ko gero, kaip tik ir dera skaičiuoti kaip tokios „naujos pasaulėjautos“ deklaracija, kuriai pagal visas sovietmečio dvigubo žaidimo taisykles pavyko užfiksuoti ir tą vienintelį žodį, kuriuo kaip etine programa ar išsigelbėjimo orientyru patikėjo trilogijos autorius ir jos skaitytojai. Tas žodis – tai „Mažvydo“ epilogė prie „Katekizmo“ palinkusiųjų skanduojuama „Lietuva“. Galima numanyti, kad toks skandavimas to meto skaitytojui turėjo tapti savotišku brangiai nekainuojančiu laisvės apsišaukimu. O šią neautentišką laisvę buvo galima patirti tik prisitaikius prie sovietmečiu ištobulintų dvigubų žaidimo standartų“ (NŽ-A, 2003, Nr. 4, p. 168). Viskas taip. Marcinkevičius parašė ideologiškai naudojamą veikalą; gal tik vertėtų prisiminti, jog sovietmečiu mėginta tam pačiam reikalui panaudoti ne tik Tėvynės, bet ir pačią Nepriklausomybės idėją. Juk komunistų valdomam krašte atmintinai mokėmės Maironi, jo poetinę romantiką komentavome mokykliniuose rašiniuose. Kodėl? Naudojama buvo daug kas, kad patikėtum – tikra Lietuvos laisvė yra tarybinė tvarka tvarkelė (matyt, anų laikų šulai tikrai bandė ir save tuo įtikinti, – kitaip iš kur rastųsi LDDP ideologų draša 1992–1996 metais kalbėti apie LKP nuopelnus „išsaugojant Lietuvos valstybingumą okupacijos sąlygomis“ ar draša dabartinei LSDP švesti Antano Sniečkaus jubiliejų?).

Totalitarizmas žaidžia žodžiais ir žeidžia mylinčius, kalbančius, suprantančius. Dviprasmybe tampa bet kokia viešuma. Ir vis dėlto – ir Mai-

ronis, ir Marcinkevičius neleido užmiršti nei kur, nei kaip mes gyvenome. Neapskaičiuotas, nesuplanuotas efektas. Bet tikras – vėliau įrodytas mitingais ir Sausio 13-osios krauju. O visa prasidėjo gal ir užtemdytoje Akademinio dramos teatro salėje, kur daugybę kartu žiemos vakarais skambėdavo „Kartokite! Kartokit ir klausykit. Ar girdit jau? „El-ie“ tai „Lie“, „tė-u“ tai „tu“...“ Todėl, drįstu teigti, poetas Justinas Marcinkevičius visiškai natūraliai, autentiškai atėjo į trispalvių jūrose skendinčius tautiečių susiejimus. Ir buvo lauktas, priimtas. Iniciatyvinės grupės narys, išsimintą 1988 m. rugpjūčio 23-ios vakarą ištaręs bene drąsiausius žodžius apie kraują geriančius ir vienas kitam sveikatos linkinčius Molotovą beigi Ribentropą; ištaręs tuos žodžius ne ordinui ar apdovanojimui gauti, ištaręs juos, kai istorijos teatre vykstanti pjesė galėjo virsti ir drama, ir tragedija – finalas nebuvo nei žinomas, nei programuotas. Poetas daug negalvojo – jis veikė. Savaip, poetiškai. O paskui, vėliau parašė: „Diena atrištom akim. Tauta iš kapo pakilus. Viešpatie, leisk jai atkimt“.

Taip, ir „leliumai“, ir „gerumai“ būdingi poetams. Kur nuo jų pasislėpsi? Kaip gražiai parašė Antanas Gailius: „[...] poezija – ne vien tiesos sakymas ar išsiskyrimas, bet – gal net pirmiausia – kalbos menas“ (š. m. NŽ-A, Nr. 6, p. 357). Būti poetu, ko gero, tai būti savoje tiesoje; tokią būvimą liudija poetinė kalba, o jokia būdu ne taisyklingai formuluojamos teisumo tiesos. Ir doktorantės Rimos Malickaitės straipsnis apie Marcinkevičiaus eilėdarą (š. m. NŽ-A, Nr. 4, p. 169–172) kai ką liudija. Pavyzdžiui, literatūrinės klausos stoka. Tik taip sau galiu paaiškinti būdą interpretuoti kūrybą, atsirenkant atsitiktinius pavyzdžius (gal suvokiamus kaip tinkamus apriorinei nuomonei grįsti?) ir net juose nematant akivaizdžių minties ir „kalbos meno“ grynuolių. Turbūt tikrai tik asociatyvaus mąsty-

mo stokojuantis(i) analitikas(ė) neįstengtų žiūrėti „objekto sukeltos asociacijos“ pagrindo metaforose: „Ar tau neskauda būti? Ar netamsu kalbėti?“... O gal ir man dabar taip – pasitelksiu keletą Marcinkevičiaus eilėraščių, kad sugriaučiau p. Malickaitės rėstą pastatą? Pavyzdžiui:

– per naktį klausėmės lietaus:

atrodė,

kad laikas stovi kaip didžiulis

medis

ir tai, kas laša tamsoje nuo jo

šakų – yra galbūt ir mūsų kūnai.

Tai kur čia, gerbiamoji, neaiškūs prasminiai santykiai ar motyvacijos? O gal ir čia žiūrėtumėte kontrasto nebuvimą, „kopėčių laiptelius“ ar bereikšmiškumą? Na, aišku, mano klausimas toks retoriškas. Na, dar ironiškas. O ironijos pats nemėgstu; vadinasi, pradėdau pykti – todėl laikas sustoti. Gal tik dar viena Marcinkevičiaus eilutė iš paskutiniųjų metų kūrybos, kurioje pats prabyla apie savo vienatvinį likimą – nuogai ir asketiškai (juk visų mūsų laukia slenktis, už kurio Vienatinis supratinės tai, ką čia begalėjome tik ištylėti):

visada ir visur tu

ne iš tų esi kur palieka

visada arčiau nei šalia

mus sutauko naktis

tik sapnuose

nebuvo dar sutikęs tavęs

vienatve

Esu NŽ-A pakeleivis. Todėl taip noriu jo, krikščioniškojo leidinio. Kur taurus ir pyktis, ir džiaugsmas būtų; dažniausiai taip ir yra Jūsų žurnalo puslapiuose. O kad vartau juos, lengva įsitikinti ir iš šio rašinio. Tad linkiu to nepaprasto evangelinio paprastumo, leidžiančio vertinti, bet nepatariančio teisti kitų likimus. Argi mažai jų, teisiančiųjų, šiandien mums byloja visomis galimomis komunikacijomis ir būdais? ❧

Politika ir religija

MANTAS ADOMĖNAS

Krašte, kur dauguma žmonių gimsta, tuokiasi ir palaidojami su Kataliku Bažnyčios laiminimais ir apeigomis, kur Bažnyčia, kaip skelbia apklausos, gyventojai pasitiki labiau negu populiariausiais politikais, kiek paradoksalu atrodo tai, kad viešajame gyvenime beveik negirdėti autoritetingo Bažnyčios balso, kuris apdairiai ir išmintingai patartų, iškilus lemiamam visuomenės apsisprendimui. Šitaip yra nepaisant to, kad dabartinėje Lietuvoje tik Bažnyčia viešajame gyvenime iš tiesų teatstovauja tyliajai paprastų žmonių daugumai, kurią partijos patogiai užmiršta vos patekusios į parlamentą.

Tačiau Bažnyčios beveik negirdėti turbūt ne dėl to, kad Lietuvoje jai trūktų drąsos ar ryžto: šito ji apščiau parodė sovietų metais. Veikiau jau kaltas po Vatikano II Susirinkimo išsivyravęs požiūris, kad Bažnyčios nusišalinimas nuo politikos – viena pamatinių tikėjimo tiesų, dogmų istorijos požiūriu gal net svarbesnė, negu *Immaculata Conceptio* dogmos apibrėžimas: tikėjimas turįs būti laisvas meilės atsakas į Dievo meilę; laisvas atsakas neįmanomas, jeigu tikėjimas peršamas prievarta ar spaudimu; o tam tikros ideologinės prievartos neįmanoma išvengti, jeigu Bažnyčia, ėmusi dalyvauti politikoje, paverčia krikščionybę valstybine religija.

Ši laikysena puikiai dera su visuomenės samprata, ikūnyta konstitucinėje liberaliosios demokratijos sąrangoje. Jei visuomenėje nesusitarta dėl pamatinių religinių, moralinių ar apskritai pasaulėžiūrinių prielaidų, vienintelis būdas išvengti konflikto ir iš-

saugoti stabilią visuomenę – tas prielaidas „suskliausti“, paverčiant jas privataus pasirinkimo dalyku ir pašalinant iš viešosios, politinės sferos. Alvydui Jokubaičiui „tikėjimo ir politikos atskyrimas yra svarbi ne tik religinės laisvės, bet ir bet kurios liberalios visuomenės egzistavimo sąlyga“. Liberalioji demokratija suvokiama ne tik kaip istorinė lemtis, bet ir kaip krikščionybės siekiams palankiausia, prielaidų lygyje struktūriškai jai artimiausia visuomenės santvarka. Ir kol galime bendrapiliečius įtikinti, jog religinės pažiūros demokratijai nepavojingos, laimingam sugyvenimui, atrodo, nebus galo.

O kaip visa tai atrodo iš tikėjimo perspektyvos? Juk palyginti su Bažnyčios patirtimi, liberalioji demokratija yra istoriškai trumpalaikis fenomenas. Dar ne taip seniai Bažnyčia smerkė netgi religinės laisvės idealą ir valstybės neutralumą tikėjimo srityje. Tad kas įvyko? Ar Bažnyčia, sielovadinių sumetimų vedama, tiesiog prisitaikė prie *de facto* išgalėjusios politinės formos? Atrodo, veikiau jau nuoširdžiai įtikėta, jog demokratija yra ne tik neišvengiama, bet ir geriausia santvarka; tas supratimas įtvirtintas ir pastarojo Susirinkimo dokumentuose. Pasak jų, pakitus visuomeninėms tikėjimo prielaidoms, turįs pasikeisti ir Bažnyčios sielovados pobūdis – ji privalanti nebe autoritetingai mokyti, o siūlyti idealus ir vertybes, kurias galima laisvai pasirinkti ir kūrybiškai įsisavinti. Tikėjimas ir politinė veikla – du vienas kitą papildantys, tačiau neprieštaraujantys žmogaus būties aspektai. Geresnės

visuomenės siekis paliekamas laisvai kūrybinei tikinčiojo saviraiškai: vykdydamas artimo meilės pareigą, tikintysis drauge išreiškia savo tikėjimą politinėmis priemonėmis, tad religijai nėra reikalo tiesiogiai į politiką kištis.

Tačiau ar galima ir toliau palikti politikos sferą saviškai, tikintis, kad viskas yra ir bus gerai šioje geriausioje iš galimų santvarkų? Ar Bažnyčios pareiga tėra pasyviai siūlyti savąją patirtį, tikintis šitaip patobulinti ir taip teisingu keliu einančią visuomenę? Ar į politiką ji gali kištis tik per „privatų“ moralinį-religinį poveikį savo nariams, kurie savo ruožtu yra įpareigoti griežtai atskirti „neutralią“ politikos sferą nuo tikėjimo tiesų ir kruopščiai sergėtis neužkrėsti religinėmis vertybėmis politinės sistemos, idant šitaip nebūtų pažeista ta didi Dievo dovana ir malonė – „netikinčiųjų brolių“ laisvė netikėti?

Klausimas darosi ypač opus suvokus, kad liberalioji demokratija nepateisino Susirinkimo vilčių. Pastarąją pusę amžiaus, teologijai ir politinei filosofijai telkiantis prie viltingesnių dalykų, primiršta laisvą žmogaus valią iškreipiančios prigimtinės nuodėmės postulato svarba. Dabar jau matyti, kad paliktas savo valiai ir nusikratęs Dievo Miesto projekto, žmogus savajame Mieste tesugeba statyti, anot Popiežiaus, „mirties kultūros“ aukurus. Bet kokią nuorodą į Dievą ir krikščionybę atmetęs ES konstitucijos projektas – tik pats šviežiausias šio babeliško maišto raidą liudijantis riboženklis.

Šito akivaizdoje itin svarbu kvestionuoti tikėjimo ir politikos atskyrimą. Jis grindžiamas prielaida, kad gali būti atskirti patys politiniai bei religiniai

veiksmai. Tačiau tam prieštarauja ne tik Bažnyčiai gerai pažįstamas žmogiškojo mąstymo, savivokos ir valios vientisumas. Tam tikrą tęstinumą sudaro ir politinis apsisprendimas bei tikėjimą grindžiantis valios aktas. Kitose kalbose į kelis žodžius suskilusi sąvokos vienybė grįžta lotyniškajame *fides*, aprėpiančiame ir „tikėjimą“, ir „ištikimybę“ kaip politinę dorybę. Tai regėti ir Evangelijose, kur Jėzus naudoja politines metaforas tikėjimo santykiui aprašyti, kaip antai: *Aš esu karalius. Aš tam esu gimęs ir atėjęs į pasaulį, kad liudyčiau tiesą. Kas tik brangina tiesą, klauso mano balso* (Jn 18, 37). Tiek, kiek Jėzus yra *tikrasis* karalius, tikėjimo santykis yra tarsi politinio santykio pirmavaizdis.

Priklausomybę Bažnyčiai dera suvokti kaip „ant-politinį“ apsisprendimą už *karalių karalių ir viešpačių viešpatį* (Apr 19, 16) – Kristų. Tikėjimo santykis kaip politinio santykio paradigma: būtent šia prasme derėtų aiškinti šv. Pauliaus ištara, jog *nėra valdžios, kuri nebūtų iš Dievo* (Rom 13, 1). Tai nėra politinio *status quo* įteisėjimas, o įpareigojimas ir valdiniams, ir valdantiesiems bet kokios valdžios ir autoriteto šaltinį regėti metafizinėje tikrovėje. Valdančiųjų teisė į valdžią kyla ne iš jų pačių, ne iš politinių institucijų ar rinkėjų sankcijos, bet pavedama Dievo, kuriam savo valdymu jie privalo tarnauti. Antra vertus, valdiniai paklūsta ne netobuliems žmogiškiems valdovams, o per juos veikiančiai Dievo galiai.

Šituo remiantis ir galima pradėti klibinti dirbtinį bei nepagrįstą tikėjimo ir politikos atskyrimą. Tai toli gražu nereiškia teokratinių pretenzijų grįžimo, inkvizicijos bei raganų teismų. Tai netgi nereiškia, kad turime atsisakyti konstitucinės Bažnyčios ir valstybės perskyros. Veikiau jau privalu iš pagrindų kritiškai peržiūrėti tą perskyrą grindžiantį teorinį modelį, kuris paverčia Bažnyčią „privacia asociacija“. Viena didesnių dabarties politinio mąstymo problemų kyla iš to,

kad bet koks mėginimas sukurti bendrąją žmogiškų asociacijų teoriją be specialios vietos Katalikų Bažnyčiai yra bergždžias. Tam tikra prasme, visuomenės teorijai paradigumą suteikti turi ekleziologija. O katalikiškas mąstymas, kuris to nemato – aklas arba save apgaudinėjantis.

Be to, itin svarbu išrutulioti deramą katalikų dalyvavimo politikoje sampratą. Politiniai veiksmai traktuotini kaip tikėjimo apsisprendimų tąsa; tam politinius sprendimus reikia gražinti iki tikėjimo lygmens, perprasmingi juos kaip tikėjimo apsisprendimus. Visų sunkiausia, ko gero, išsąmoninti dvigubą tokių proto aktų intencionalumą: lygiai kaip beveik nėra, griežtąja prasme, iki- ar už-moralinių apsisprendimų, lygiai taip politiniai apsisprendimai ir veiksmai turi implikacijų tikėjimui. Ko nors pasiekti galima tik vėl išmokstant itin kruopščiai, atidžiai ir nusižeminus pasverti kiekvieną veiksma ir politinį sprendimą tikėjimo šviesoje, kaip kad kadaise mokė scholastiniai sąžinės tyrimo vadovai ar moralinės teologijos traktatai, – o ne ieškant išganingos politinės technologijos, universalių politinių receptų sąvado, pašalinsiančio iš laisvos valios sprendimo kylančius pavojus. Tik taip galima susigražinti „politinio krikščionio“ sampratą (kuriai diskredituoti krikščionys demokratų Lietuvoje šauniai pasidarbavo) – krikščionio, kuris suvokia, kad jo politiniai veiksmai ir apsisprendimai negali būti atskirti nuo tikėjimo praktikos, ir kad tikėjimo dalykai pratęsimi politikoje bei viešajame gyvenime.

Be to, Bažnyčiai svarbu įeiti į politinį gyvenimą kaip institucijai, o ne tik netiesiogiai veikiant per savo narius – dabar tik taip galima gražinti politikai moralinę dimensiją ir gaivinti moralinio autoriteto sampratą. Be abejo, Bažnyčiai turi rūpintis tik tuo, kas tiesiogiai liečia tikėjimą ir moralę, tačiau jų atžvilgiu jau nebeužtenka išsisukti miglotais geranoriais apibendrinimais – kartais dera ryžtis

užimti apibrėžtą poziciją, tegu ir rizikuojant pasirodyti šališkiems bei sukelti konfrontaciją.

Tikėjimas turi politinių pasekmių; tad ir Bažnyčiai turi ne atsižadėti dalyvauti politiniame gyvenime, o veikti jame, nesusitapatindama su jokia politine jėga ir nuolat peržiūrdama bet kokias politines sąjungas jai pavestosios misijos šviesoje. Nors tikėjimo gyvenimas visuomenės sąranga ir viešąją moralę nuolatos pranoksta, niekad nėra ja išsemiamas bei galutinai paaiškinamas, tačiau nėra ir nuo jos atsietas. Nesiryžimas Bažnyčios autoriteto išplėsti į politinę ir visuomeninę sferą, viena vertus, liudija tikėjimo tvarkos subordinaciją „neutralumo“ reikalaujančiai politinei tvarkai, kita vertus, lemia tikinčiųjų asmenybės fragmentaciją, kai nebėra ir nebesiekiamą religinės visų gyvenimo sričių interpretacijos.

Visuomenės tvarka gali būti arčiau arba toliau Dievo, ir dėl politikos sielos kovoti ne mažiau svarbu, negu dėl kiekvieno parapijiečio: nuo visuomenės klimato, nuo viešojo diskurso ir jame vyraujančių moralinių bei pasaulėžiūrinių vertybių priklauso daugelio sielų likimai. Kova dėl politikos sielos gali būti įvairi – tiek priešinimasis politinėms formoms, tiesiogiai prieštaraujančioms tikėjimo praktikai, tiek tikėjimui kongenialiausios politinės sąrangos paieškos – be abejo, suvokiant, kad kol esame šiame pasaulyje ir šiame kūne, neįmanomas joks galutinis tobulas sprendimas, o tik istoriškai viena kitą keičiančios aproksimacijos.

Drįsti visuomenei priminti, kaip ji nuo savojo Kūrėjo ir nuo savęs pačios nutolusi – nedėkingas uždavinys, galintis susilaukti priešiško ir bjauraus atkirčio. Tačiau tas atkirtis, tiesą sakant, būtų savitas garantas, kad veikiamas teisingai, kad Bažnyčios autoritetas visuomenėje dar šį tą reiškia, kad tai nėra vien maloni ir dvasinga vieta, kur truputį susimokėjus galima pakrikštyti vaikus ar „pasilaidoti“.

Laudate Dominum in organis

Birželio 6 d. vakarą Vilniuje, jėzuitų Šv. Kazimiero bažnyčioje vysk. Juozas Tunaitis pašventino *Oberlinger* firmos vargonus; buvo surengtas išpūdingas atidarymo koncertas. Naujosius vargonus iš Vokietijos (pas mus nuo pat LDK laikų dominuoja vokiškosios vargonų statybos mokyklos tradicija) į Lietuvą atlydėjo tėviška Religinės muzikos centro pirmininko prof. Leopoldo Digrio globa: jis surado instrumentą, rūpinosi jo pargabavimu, sumontavimu ir intonavimu; iš įvairių rėmėjų „išmušė“ ir solidžią pinigų sumą šiems darbams atlikti.

Kuo ypatingas naujųjų vargonų pastatymo faktas? XX a. septintame dešimtmetyje DDR firmos *Alexander Schuke* įrengti Arkikatedros ir Filharmonijos vargonai yra šalto skambesio (su nemaloniais prisiminimų apie LSSR laikų Paveikslų galeriją ober-tonais) bedvasis *Orgelbewegungo* pavyzdys. Prieš keletą metų Vilniaus vargonų dirbtuvės užbaigti Šv. Jono bažnyčios vargonai nepasižymi nei sklandžiu veikimu, nei skambėjimo subtilumu. Maža to, visi šie instrumentai dislokuoti ne pačios geriausios

Šv. Kazimiero bažnyčios vargonai. 2003. Algirdo Sabaliausko nuotr. ELTA

akustikos erdvėse. Tokioje draugijoje naujieji *Oberlingerio* vargonai išsiskiria harmoninga balsų derme, yra lanksčiai valdomi ir puikiai skamba barokinėje bazilikoje. Būtent šių *Oberlingerio* savybių dėka po ilgos

pertraukos į Vilnių koncertuoti atvyksta nemaža žymių vargonininkų iš svečių šalių.

Skrupulingai intonuoti vargonai Šv. Kazimiero erdvėje šiandien skamba nepriekaištingai. Tuo pat metu kiūrantis bažnyčios stogas skliautus nuolatos netikėtose vietose papuošia drėgmės lopais. Po pusmečio viduje tvyros žiemos šaltis, kadangi bažnyčia nešildoma. Ar išlaikys *Oberlingeris* išbandymus lietumi ir šalčiu?

Naujasis instrumentas pakeitė gerą dešimtmetį koncertams tarnavusius kompiuterinius *Allen* vargonus. Atrodo, Lietuvoje baigiasi kritinis pereinamasis laikotarpis, kai, negalėdami „įkasti“ tikrų instrumentų kainos, buvome priversti tenkintis simuliakrais. Deja, absoliuti dauguma Lietuvoje šiandien atsirandančių naujųjų vargonų – Europos nudėvėti ir parduoti/dovanoti. Originalūs instrumentai, pvz., barokiniai Casparinio vargonai (kartu organiška vienalaikio Vilniaus Šv. Dvasios ar Tytuvėnų bažnyčių interjero dalis), deramo įvertinimo vis dar laukia... – *J. L.*

Naujas žodis Lietuvos pedagogikoje

2003 m. birželio 30 d. Vilniaus pedagoginiame universitete apgintas Elvydos Martišauskienės habilitacinis darbas „Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys“ – pirmas sisteminis paauglių dvasingumo kaip pedagoginio reiškinio ir ugdymo tikslo tyrimas, aktualumu krikščioniškam ugdymui pranokstantis edukologijos sritį. Remdamasi svaria filosofine, teologine, pedagogine literatūra ir išsamiu paauglių tyrimu (apklausti 1257 VII–IX klasių mokiniai), autorė išryškina svarbiausias dvasinio tobulinimo pedagogines prielaidas ir atskleidžia paauglių dvasingumo raiškos ypatumus: kaip pastarojo ugdymas lemia asmens tapsmą ir dvasinį brendimą.

Darbas ypač svarbus šiuolaikinėje

pedagoginėje situacijoje, kai mokyklos reformos dokumentų, išskyrus katalikų ir stačiatikių tikybos mokymo programas ir vadovėlius, kūrėjų ir vykdytojų iš esmės, Jono Pauliaus II žodžiais tariant, neįaudina „galutiniai dalykai“, t. y. galutinio žmogaus gyvenimo tikslo atskleidimas mokiniams. Oficialiai keliami ugdymo tikslai visuotinai ir sistemingai nepuoselėja aukščiausių vertikalų vertybių.

Martišauskienės tyrimo duomenys parodo „pasaulėžiūrinių nuostatų reikšmingumą paauglių dvasiniam brendimui“ ir „leidžia tikėjimo vertybes laikyti dvasinį tapsmą integruojančiu veiksmu“. Šis darbas gali pradžuginti ir katalikiškų mokyklų pedagogus, nes, kaip liudija tyrimo rezultatai, šių mokyklų auklėtiniai palankiausiai priima dvasines, dorovines vertybes, ir šiose mokyklose jos sėkmingiausiai internalizuojamos. Tokia išvada galėtų būti vienu iš tikinčiųjų argumentu steigti daugiau katalikiško profilio mokyklų, idant mokinio sąmonė nebūtų skaldoma pasaulėžiūrinės „divaldystės“ mokykloje, kai vienoje pamokoje teigiama vienokia tiesa apie pasaulį ir žmogų, o kitoje – priešinga.

Darbe atskleista, kad viena svarbiausių paauglių dvasingumo prielaidų yra pedagogo asmenybės dvasinis brandumas, akivaizdžiausiai pasireiškiantis sąmoninga mokinių meile. Tik mokytojų mylimi mokiniai noriai mokosi, tik mylintis mokytojas gali veikti mokinius ir būti jiems reikšmingas, o ugdymui suteikti sąveikos pobūdį.

Teoriniu požiūriu Martišauskienės disertacija atveria kelius daugeliui panašios krypties tyrimų ir gali būti vienu iš metodologinių pamatų dvasinio ugdymo problemoms spręsti, o praktiniu – tai patikimas dvasingumo ugdymo instrumentarijus, naudingas visų tipų mokyklų pedagogams. – *S. D.*

Svajonės ir konfliktai. Žiūrovo diktatūra

Tai 50-osios Venecijos bienalės devizas. Seniausią šiuolaikinio meno bienalę sudaro nacionaliniai paviljonai ir teminė paroda (veikia 06 14 – 11 03). Lietuvos paviljone, išikūrusiame *Fortung* muziejuje, atidaryta Svajonės ir Pauliaus Stanikų paroda „Pasaulinis karas“. Pirmą kartą teminės parodos skirsnyje „Utopijų stotis“ rodomi lietuvių menininkų Jono Meko ir Deimanto Narkevičiaus videodarbai. Renginio atidarymo dieną įteikti apdovanojimai – *Aukso liūtai*. Italų menininkas Michelangelo Pistoletto pagerbtas už viso gyvenimo kūrybą. Tarp nacionalinių paviljonų išskirtas Liuksemburgas (Su-Mei Tse videoinstaliacija „Kondicionuotas oras“). Lietuvos paviljonas iš 64 dalyvavusių šalių pateko į 8 atrinktųjų svarstymui draugiją. „Nors šiandien pasaulis kupinas prievartos ir konfliktų,

Pakvietimas į Lietuvos paviljono atidarymą. Venecijos bienalė. 2003

menas – universali kalba, padedanti priešininkams suprasti vienas kitą, o Venecijos bienalė tampa ta vieta, kur konfliktai užleidžia vietą prasmingiems pokalbiams ir net utopinėms svajonėms apie galimą pasaulio ateitį“, – teigė šiemetinis bienalės direktorius Bonami. Pabrėždamas,

kad šiandien neįmanomas vienas *teisingas* požiūris į meno ir pasaulio tvarką, teminę parodą jis suskaidė į aštuonias ekspozicijas.

Latvių menininkų pristatymą renginyje sužlugdė naujoji kultūros ministrė, atsisakiusi skirti lėšų, o Lietuvoje nacionalinio paviljono dalyviai pirmą kartą buvo atrinkti viešo konkurso keliu. Paviljono komisaru menininkai pasirinko Paryžiaus galerininką Cristianą Caujolle. Kol kas Lietuvoje nusistovėjo didžiųjų renginių finansavimo sistema. Skirdama šalies nacionalinio paviljono pristatymui 400 000 Lt (didžioji sąmatos dalis dengia patalpų nuomos išlaidas), valstybė nenumato platesnių nei sėkmingas prisistatymas dailininkų išpareigojimų. Valstybiniuose šiuolaikinės dailės rinkiniuose nėra darbų, tarptautiniuose renginiuose pristatytų už mokesčių mokėtojų pinigus. Beje, Lietuva šiemet investavo ne tik į modernios valstybės įvaizdžio kūrimą, bet ir komercinio galerininko, iš kurio gali tekti pirkti Stanikų darbus, populiarinimą Venecijos bienalėje. – E. L.

„Baltų lankų“ savaitė

Akademinės studijų savaitės (2003 07 04–09), kasmet vykstančios Druskininkuose, klausytojų būrys šiemet sunkiai tilpo Čiurlionio muziejaus palėpėje. Pranešimai išsiskyrė dėmesiu jusliniams potyriams, kūnui, menotyrininkų ir šiaip įvairesnės humanitarinių mokslų terpės atstovų skverbimusi į abstraktą, uždaramą hermeneutiniame rate besisukantį diskursą. Filosofinį pagrindą pašnekesiui apie jusliškumo fenomeną mėgino suteikti Algis Mickūnas paskaitų cikle „Kūnas ir pasaulis“. Pranešimai kėlė diskusijas, įkvėpdavo pamąstymams apie tai, kas atitinka visų siekiamo mokslisškumo kriterijus ir kas prasilenkia su jais, taip pat apie tai, ką tikslųjų mokslų griežti metodai gali duoti humanitarams. Kęstutis Nastopka kvietė netikėti supaprastinta žodynine apibrėžtimi, kad semiotika esanti mokslas apie ženklus, ir ragino tirti reikšmės pagavos sritį. Saulius Žukas gausia iliustracine me-

džiaga praturtintame pranešime apie kūno raišką pirmiausia pabrėžė veido atvaizdo svarbą psichologiniuose, antropologiniuose, sociologiniuose racionalizmo epochos tekstuose ir atvaizduose.

Leonidas Donskis Liškiavoje. 2003 m. liepa. Manfredo Žvirgždo nuotr.

Dabarties „vaizdakalystės“ ir praeities ideologijų priešprieša atsispindėjo Leonido Donskio pranešime. Paskutiniai dešimtmečiai – ideologijų pabaiška ir cinizmo, nepasitikėjimo vertybėmis triumfas. Visuomenėje dominuoja ir vis didesnę reikšmę įgyja naujo tipo herojai – suformuoti TV ir profesionalių *public relations* agentūrų, plaušančių masėms smegenis. Akivaizdus „vaizdakalystės“ produktas – visagalio superherojaus prezidento figūra, analizuota „politiškai nekorektiškame“ seminare „Pakso kūnas“. Vaizdų ir atvaizdų paraleles meno pasaulyje gurdamas viski modeliuo Alfonsas Andriuškevičius, tarsi įkvėpęs gyvybės ir suteikęs intriga jaunesnių kolegų plėtojamos su vizualumu susijusioms temoms – nuo XVII a. tekstų apie paveikslų paskirtį iki „multimedijinės dailės“ eksperimentų. Prisodrinti idėjų, dar neatvėsę nuo diskusijų, studijų savaitės dalyviai traukė į improvizuotus šokių kursus, lipo pašėlti ant Liškiavos piliakalnio, brido per aukštą žolę link Druskonio ežero – vasaros malonumais džiaugtasi ne mažiau nei taikliais pranešėjų pastebėjimais. – M. Ž.

Ateitininkų kongresas

Lietuvos visuomenė, atrodo, nė nenučiuokė, kad vidurvasarį (07 11–13) Kaune vyko XIV Ateitininkų federacijos kongresas. Netyčia apie jį suži-

noti praktiškai buvo neįmanoma, nes pirmąsyk nuo atsikūrimo Lietuvoje (1989) tokio lygio renginiui ateitininkai nepanorėjo ar neįstengė išleisti nei plakato, nei jokios skrajutės.

Po kongreso visiškai apmirė prieš tai kunkuliuote kunkuliavusi „Ateities“ konferencija interne, o Vilniaus ateitininkai (www.vilnius.ateitis.lt) patys kongreso išpūdžiais irgi nesidalijo, informacijos alkį siūlydami malšinti „XXI amžiaus“ straipsnio pakartojimu. Tik Šiaurės Amerikos ateitininkai (www.ateitis.org) ne tik supažindino su savo delegatės pranešimu, bet ir pasveikino naująjį AF pirmininką vilnietį Liutaurą Serapiną (pakeitusį kaunietį Vidą Abraitį) bei išvardijo naujosios AF tarybos narius.

Galimas daiktas, jog informacijos stoka šįkart nulėmė noras neišlaidauti (šnekama, kad šiemetinis kongresas atsiėjo bene penktadaliu pigiau negu 2000 m.). Mat organizacija faktiškai neturi nuolatinių įplaukų (nario mokestis labai mažas) ir vis sunkiau sutelkia Lietuvos bei išeivijos fondų lėšas; beveik visi ištekliai sunaudojami jaunimo ugdymo tikslais (stovykloms ir akademijoms, kursams ir konferencijoms).

Kita vertus, ikikongresinėje ruošoje ir pačiame kongrese buvo jį tam tikra įtampa tarp ambicingo šūkio „Visa atnaujinti Kristuje!“ ir nusi-

Liutauras Serapinas. 2003. Sauliaus Girmiaus nuotr.

skundimų dėl negausėjančių narių bei nedidėjančios įtakos visuomenės gyvenimui, tarp siekio tobulinti AF vadybą ir regionuose veikiančių kuo-

pu nusivylimo nepakankama centro parama, tarp pirmąkart taip gausiai dalyvavusių išeivijos ateitininkų (įskaitant jaunučių, moksleivių, stu-

Ateitininkų kongreso emblema

dentų atstovus) pasidžiaugimo dalyvių veržlumu ir ne itin išimenančios vadinamosios akademinės programos (didžiausią išpūdį paliko Laimos Šalčiuvienės iniciatyva surengtas vakaras a. a. dr. Adolfui Damušui atminti).

„Ar šiandien ateitininkai yra pajėgūs sukurti Kristuje atnaujintos šiaurinės Lietuvos viziją, kuri įkvėptų juos pačius ir patrauktų kitus?“ – „Ateities“ žurnale (2003, Nr. 2) prieš kongresą klausė AF tarybos pirmininkas Vygantas Malinauskas. Ir pats atsakė: „Manau, kad taip. Tik tokia vizija negali gimti iš sociologinės apklausos ar paprastos diskusijos...“ Dabar derėtų pridurti: ji negimsta nė iš kongresų nutarimų bei rezoliucijų. – L. A.

Jonitai – prancūzai ir lietuviai

Šiemet Vilniaus Šv. Jono Teologo vienuolynui sukako dešimt metų; tai ir jonitų išisaknijimo mūsų krašte pradžia – liepos 19 d. kunigu iššventintas pirmas brolis lietuvis. Iškilmės reikšmę pabrėžė Šventojo Tėvo telegrama – nedažnas dalykas kunigystės šventimų proga. Kodėl dauguma Lietuvoje naujai išitvirtinusių vienuolių (dar benediktinai, asumpcionistės) atkilo iš Prancūzijos? Gal lietuvius traukia gili vienuolinio gyvenimo tradicija (nuo kartūzų iki šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės), kita vertus, mus artina lai-

cizmo ir ateizmo iššūkių patirtis?

Į Lietuvą arkiv. Audrio Juozo Bačkio kvietimu atvykę Šv. Jono broliai – jauna, tik 1975 m. Fribūro universiteto filosofijos profesoriaus dominikono Marie-Dominique Philippe įsteigta kongregacija. Iš viso ji turi apie 500 narių vyrų bei dvi moterų šakas. Kontempliatyvosios jonitės taip pat išikūrė Vilniuje. Broliai buvo ir lieka svarbia pajėga Šv. Juozapo kunigų seminarijoje – ėjo dvasios tėvų pareigas, dėsto filosofija, teologija, biblistika.

Poetiškais Evangelijos pagal Joną, Apreiškimo Jonui komentarais bei filosofiško stiliaus, bet ir provokuojančiomis paskaitomis (pvz., „Ar Lietuva yra katalikiška šalis?“, „Ar vyras yra mažiau religingas nei moteris?“) jonitai traukia akademinį jaunimą. Sakoma, kad tarp nuolat gausėjančių oblatų (bendruomenės dvasia siekiančių gyventi pasauliečių) yra ir studentų, ir „naujųjų lietuvių“. Kartą per mėnesį

Jonitų vienuolyno Vilniuje Viešpaties Jėzaus bažnyčia. 2003. Gintauto Survilos nuotr.

rengiami „Mąstymai apie meną ir menininką“. Greta angažavimosi filosofijai ir egzėgezei, jonitai kapelionauja Lukiškėse, auklėja „gatvės vaikus“, maža to, pasiekė, kad valkataujančių berniukų globa būtų tęstinė – paaugę jų auklėtiniai toliau mokosi būtent tam įsteigtoje amatų mokykloje. – P. S.

Ko Raštas moko apie žydus

JONAS MORKUS

Juo daugiau laiko prabėga nuo holokausto, juo daugiau krikščionių pasijunta slegiami jo naštos. 1998 m. Vatikano religinių santykių su judaizmu komisija paskelbė „Šoa apmąstymą: mes atsimename“¹, Jubiliejiniiais metais popiežius ir daugelio valstybių katalikų vyskupai atsiprašė už krikščionių nuodėmes per holokausta, o 2001 m. popiežiškoji Biblijos komisija paskelbė pusantrą šimto puslapių apimties studiją „Žydų tauta ir jos šventieji Raštai krikščionių Biblijoje“, kuria siekiama padėti „krikščionims pakeisti santykį su žydais po tos baisios tragedijos“. Šis dokumentas papildė 1985 m. „Pastabas, kaip tinkamai pristatyti žydus ir judaizmą Romos Katalikų Bažnyčios skelbime ir katekezeje“², kur vardijama, ko nevalia kalbėti (ir manyti) apie žydus: visos tautos negalima kaltinti dėl Jėzaus mirties, žydai nėra Dievo prakeikti, atstumti, nubausti ar išlike vien tam, kad būtų gyvas argumentas krikščionių naudai ir kt. Tačiau ilgokas „Pastabų“ skyrius apie Šventojo Rašto požiūrį į žydus suformuluotas gana miglotai – ko gero, jį rašė Krikščionių vienybės sekretoriato teologai ir patys neturėjo aiškaus supratimo, kaip Biblijos skaitytojui sukliudyti daryti tradicines nepagarbias išvadas žydų atžvilgiu. To imasi 2001 m. studiją parengę mokslininkai, išsikėlę tikslą atsakyti į du klausimus. Pirma, ar Naujajame Tes-

tamente, nepaisant visų jame surašytų kilnių dalykų, nėra kurstoma neapykanta žydų tautai. Juk visos nuožmiausios žydų persekiojimo formos, išskyrus organizuotas žudynes nacių Vokietijoje, turėjo precedentų įvairių epochų krikščionių valstybėse ir Šventuoju Raštu paremtų pateisinimų. Ar Evangelija, užuot buvusi gera ja naujiena, nėra akstinas persekioti ir žeminti? Atsakymas toks, kokio ir buvo galima tikėtis: Naujajame Testamente nėra nusistatymo prieš žydus. Antras dokumente svarstomas klausimas neramina krikščionis, kurie žydų religinių jausmų ižeidimą ėmė laikyti itin didele nuodėme: „ar po viso to, kas įvyko, krikščionys gali lyg niekur nieko tvirtinti esą Izraelio Biblijos teisėti paveldėtojai?“ Gal jiems reikėtų kukliai atsisakyti bet kokių savų Rašto aiškinimų, kurie po *viso to* turėtų atrodyti lyg Biblijos uzurpavimas?

Išvardijus pagrindinius principus, kurie visada buvo Bažnyčios mokymo dalis (Senasis Testamentas yra Dievo apreiškimo dalis; jis neatsiejamas nuo Naujojo), dokumente daromos netradicinės išvados. Antai Senasis Testamentas turi savaiminę vertę, ir nebūtina jame ieškoti vien tik sąsajų su Jėzumi ir krikščioniškomis realijomis (21, 3). Ar neapsivertėte kapuose, uolieji Raštus meditavę vienuoliai³? Žinokite, jau nevalia žydų nenoro priimti Kristų laikyti „neatleistinu užsispyrimu“! Jėzus buvo ne lygiai toks

Mesijas (Kristus), kokį skelbė pranašai, ir Senojo Testamento pranašystės – nebūtinai NT įvykių provaizdis. Idant negalvotume, jog žydai akli ir nemato Raštų prasmės, visada, kai skiriasi žydų ir krikščionių interpretacijos, reikia manyti, kad pastarieji Kristaus ir Dvasios dėka tiesiog randa ir papildomą (antrareikšmę?) krikščionišką prasmę. Kitas tradicinis teiginys: ką įvykdė Kristus, krikščionys dar turi įgyvendinti savyje ir pasaulyje, – sulaukia netradicinės išvados: todėl žydai ne veltui tebelaukia Mesijo. Maža to, jie krikščionims gali padėti „gaivinti mūsų tikėjimo eschatologinę dimensiją“. Žydų ir krikščionių laukimas skiriasi tik tuo, kad pastarieji tikisi Jėzaus bruožus turinčio Mesijo. Tai ką? Negi nieko verti buvo garsieji žydų ir krikščionių disputai, įdomiausios Viduramžių diskusijos, kai ginčijantis apie Mesijo bruožus sprendėsi ištisų bendruomenių likimas? Prieš tradicijos srovę plaukia ir teiginys, kad Dievo sandora su žydu tauta nepaseno ir tebegalioja (41, 5–7).

Kaip skaityti Šventąjį Raštą, kad nesusidarytum klaidingo požiūrio apie žydus? Dokumento autoriai siūlo tik vieną priemonę – istorinį-kritinį metodą. Aštresnius pasisakymus reikia pateisinti kontekstu (senovėje vykusiais ir mums jau nebeaktualiais ginčais) ir netaikyti visiems visų laikų žydams. Žodžiavimasis Naujajame Testamente atspindi anuometinę istorinę situaciją, be to, tendencija apibendrinti ir paryškinti priešininko neigiamas puses, neįvertinant jo motyvų ir gerų norų, būdinga poleminei Antikos kalbai (ko gero, tai būdinga visų epochų polemikai, išskyrus politiškai korektišką kalbėseną). Tačiau pagalvoju apie nuoširdų kataliką, kuriam Raštas yra šventeny-

¹ Lietuviškai paskelbta: *Bažnyčios žinios*, 1998, Nr. 6; <http://www.lcn.lt/kbl/bzinios/bz9806/806vtd.html>. Platesnį temos istorinį komentarą žr. Streikus, A., „Prarasta galimybė

tapti herojumi (Apie Šv. Sosto nuostatą „Antrojo pasaulinio karo metais žydų holokausto atžvilgiu)“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1998, Nr. 11–12, p. 495–497. Hebrajiškas žodis „šoa“ –

holokausto sinonimas.

² Lietuviškai paskelbta: *Bažnyčios žinios*, 2001, Nr. 21, p. 14–18; <http://www.lcn.lt/kbl/bzinios/bz0021/021dok1.html>.

bė: jei atsivertęs Knygą jis šarvuosis moksliniu atsargumu, tai dvasinio peno gali ir neberasti. Taip atsitiko legionams teologų, prisikimšusių žinių apie biblines realijas ir kontekstus, bet praradusių sugebėjimą atsiverti iš Rašto bylojančiam Žodžiui. Perskaitęs Popiežiškosios komisijos dokumentą JAV cistersas Denisas Farkasfalvy liūdnai konstatavo⁴, kad dabartinę katalikų teologiją stipriai sukaustė XX a. pradžios pozityvizmas, į užmarštį stumiantis didžiulį patristikos ir Viduramžių Rašto interpretacijos lobyną. Farkasfalvy bado pirštais ir kitą silpną dokumento vietą: didokame skyriuje apie Naujojo Testamento požiūrį į žydus priešišku dvelkiančioms eilutėms atsverti siūloma keliasdešimt interpretacijų, tačiau visos tik hipotetinės, todėl neįtikimos. Antai kritiškas Jėzaus ir apaštalų tonas buvęs perimtas iš pranašų, kurie šiurkščiai kalbėję apie savo pačių tautiečius; Evangelijos pagal Joną „žydai“ viso labo reiškia Judėjos gyventojus, nors ne visada, žydų vadovus, bet ne vien juos, šiaip Jėzaus ar net I a. pabaigos krikščionių priešininkus, bet ne visur. Įdomus dokumento pasiūlymas dėl Jn 8, 44 („jūsų tėvas – velnias“): jie ne dėl to nori užmušti, kad yra velnio vaikai, bet yra velnio vaikai, nes nori užmušti⁵. Nors tokie paaiškinimai apramina itin jautrų šandienos skaitytoją, tačiau dokumente nėra teologinių išvalgų, kurios leistų giliau suvokti Bažnyčios atsiradimo iš žydų ir pagonių proceso prasmę. O gal Bažnyčios skelbiamos tiesos galioja tik jai?

Teologinių išvadų labai pasigedo ir kiti dokumento skaitytojai, ypač atsakymo į klausimą, ar žydams dar reikalingas Kristaus išgelbėjimas, jeigu juos toliau saisto senoji Dievo sandora. Lyg ir nebe, teigė Darrellas Bocas, Naujojo Testamento profesorius iš Dalaso⁶. Evangelikų bendrijos „Žydai už Jėzų“ pirmininkas Davidas

Brickneris šiaušėsi: „Arba Jėzus yra Mesijas žydams, arba jis niekam ne Mesijas“, ir katalikų išvedžiojimai esantys „pavyzdys to, ko nevalia daryti evangelikams. Šis dokumentas rodo, kad atsisakius skelbti Evangeliją ir pakeitus tai dialogu, galiausiai nusisukama nuo pačios Evangelijos esmės“. Praktinės teologijos profesorė Mary Boys tvirtina, kad raginimas skaityti Bibliją, atsižvelgiant į jos parašymo kontekstą, padės atitaisyti „niekinamą požiūrį į žydus, kuris tarsi virusas lipo prie krikščionių teologijos“. Eugene'as Fisheris, JAV Vyskupų konferencijos atstovas, atkreipė dėmesį į praktinę dokumento naudą: „Dabar parapijos galės su sinagogomis rasti dar vieną bendrą kalbą – ne tik drauge imtis socialinio darbo, bet ir kartu pasigilinti į, pvz., Pradžios knygą“. Mat dokumente (22) teigiama, kad krikščionys gali daug pasimokyti iš žydiškų Šventojo Rašto aiškinimų. Juk krikščionių teologai ir pamokslininkai jau kuris laikas lengviau randa dvasingą maksimumą anekdotuose apie žydų chasidus, nei vienuolių rašytoje devocinėje literatūroje.

Popiežiškosios komisijos siekis išryškinti kuo daugiau Bažnyčios sąsają su žydais nėra atsitiktinis: mūsų dienomis kitatikių kritika ne tiek patraukia prie savos tikybos, kiek atstumia nuo bet kokios. Kita vertus, pažiūrų panašumas Bažnyčios istorijoje paprastai būdavo didžiausio priešiško sąlyga: XI ir XVI a. Bažnyčios skilimai vyko pagal tą patį principą, kaip ir I a. krikščionių atsiskyrimas nuo sinagogos – nesutarimas vienu klausimu pastūmėdavo išsiskirti itin panašias bendruomenes. Galbūt ir šis dokumentas rodo, jog holokaustas išskyrė žydus ir krikščionis tiek, kad telieka ieškoti idėjinių

sąsają, nes žmogiško pasitikėjimo liko daug mažiau nei tada, kai krikščioniška tradicija buvo žydams priešiškesnė. Aptartame dokumente drašinama ieškoti naujų Šventojo Rašto prasmų, kurios svarbios ne tik šalyse, kur žydai ir krikščionys nebegali vieni kitų ignoruoti (JAV, Prancūzija, Jungtinė Karalystė, bet ne Izraelis). Lietuvoje toks skaitymas su filtru „prieš antijudaizmą“ padėtų išvengti supriešinimo „geras išmintingas Kristus – neišmanėliai nenaudėliai žydai“ ir ieškoti daugiau pozityvių prasmų. Ne vien dėl to, kad religinė polemika prarado ankstesnį skonį, bet ir dėl noro pasinaudoti kitų religijų metodais ir mintimis. Tinkamiausias būtų judaizmas, kurio tekstuose pakeitus žydiškus terminus krikščioniškais (Tora – Apreiškimas arba Kristus;

Toros skydelis. XIX a. Lvovo etnografijos muziejus

Izraelis – Bažnyčia), dažnai gautume nepriekaištingą dvasinį skaitinį. Tačiau iverkti įtarios tradicijos srovę? Ko gero, reikia šventojo, kurio vykdytas žydų ir krikščionių taikymas taps pakopa į altorių garbę. Jono Pauliaus... ❧

³ Plg. Ailredo mąstymą apie Kalėdas: Žukauskaitė, A., „Emanuelio Levino kitokybės filosofija“, in: *Naujasis Židiny-Aidai*, 1995,

Nr. 1, p. 86.

⁴ *Communio*, 2002, Winter, Vol. XXIX, No. 4, p. 722.

⁵ Plg. Jn 8, 40

⁶ Šią diskusiją radau *Christianity Today*, 2002 08 05.

Susipažinkime: antrasis žurnalo „MUBA“ numeris

INGRIDA KORSAKAITĖ

2002 metų pabaigoje minint poeto Juozo Tysliavos 100-ųjų gimimo metinių sukaktį, suaktyvėjo domėjimasis neeiline jo asmenybe ir kūryba. Pirmą kartą atskiru leidiniu išleista vėlyvoji jo poema *Tawa nouson*, ekspresyviai iliustruota Telesforo Valiaus. Jubilėjaus proga pristatant leidinį, ne kartą prisimintas ir ankstyvasis, itin reikšmingas, avangardistinis, su „Keturių vėjų“ sąjūdžiu susijęs Tysliavos kūrybos laikotarpis bei studijų Paryžiuje metu jo leistas tarptautinis iliustruotas literatūros ir meno žurnalas „MUBA“ („Mūsų baro apžvalga“), prancūziška paantrašte *Revue internationale* („Tarptautinė apžvalga“).

Iki pastarojo meto lietuvių tyrinėtojų buvo žinomas tik vienas, 1928 m. išleistas „MUBA“ numeris, ir tas pats – didelė bibliografinė retenybė. Tiesa, būta prielaidų ir archyvinių žinių, kad ruoštas bei išleistas ir antrasis numeris, tačiau Lietuvoje niekas jo nebuvo aptikęs arba kur kitur matęs. Naujos informacijos suteikė lenkų muziejininkės ir dailės istorikės Janinos Ładnowskos pranešimas, skaitytas Kaune M. K. Čiurlionio dailės muziejaus surengtoje konferencijoje¹. Ji plačiai aptarė abu „MUBA“ numerius ir nurodė, kad antrasis numeris yra Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje. Po to Lietuvos tyrinėtojai mėgino surasti šį numerį, tačiau taip ir nepasiekė tikslo. Tysliavos jubiliejui skirtame Martyno Mažvydo bibliofilų klubo susirinkime buvo nuspręsta pabandyti atsisiųsdinti antrojo „MUBA“ nume-

rio kopiją į Lietuvą. Šio reikalo ėmėsi klubo pirmininkas Domas Kaunas, ir nepraėjus nė pusmečiui klubo nariai pirmieji jau sklaidė žurnalo antro numerio kopijas puslapius. Nuo šiol ji bus saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje. Kas gi nauja ir įdomaus yra šiame numeryje?

Iš pradžių reikėtų bent trumpai žvilgtelėti į programinį pirmąjį numerį. Jo išangoje-manifeste „Ėjimas prieš žemę“ lietuvių ir prancūzų kalbomis skelbiama: „Mūsų uždavinys – sudaryti armiją iš visų dabarties meno sričių ir pakraipų atstovų, vistiek kurios tautos – baltas ar juodas. [...] Mums, kuriems pirmiausia rūpi dviosios revoliucija, jau gaudžia darbo valanda. [...] Mes einam prieš žemės sukimąsi“. Žurnale buvo publikuota penkiolikos tautybių – lietuvių, prancūzų, italų, lenkų, rusų, latvių, estų, suomių, belgų, serbų ir kitų to meto avangardistų kūrinių: eilėraščių, esė, teorinių straipsnių, dailės kūrinių ir fotografijų reprodukcijų. Nors pats Tysliava manė, kad pagrindinė leidinio pakraipa futuristinė², pirmajame jo numeryje pateiktas avangardizmo krypčių spektras yra nevienalytis ir margas – nuo dadaizmo ir kubofuturizmo iki siurrealizmo ir konstruktivizmo. Greta lietuvių poetų-keturių vėjų Tysliavos, Kazio Binkio, Antano Rimydžio ir tapytojo Vytauto Kairiūkščio aptinkame tokias pasaulinio avangardo įžomybes kaip Kazimiras Malevičius, Jeanas Cocteau, Pietas Mondrianas, Michelis Seuphoras ir kt.

Rašant apie „MUBA“, lietuvių spaudoje plačiausiai aptarta literatūrinė žurnalo medžiaga. Todėl šį kartą didesnę dėmesį skirsime dailėi. Pirmame žurnalo numeryje reprodukuota keturiolika tapybos, skulptūros, fotomontažo kūrinių ir vienas piešinys. Minėtinas Malevičiaus „Suprematistinis paveikslas“, Mondriano geometrinė abstrakcija, Cocteau vaizduojamasis eilėraštis apie angelą, jungiantis poeto faksimilę ir grakštų linijinį piešinį. Latvių dailininko Romano Sutos kubistinis paveikslas „Ave, Marija“, taip pavadintas todėl, kad į jį įkomponuota garsiojo italų tenoro Enrico Caruzo plokštelė su šiuo užrašu.

Iš lietuvių dailininkų kūrinių įdėtos dvi būdingų, šiandien jau chrestomatinių, Vytauto Kairiūkščio paveikslų „Sėdinti moteris“ ir „Pliaže“ reprodukcijos bei išraiškingas fotomontažinis autoportretas. Be to, žurnale išspausdintas teorinis jo straipsnis „Konstrukcija tapyboje“, kuriame aptariama moderniosios dailės kompozicijos samprata. Kaip Lietuvos dailininkas pristatomas ir skulptorius Jacques'as Lipchitzas. Redaktoriaus pastaboje prieš Čilės poeto Vincente'o Huidobro straipsnį „Jacques Lipchitz arba pirštų kosmogonija“ rašoma, kad jis „kilęs iš Lietuvos, gimė ir augo Druskininkų miestely, dabar gyvena Paryžiuje“. Žurnale reprodukuotos dviejų kubistinių Lipchitzo skulptūrų – „Jūrininkas su gitara“, „Gyvenimo džiaugsmas“ – fotografijos. Taip pat įdėtas įdomus realistinis Raymondo Radiquet sukurtas skulptūrinis Lipchitzo portretas.

Palyginti su pirmu „MUBA“ numeriu, antrasis dailės požiūriu kuklesnis, reprodukcijų jame beveik dvigubai mažiau. Neliko Lietuvos dailininkų, tačiau kaip ir pirmajame netrūksta garsių kitų tautų moderniosios dailės vardų: Amedee Ozenfant, Joan Miro, Robert Delaunay, Giacomo Balla. Pažymėtina, kad nė vieno iš antrame numeryje pristatomų dailininkų nebuvo pirmajame, turbūt norėta plėsti bendradarbiaujančiųjų ratą. Antrame „MUBA“ numeryje

¹ Ładnowska, J., „MUBA ir L'Art Contemporain – Šiuolaikinis menas“, in: *Tarptautinė konferencija „Mutacijos“*, Kaunas: M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2001, p. 20–26.

² Gudaitis, L., *Permainų vėjai: Lietuvių literatūrinė spauda 1923–1927 metais*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 310.

vardų. Antrame numeryje idėta net puslapiinė Stanisławo Grabowskio geometrinė abstrakcija, o prie minėtojo Vantongerloo straipsnio apie matematiškai tikslius meninės formos pagrindus – Nadios Chodasiewicz-Grabowskos panašaus stiliaus kūrinys. Ypatingo dėmesio vertas išsamus poeto Jano Brzękowskio straipsnis „Naujoji lenkų literatūra“, kuri, beje, į lietuvių kalbą išvertė Paryžiuje tuomet gyvenusi Marija Urbšienė⁸. Belieka paminėti, kad lietuvių literatūrą antrame „MUBA“ numeryje reprezentavo vienas Teofilio Tilvyčio ir du Tysliavos eilėraščiai, pastarojo – lietuvių ir prancūzų kalba. Tuo, kad ilgokas lietuviškas pirmojo poeto eilėraštis „Ne man Nemunas“ buvo idėtas pačioje numerio pradžioje, turbūt norėta pabrėžti jau sumažėjusios lietuviškosios medžiagos svarbą šiame leidinyje, numatomame platinti ir Lietuvoje. Idėtuose abiejų keturvėjininkų eilėraščiuose justai jaunatviškas nerimas ir polėkis. Būdingos globalios Tilvyčio metaforos: „Kol dar pakinkiuose idėginta Kalkuta – / tegul dar vieną kartą širdis užbubnija“, „o, Nemunėli, / per gyslas volgom tekantis“.

Antrasis „MUBA“ numeris – tikriausiai paskutinis, nors esama nežinia kuo grįstų teigimų, kad jų buvo trys⁹. 1929 m. taip pat Paryžiuje pradėta leisti panašios krypties žurnalą *L'Art Contemporain*. Jis atsirado dailininkės Chodasiewicz-Grabowskos, kurios paveikslas, kaip sakėme, reprodukuotas antrame „MUBA“ numeryje, iniciatyva. Tačiau tikrasis jo redaktorius buvo Brzękowski, pažįstamas mums iš to paties numerio puslapių. Žurnalas turėjo panašią kaip ir „MUBA“ paantraštę *Revue d'Art International* („Tarptautinio meno apžvalga“), bet leistas tik dviem – lenkų ir prancūzų – kalbomis. Jo redakcija buvo Valette gatvėje, beje, ir abiejuose

„MUBA“ numeriuose prenumeratoriams nurodytas tas pats adresas. *L'Art Contemporain* išleisti trys numeriai. Tam tikra prasme jis tęsė ir plėtojo „MUBA“ pradėtą darbą, pirmame jo numeryje buvo ir Tysliavos eilėraščiui „Praeitį“ vertimas į lenkų kalbą. Abu leidiniai, kaip teisingai pastebėjo Ładnowska, stoja į vieną gretą su tokiais žinomais trečio de-

šimtmečio Europos avangardo žurnalais kaip vokiečių *Der Sturm*, olandų *De Stijl*, prancūzų *Esprit nouveau*, lenkų *Blok* ir *Praesens*, čekų *Devetsil*, serbų-kroatų *Zenit* ir kiti¹⁰. Todėl ir lietuvių tyrinėtojų prieinamu tapęs antrasis „MUBA“ numeris drauge su pirmuoju praplečia lietuviškojo avangardo analizės tarptautinio modernizmo kontekste galimybes. ☒

Referendumas, vertybės ir gyvenimo formos

Lenkų publicistikos apžvalga

VYTAUTAS DEKŠNYS

Birželį Lenkijoje įvyko referendumas dėl stojimo į ES. Šiai progai skirta gausybė publikacijų lenkų spaudoje, nors negalima pasakyti, kad visos kitos temos būtų užgožtos. Vis dėlto šis reiškinys sujungia visas socialinio gyvenimo sritis, tad, apžvelgę įvairiems jo aspektams skirtus straipsnius, išvysime gana plačią Lenkijos gyvenimo panoramą. Tad iš eilės apie keletą svarbių Lenkijos kelio į Europą ypatumų.

Pirmiausia mums rūpi kultūriniai integracijos motyvai. Zbigniewas Florczakas *Rzeczpospolitoje* pastebi, kad vertybinė centro ir periferijos priešprieša dažnai būna apgaulinga, nes periferijoms neretai tenka aktyvesnis vaidmuo išlaikant junginį, nei kadaise susiformavusiam centrui. Ryškus pavyzdys, anot autoriaus – senoji Lietuvos ir Lenkijos unija, sėkmingai integravusi Europos paribių tautas, davusi tolerancijos ir parlamentarizmo pavyzdžius, keletą maž-

tytojų, kurių palikimu po poros šimtmečių naudojosi Vakarų demokratijų kūrėjai, pagaliau unikalią Jogailaičių dinastiją. Pasak garsaus istoriko Paweło Jasienicos, „Jie niekuomet nesusitėpė krauju ir šiuo požiūriu buvo neregėtas reiškinys visoje Europoje. Bažnyčia būtų laiminga, jei to meto popiežiai būtų turėję tokio žmogiškumo, kaip šie sulenkėję lietuviai [...]. Jų epocha padarė ilgalaikę permainą Europos žemėlapyje. Lenkija padėjo sukurti naują, aukštesnę valstybės tipą – daugiatautę valstybę“.

Dar vienas kultūras integruojančio paribio pavyzdys – Vilniaus kraštas. Florczakas prisimena savąją Žygimanto Augusto gimnaziją Vilniuje, ant Taurakalnio. Du jos absolventai tapo Nobelio premijos laureatais – Andrew Shally 1977 m., jau būdamas

Publikaciją remia:

JAV pilietis, pelnė medicinos Nobelio premiją, o kitas jos auklėtinis, Czesła-

⁸ Gudaitis, L., *op. cit.*, p. 310.

⁹ „MUBA“, in: *Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 345.

¹⁰ Ładnowska, J., *op. cit.*, p. 20.

was Miłoszas, tvirtina, jog istoriniai kataklizmai šiame krašte išrovė didžios XX a. literatūros užuomazgas.

Tad Florczako požiūriu, Lenkijos indėlis į Europos identitetą – istorinė atmintis: „Nebandau perteikti skaitytojams savo jaudulio. Siūlau tik inspiraciją. Daugiatautės Respublikos pavyzdžio neįmanoma tiesiogiai grenti su mūsų dienų integracijos technika. Tačiau turime pastebėti, kad ES vėl sutiksime Didžiosios Kunigaikštijos ir Livonijos palikuonis. Tai išties išpūdinga, tai privalo daryti išpūdi“.

Nuolat lenkų spaudai rašantis vokiečių žurnalistas Klausas Bachmanas perspėja dėl gilėjančios prarajos tarp elitinės ir „tamsiosios“ Lenkijos bei dėl inteligentų paniekos „masei“, maitinančios mažiau išsilavinusių bendrapiliečių baimę ir politikų populistų galia. Ši panieka reiškiasi ne tik viešais pareiškimais, bet ir paprasčiausiais gyvenimo įpročiais: „Tūkstančiai, o gal ir šimtai tūkstančių miesto gyventojų kas savaitgalį išvyksta į savo kaimo valdas, dažnai primenančias bajorų užkardas. Tačiau nė vienas iš jų nesirengia gėrėtis kaimo gyvenimu ir kultūra ar broliautis su netašytais prietaringais valstiečiais. Kai kuriuose Vakarų kraštuose populiarūs atostogos kaimo ūkiuose. Lenkijoje to norinčiųjų atsiranda beveik vien tik iš užsienio. Lenkų miestiečiai leidžia atostogas greta kaimo ūkių, savo valdose, atsivėrę nuo kaimiečių tvoromis ir piktais šunimis“.

Toje pačioje *Rzeczpospolitoje* kino režisierius Wojciechas Marczewskis tikina, jog integracija nesulygins nacionalinių kultūrų. Jis pastebi, kad Europai reikalingas paribių kultūrų sugebėjimas kelti radikalius klausimus, kuriuo stebino septinto ir aštunto dešimtmečių Rytų ir Vidurio Europos kinas, o dabar tą patį aštrumą netikėtai atrandame, pavyzdžiui, Irano kine. Tačiau šiuo požiūriu Lenkija ir Vidurio Europa jau praranda šį paribio pranašumą – „Kartu suvokėme savo meno lėkštumą. Supratome, kad nustojome kelti svarbius klau-

simus, tapome pernelyg mandagūs ir pernelyg saloniniai“.

Nerimaudamas dėl meno, ypač kino ir televizijos komercializacijos, Marczewskis priekaištuoja savo kartai (drauge ir sau), kad ši, bandydama išlikti neramiais transformacijos laikais, darė pernelyg daug kompromisų, pataikaudama komercinei paklausai, prarado stuburą ir nusmukdė meno kriterijus. Į naująją kūrėjų kartą, visų pirma savo studentus, jis žiūri su viltimi, tačiau tvirtina, jog kiekvienas pats turės susidurti su realybe ir kiekvienas asmeniškai turės spręsti, ar aukoti menines ambicijas, ar išsilaikyti. Šiuo požiūriu lenkų ir Vakarų Europos kūrėjų situacija labai panaši.

Analogiškas ir Marczewskio požiūris į politinę integraciją. Efektyvia valstybę jis pirmiausia sieja su nesunkiai atpažįstamais individualaus padorumo standartais, išgyvenančiais toki pat nuosmukį, kaip ir menininkų kūrybinės ambicijos. Čia nereikalingos didžios politinės vizijos, pakanka diegti individualų padorumą kasdienėje praktikoje.

Kita dominuojanti tema – ginčai dėl Europos Konstitucijos preambulės projektų ir dėl vertybinių Europos pamatų. Publicistas Stefanus Wilkanowiczius tiesiog formuluoja savo preambulę ir deklaruoja, kad laikysis jos nepriklausomai nuo bet kokių oficialių balsavimų. Vienas iškiliausių lenkų dvasininkų, Lenkijos dominikonų provincijolas tėvas Maciejus Zięba OP savaitraštyje *Tygodnik powszechny* teigia, jog tokiame dokumente vengti minėti krikščionybės vertybes, pakeičiant jas Antikos, Renesanso ir Apšvietos kultūriniu palikimu, yra ne tik kvailystė, bet ir sąmoningas melas. Tėvo Maciejaus įsitikinimu, net Apšvieta buvo radikalus, krizinis, bet vis dėlto krikščioniškos kultūros reiškinys, pati laisvės sąvoka yra unikalus krikščionybės paveldas, kurio bergždžiai ieškotume kitose tradicijose: „Demokratijai egzistuoti būtini tam tikri daugumai žmonių priimtini pamatiniai įsitikinimai. Galime juos kildinti iš Dievo, o galime, jei kam no-

risi, nors ir iš planetų judėjimo. Tačiau privalome sutikti, jog visi esame lygūs diskurso partneriai, nes demokratijos prielaida yra visų lygybė, o tai jau yra tikėjimo aktas. Demokrati- ja remiasi ir tam tikru intelektualiniu optimizmu – įsitikinimu, kad dauguma gyventojų per ilgą laiką sugeba susitarti pamatiniais klausimais ir mokosi iš klaidų. Tačiau tai taip pat yra tikėjimo aktas – lygiai kaip ir laisvės svarbos pripažinimas bei kilniaširdiškumas mažumoms“.

Ši Europos dvasinį branduolį, tėvo Maciejaus nuomone, labai sunku aiškiai įvardyti, tačiau jis išryškėja kitų kultūrų akivaizdoje. Jis turėtų padėti mums apsispręsti, ar apibrėšime žmogų, remdamiesi tuo, kas už jį žemiau – mechanika ir biologija, – ar tuo, kas už jį aukščiau – transcendentiniu žmogaus orumu. Tėvas Maciejus nėra beatodairiškas euroentuziastas ir pastebi, kad požiūris į žmogų kaip į efektyviai dirbančią mašiną Europoje jau duoda neapsakomo žiaurumo vaisių. Tačiau jis tiki pozityviuoju Europos pradū.

Bene žymiausias šiuo metu lenkų sociologas, profesorius Jerzis Szackis dienraštyje *Gazeta wyborcza* taip pat tikina, kad eurointegracija nesugriaus lenkų nacionalinio tapatumo – priešingai, tapatumas tvirtėja kontaktuojant su kitomis kultūromis, o izoliacija jį bukina ir griauina – anot anglų posakio, nepažįsta Anglijos tas, kuris pažįsta vien tik Angliją. Nacionalinių valstybių suverenumas jau seniai nebėra absoliutus, jį varžo įvairios konvencijos – kad ir žmogaus teisių principai. Be to, individuose slypi labai sudėtingos tapatybės – vargu ar galima vienu metu būti lenku ir vokiečiu, tačiau galima būti, pavyzdžiui, vienu metu sileziečiu, lenku ir europiečiu. Dauguma katalonų, neatsisakydami savo tautinės tapatybės, vis dėlto laiko Ispaniją savo tėvyne, nors šis santykis anaipol nėra paprastas.

Szackis atkreipia dėmesį į sociologo Michaelo Billigo pastabas studijoje „Banalus nacionalizmas“: tautinė tapatybė nemažai priklausanti nuo sim-

bolinių smulkmenų – sporto, vėliavų ant valdiškų įstaigų, nuo žodžių „mūsų šalyje“ oro prognozėse, pagaliau nuo nacionalinės kulinarijos. ES šalyse gausu tokių smulkių patriotinių akcentų. Szackio manymu, tikroji Lenkijos problema integruojantis yra apverktina socialinio kapitalo būklė – tarpusavio pasitikėjimas, žodžio ir susitarimų laikymasis, jau ne kartą minėti elementaraus kasdienio padorumo principai. Eurointegracija gali padėti keisti šią situaciją, bet tik netiesiogiai: „Nepamirškime, kad ES – tai tik įstaigų, sutarčių ir reguliacijų sistema. Tai veiklos sąlygos, o ne veikianti jėga. Bet ES, norime ar ne, darys netiesioginį poveikį. Žmogų keičia kontaktai su kitais žmonėmis, t. y. tai, ką eilinis lenkas pamatys ir ko išmoks dirbdamas, pavyzdžiui, Vokietijoje ar Ispanijoje“.

balsai liko nustumti į nepatogiausias pozicijas – net valstybinė spaudos agentūra, turėjusi skelbti bet kokią su referendumu susijusią informaciją, pranešimus apie euroskeptikų akcijas dažnai paskleisdavo naktiniuose informacijos blokuose ir nebekartodavo. Autorius pastebi, kad referendumo nušvietimas buvo stebėtinai bedantis, vengta aštrių klausimų, išsityrynė ribos tarp informacijos ir propagandos, o juk žurnalistui priklausė ir velnio advokato vaidmuo.

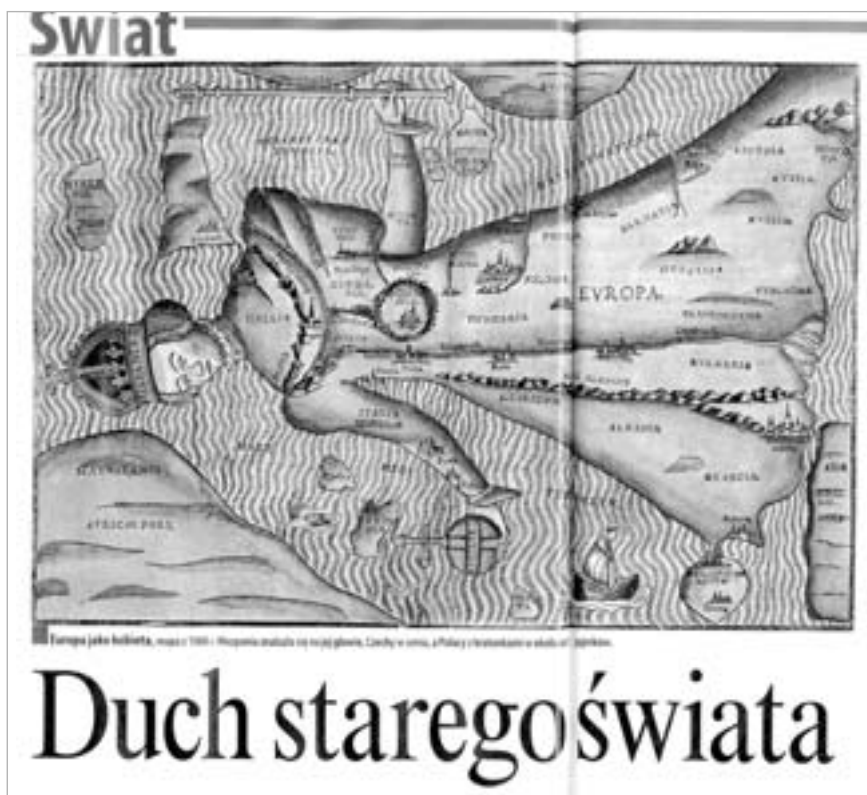
Kita vertus, objektyviai kampaniją nušviesti kliudė ir akivaizdžiai nevienodos intelektualinės euroentuziastų ir euroskeptikų pajėgos, argumentų lygis, neretai iškildavo problema, kur apskritai rasti euroskeptiką, kuri nebūtų gėda pasikviesti į studiją. Tuo tarpu rišliai argumentuojančių euro-

dume, kuri vadino „Lenkijos šansu“.

Tačiau straipsnio autorius perspėja: jei žmonės, susidūrę su problemomis, nusivils ES, beatodairiškai euroentuziastiškos informavimo priemonės taip pat praras dalį auditorijos, pasitikėjimo ir įtakos.

Kol spaudoje netyla diskusijos, lenkų knygų leidėjai rimtai ėmėsi Europos idėjos. Birželį knygų apžvalgose ypač gausu žinių apie senųjų kultūros paminklų leidimus bei istorikų publikacijas. Po dvidešimt metų su gausiais papildymais perleistas akademinis dviejų tomų, beveik tūkstančio puslapių apokrifinių evangelijų rinkinys (*Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne*, 2003). Šis išpūdingas leidinys – tik pirmoji iš trijų „Naujojo Testamento apokrifų“ dalių. Jo sudarytojas, kun. prof. Marek Starowieyskis rašo, kad su Naujuoju Testamentu susijusių apokrifinių tekstų parašyta praktiškai visomis ankstyvosios krikščionybės pasaulio kalbomis – arabų, keltų, etio-pų, graikų, gruzinų, koptų, lotynų, armėnų, senąja slavų, sirų, yra net apokrifinė trijų magų apsilankymo istorija, surašyta uigūrų kalba viename nestorininkų vienuolyne Šiaurės Rytų Kinijoje. Krikščionių ikonografija neatsiejama nuo kai kurių tik apokrifuose aptinkamų motyvų, be to, nekanoniniai tekstai atskleidžia ir kitą krikščionybės tradicijos pusę – ankstyvąją liaudies krikščionybę, kuri vargiai atsekama studijuojant vien patrologiją ir kanoninius tekstus.

Kitas reikšmingas kultūrinio paveldo leidinys – solidus Toros vertimas į lenkų kalbą pagal judaizmo tradiciją (*Tora. Pardes Lauder. Księga druga – Szemot*, red. Rabin Sasza Pecaric, 2003). Šis vertimas skirtas pirmiausia Lenkijos žydų bendruomenės reikmėms, tačiau reikšmingas ir krikščionių skaitytojui, kuriam kai kurios interpretacijos gali sukelti šoką krikščioniškosios Senojo Testamento interpretavimo tradicijos fone. Tačiau šis šokas būtinas, jei norime suprasti kitą kultūrą, o judaizmo tradicija, kurios vienas iš kertinių akmenų ir yra Toros

Žurnalo „Polityka“ atvarto fragmentas. 2003 06 28

Paweł Siennickis mėnraštyje *Pressa* aptaria referendumo kampaniją lenkų spaudoje. Susidarė išpūdis, jog absoliuti dauguma žurnalistų pasisako už integraciją, o euroskeptikų

entuziastų nestigo. Bene egzotiškiausias pavyzdys – generolas Wojciechas Jaruzelskis (tas pats), kreipėsis į „tuos buvusius draugus, kurie turi abejonių“, ragindamas dalyvauti referen-

interpretacija, vargiai atsiejama nuo Europos kultūrinio paveldo.

Pasirodė ir reikšmingų Antikai skirtų knygų. Puikiu stiliumi ir erudito aistra išsiskiriantis Antikos žinovas, „Graikų ir romėnų mitologijos“ ir „Graikų ir romėnų literatūros“ autorius Zygmuntas Kubiakas išleido trečiąją trilogijos dalį – „Europos grožis ir kartėlis. Graikų ir romėnų istorija“ (*Piękno i gorycz Europy. Historia Greków i Rzymian*, 2003). Manau, be galo įdomu būtų pavartyti ir Wiesławo Suderio studiją apie senovės Romos demografiją (*Census populi. Demografia starożytnego Rzymu*, 2003).

Kitos minėtinos birželį išėjusios istorikų studijos – mūsų skaitytojui jau žinomo Piotro Wandycziaus Europos diplomatijos istorija nuo Vienos Kongreso iki Pirmojo pasaulinio karo (*Pax Europa*, 2003), jaunos istorikės Monikos Milewskos Prancūzų Revoliucijos teroro ir kolektyvinės prancūzų atminties studija „Actas ir ašaros“ (*Ocet i łzy. Terror Wielkiej Rewolucji Francuskiej jako doświadczenie traumatyczne*, 2003), taip pat Lietuvos istorijos epizodui skirta seniai spaudai parengta Irenos Mikłaszewicz disertacija „Sovietų politika Lietuvos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu 1944–1965 metais“ (*Polityka sowiecka wobec Kościoła Katolickiego na Litwie 1944–1965*, 2003).

Dar keletas žodžių apie vienam kūrybingiausių ir originaliausių lenkų istorikų, profesoriumi Marcinui Kulai jo mokinių dedikuotą straipsnių rinkinį „Lenkijos Liaudies Respublika: tęstinumai ir pokyčiai“ (*PRL: trwanie i zmiana*, pod red. naukową Dariusza Stoli i Marcina Zaremby, 2003). Jaunų istorikų straipsniuose nagrinėjamas socializmo laikų Lenkijos kasdienis gyvenimas – korupcijos mechanizmai, pirmųjų sekretorių kulto ypatybės, jaunimo pasilinksminių evoliucija.

Vienas socialistinės Lenkijos gyvenimo aspektas iš kito šaltinio – Nacionalinės Atminties Komiteto biuletenyje spausdinama statistinė medžiaga (cituojau iš *Tygodnik powszech-*

ny): 1966 m. vidutinė lenkų šeima būtiniausiems dalykams pirkti sugaišdavo vidutiniškai 63 minutes per dieną, 1970 m. – 94 minutes, 1971 m. – 73 minutes, 1976 m. jau 98 minutes.

Įdomu, kiek laiko vidutiniškai eilėse praleisdavo Sovietų Lietuvos valdiniai ir ką bendra ši kolektyvinė atmintis galėtų turėti su eurointegracija? ❧

Tiesos ieškojimas, kai kiekviena pusė turi savo tiesą

SIGITAS JEGELEVIČIUS

Šių metų pirmasis pusmetis buvo labai derlingas renginių istorikams ir apskritai žmonėms, kurie apie tolimos ar artimesnės praeities dalykus viską išmano ir bet kuriuo klausimu gali leistis į ginčus. Ypač didelį rezonansą visuomenėje turėjo LSDP klubo „Mokslas“ surengta Antano Sniečkaus gimimo 100-mečio paminėjimo konferencija, kuriai savotišku atsaku tapo Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti surengta konferencija „Tarybų Lietuvos tandemas – A. Sniečkus ir J. Paleckis. Mirtai ir istorija“ (apie ją žr. š. m. *NŽ-A*, Nr. 6, p. 293–294). Manytume, jog ne be šios konferencijos įtakos ir bus radę sumanymas surengti dar vieną konferenciją, kuri birželio 26 d. įvyko Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultete.

Tai mokslinė konferencija-diskusija „Lietuvių tauta antinacinės koalicijos kovų verpetuose (Prieš sakralinį ir mitologinį XX a. istorinių įvykių interpretavimą)“. Programoje įrašyta, jog renginys skiriamas SS legiono boikoto Lietuvoje 60-osioms metinėms. Jeigu jau kalbame apie lietuvių tautinio (nepriklausomybinio) pasipriešinimo nacių režimui pergalę propagandinėje kovoje ir lietuvių tautos antimobilizacinių nuostatų demonst-

ravimą, tai tokią konferenciją labiau būtų tikę surengti šių metų vasarį ar bent kovo pirmoje pusėje, t. y. kuo arčiau to boikoto sukakties. Stebint iš šalies ir dar pasižiūrėjus į kalendorių, atrodytų, kad pastaroji konferencija pritaikyta Vokietijos–Sovietijos karo pradžios sukaktčiai. Juolab kad išvardijant diskusijos rengėjus, pirmiausia programoje įrašytas Antarojo pasaulinio karo dalyvių komitetas. Realiai organizavo LSDP klubas „Mokslas“, kuris programoje paminėtas tik trečias (antruoju įterptas VPU Istorijos fakultetas).

Rengėjų garbei pažymėtina, kad programoje įrašytas labai platus pranešėjų spektras, aprėpiantis ir vadinamuosius „sakralizuotojus“, ir bandančius surasti visiems priimtina išvada, ir „neutraliuosius“, ir pagaliau tiesiai propaguojančius sovietinės istoriografijos postulatų klišes. Pranešėjai ir „pasisakotojai“ buvo ne tik įvairių kryptių istorikai, bet ir istoriją skaudžiai išgyvenę konferencijos aprėpiamų įvykių dalyviai. Salėje, įskaičiuojant ir prelegentus, sėdėjo per 50 žmonių. Vos tilpo. Rengėjai gal net nesitikėjo tokio gausaus dalyvių ir stebėtojų bei klausytojų būrio.

Renginių pradėjo VPU Istorijos fakulteto prodekanas doc. dr. Libertas Klimka. Programoje buvo numatytas

Seimo nario Kazio Bobelio sveikinimo žodis. Tačiau vietoj jo Bobelis iš esmės pateikė pranešimą apie 1941 m. Birželio sukilimą, kurio aktyvus dalyvis Kaune jis pats buvęs. Pranešimas savo trukme nenusileido kitų prelegentų tekstams. Kaip neretai būna, Bobelio kalba buvo labai emociinga, energinga. Prelegentas kategoriškai paneigė kartais išlendančią nuostatą, kad Lietuva buvusi nacių kolaborantė, pabrėždamas Birželio sukilimo iškeltas Laikinosios Vyriausybės tautines nuostatas. Priekaištavo, kad mūsų istorikai neretai savo rašiniuose sudaro išpūdį, lyg toji vyriausybė egzistavusi per visą nacių okupaciją. Bet istorikai beveik nieko nekalba apie Petro Kubiliūno „vyriausybę“, kuri ir kvietė lietuvius stoti į SS dalinius. Pasak Bobelio, labai svarbu, kad istorikų rašiniuose visuomet būtų pažymėta – lietuviai nebuvo sukūrę SS dalinių ir visuomet nuosekliai kovojo prieš mobilizacijas. Lietuvių tauta buvusi viena stipriausiai kovojusių prieš komunizmą. Pabrėžė, jog išėivijoje iki 1970 m. nė vienas lie-

tuvis nebuvo apkaltintas dėl žydų naikinimo. Baigdamas energingai išbarė, kad „toks istorikas Truska apie sukilimą rašo nei ten buvęs, nei matęs, nežinia pagal kokius dokumentus“.

Konferencijos moderatorius habil. dr. Henrikas Šadžius, skaitęs pirmąjį pranešimą „Istorinės tiesos paieškos“, stengėsi kalbėti balansuotai. Prelegentas pradėjo nuo to, kad tyrinėjant XX a. Lietuvos istoriją peršasi labai negera mintis, jog mes jau trečią kartą kitaip interpretuojame tuos pačius faktus (tik prelegentas užmiršo paminėti, jog „interpretaciją“ pradžia glūdi sovietinėje historiografijoje ir jos klīšėse). Anot prelegento, visuomet Lietuvoje taip būdavo: viena istorikų grupė ieško tiesos, kita bando prisišlieti prie valdančiojo elito (taigi neklaidingieji ir klystantieji istorikai) – šliejosi prie Lituaniistikos instituto, paskui – prie Partijos istorijos instituto prie LKP CK, dabar šliejasi prie LGGRTC. Sovietmečio istoriografijos neigiamas bagažas perkeliamas į dabartį, vėl įvykius traktuojant vienpusiškai. Pažymėjo, kad išleista gerų knygų apie

Lietuvos partizanus, kurių sovietmečiu negalėjo būti parašyta, bet užmiršamos civilių gyventojų aukos partizaniniame kare, t. y. civilių žudynės, nors šaltinių esama – sovietmečiu apie tai buvo leidžiami dokumentų rinkiniai (nuo savęs pridursime: vadinamosios Balio Baranausko redakcijos leistų gerokai kupiūruotų bei redaguotų „dokumentų“ rinkinelių „Faktai kaltina“ vertė abejotina). Prelegentas prisiminė diskusiją apie Sniečkaus ir Paleckio tandemą, kurioje viskas buvo traktuojama neigiamai, siūlė plačiau pažvelgti į Vilniaus apgyvendinimo pokaryje problemą ir nekalbėti vien apie Vilniaus rusifikavimą. Negalėjo prelegentas apeiti ir Birželio sukilimo klausimo. Į jį sakėsi žiūrėti daugiau teoriškai, tačiau turinti dominti ne tik sukilimo sąvoka, bet ir aukos (kieno?), žuvusiųjų skaičiai, lygiai kaip ir dalyvių skaičiai. Prelegentas pareiškė, kad Birželio sukilimo metu tuometinė valdžia jau buvo pabėgusi, užtat „teorine prasme sukilimas niekaip netelpa“. Esą reikia geriau išsiaiškinti „trečiojo kelio“, „dviejų priešų teori-

Lotte Rienecker, Peter Stray Jørgensen

KAIP RAŠYTI MOKSLINĮ DARBĄ

KAIP RAŠYTI MOKSLINĮ DARBĄ

*Knyga **Kaip rašyti mokslinį darbą** – tai parankinė knyga apie rašto (kursinius, bakalauro, magistro) darbus. Pagrindinis knygos adresatas – aukštųjų mokyklų studentai, tačiau kaip metodinė knyga ji taip pat labai pravarti universitetų, auklėsimųjų mokyklų dėstytojams, mokytojams.*

*Mokslinio darbo rašymo idealai knygoje **Kaip rašyti mokslinį darbą** dėstomi labai pedagogiškai ir sistemingai, visiems prieinama kalba. Čia kalbama tiek apie rašymo procesą, tiek apie patį produktą – rašto darbą.*

*Knygos **Kaip rašyti mokslinį darbą** autoriai – žmonės, turintys daugiametę studentų konsultavimo patirtį ir ne vienus metus rengiantys įvairiausius mokslinio darbo rašymo kursus auklėsimosiose bei auklėsimosiose mokyklose. Visi jie dirba (arba yra dirbę) Kopenbago universiteto Mokslinio darbo rašymo centre.*

GREIT PASIRODYS KNYGYNUOSE!

jos“ klausimus! Buvę sovietinių partizanų, buvę bendradarbiavusių su naciais, buvusi ir vidurio srovė. Jo nuomone, po karo lietuviams labai atsiliepė tai, jog per daug buvo pasikliauta Atlanto chartija, bandyta laviruoti tarp dviejų priešų, taip pat būta betikslio laukimo.

Prof. habil. dr. Liudo Truskos pranešimas („Politiniai lietuvių orientyrai Antrojo pasaulinio karo metais“) iš esmės derėjo prie programinio Šadžiaus pranešimo (nors ne visuomet!). Prelegentas vėl pakartoto tezę, už kurią jau ne kartą buvo bartas: XX a. vidurys – gili ir juoda politinė ir moralinė duobė Lietuvos istorijoje (kapituliacija 1940 m. birželį, žydų žudynės). Apskritai teisingas buvo jo perspėjimas: istorikų darbe turi vyrėti kritinė analizė, o ne apologijų ar mitų kūrimas. Kas kita, ką prelegentas mano esant mitais. Pasak jo, mitus kūrė ne istorikai, bet politikai, ir tų mitų esą begalė: vokiečių – išvaduoju iš sovietinės okupacijos mitas; vokiečių kaip mažesnio blogio (lyginant su sovietais) mitas; lietuvių savivaldos su generaliniais tarėjais priešakyje – tautos globėjų ir rezistencijos mitas (užmiršta profesoriaus viena: gen. tarėjai toli Kaune, o visos savivaldos grandys – periferijoje ir daugumos savivaldos tarnautojų siekis ir galimybės pagelbėti tautiečiams buvo akivaizdūs); pagaliau – Vietinės rinktinės mitas. Truska atkreipė dėmesį į tai, kad lietuvių istorikai Antrojo pasaulinio karo įvykius neretai išplėšia iš europinio, pasaulinio konteksto. Tas karas buvęs antihitlerinės koalicijos ir nacių karas, kurio metu Lietuvos padėtis buvusi nepavydėtina – tarp kūjo ir priekalo. Sovietiniai partizanai ir AK kariai lietuvių istorikų kartais vadinami banditais, o jie visi buvo antihitlerinės koalicijos kariai. Jo nuomone, esame subrendę realiai pažvelgti į praeitį, kad ir kiek būtų ten nemalonių dalykų.

Kažkuris diskusijos dalyvis replikavo: esą tik trys pranešimai atitinka konferencijos tematiką ir skirti SS legiono boikotui. Turėta mintyje Alek-

sandras Bendinskas, Anatolijus Speičys ir dr. Valentinas Brandišauskas (dr. Arūno Bubnio pranešimo tema tik iš dalies siejosi su renginio tematika).

Kristina Jakinevičiūtė. „Šeši“. Paroda „Išlikimas...“ 2003. Gedimino Karaliaus nuotr.

Buvęs Birželio sukilėlis Aleksandras Bendinskas pranešimo („SS legiono boikotas – ryškiausia taikaus pasipriešinimo forma naciams okupuotoje Lietuvoje“) išangoje pareiškė pateiksiąs tik faktus, beveik be interpretacijos. Ir čia pat pabrėžė, kad konservatoriams atėjus į valdžią, buvo pakeista LGGRTC vadovybė, kuri faktus interpretuojanti taip, kaip valdantiejiems reikalinga. Kaip pavyzdį pamini dabar skelbiamus žydų žudynių pirmomis karo savaitėmis aukų skaičius – esą kai kurie istorikai nesuvokia skaičių masto. Prelegentas tiesiai pabrėžė – 1941 m. birželį lietuviams nebuvę kito pasirinkimo po sovietinių represijų ir deportacijų: bučiuoti tą lazda, kuria buvo mušami, ar laukti kitos, nelabai žinomos. Bandė aptarti, kaip buvo kolaboruota. Jo išvada: jeigu žmogus veikė pagal tam tikro meto įstatymus – jis ne kolaborantas. Esą netgi Kubiliūnas Rygoje Ostlando pareigūnams aiškines, kad Lietuva esanti okupuota, tarptautinė teisė draudžianti skelbti mobilizacijas okupuotame krašte. Už-

tat naciai elgėsi atsargiai ir santūriai, rasdami kitą išeitį – kvietė savanorius, ko nedraudė tarptautinė teisė. Lietuvių tautinis pogrindis 1943 m.

pradžioje nusprendė: tegul tarėjai daro savo, o mes darysime savo! Ir tuomet pasipylė raginimai boikotuoti šaukimą į SS legioną, slapstyti. Beje, jis pabrėžė, jog tuo metu lietuviams kovoti prieš Raudonąją armiją reišė kovoti ir prieš Vakarų sąjungininkus. Paradoksaliau, bet čia prelegentas buvo teisus.

Tarp kitko, salėje buvo ir daugiau Birželio sukilėlių. Anatolijus Speičys skaitė pranešimą „Lietuvos jaunimas prieš SS legioną“. Salėje dar sėdėjo Viktoras Ašmenskas ir Binkis.

Prelegentas buvo ir sovietinio pasipriešinimo judėjimo Lietuvoje dalyvis Pranas Eidukas, skaitęs pranešimą „Ginkluotas pasipriešinimas naciams okupuotame krašte“, skirtą ne tik ginkluotiems Maskvos inspirointiems sovietiniams būriams. Eidukas, kaip jis pats prisistatė, – komunistinio pogrindžio Lietuvoje dalyvis (komjaunuolis nuo 1938 m.), Sovietijai aneksavus Lietuvą – aktyvus „naujo gyvenimo“ kūrėjas, 1940 m. baigė propagandistų kursus, 1941 m. – Biržų apskr. Daujėnų vls. komsorgas,

1941 m. birželį paskutinę akimirką pabėgęs iš Lietuvos į Rytus, 1942 m. pabaigoje atsiųstas į Lietuvą, vadovavo sovietinių partizanų Kęstučio junginio I būriui. Po karo jis – aukštas pareigas ėjęs partinis darbuotojas. Iš šio prelegento išgirdome daug įdomaus. Pasak jo, kilus karui ir žaibiškai klostantis įvykiams, sovietiniam partiniam aktyvui teko stichiškai organizuotis, nes tokiam pasipriešinimui nebuvo pasirengta iš anksto. Šie stichiškai sutelkti būriai pralaimėjo. Tad su kuo jie kovojo? Prelegentas gana išsamiai paaiškino: hitlerininkai iš anksto labai gerai pasirengė, dar 1940 m. pabaigoje organizavo LAF'ą, panaudojo repatriantus iš Lietuvos – pora savaičių prieš karą nemažai jų permetė į Lietuvą, kad organizuotą vadinamąjį sukilimą, čia viskas buvo organizuota iš anksto. Kaip vieną įro-

dymų pateikė tai, jog beveik pora savaičių prieš karą būta ginkluotų susirėmimų su enkavėdistais. Prelegentui nė motais, kad nedidelių partizanų grupių pora savaičių iki karo atsirado ne dėl vokiečių desantų, o dėl prasidėjusio Lietuvos žmonių trėmimo į Sibirą – nemaža vyrų perėjo į partizaninę kovą, nors labai trūko ginklų. Prelegentas šį tą paaiškino apie Lietuvos Laikinąją Vyriausybę, jos politiką, būtus ir nebūtus dalykus, bet neužsiminė, kad pirmąją karo savaitę daug kur tie enkavėdistų vadovaujami „stichiškai“ sutelkti sovietinio partinio aktyvo būriai ne tik kovojo su ginkluotais sukilėlių būriais, bet ir sutepė savo rankas neginkluotų, sovietų nemylėjusių žmonių krauju. Prelegentas istorikams iškėlė klausimą: reikia gerai išanalizuoti, prieš ką buvo nukreiptas „tas sukilimas“.

Esą žinome avantiūrinis stalinizmo nusikaltimus Lietuvoje, bet tai nereiškia, kad Lietuvoje turėjo vykti masinės žudynės. Kaip ir pridera veteranui, papasakojo ši bei tą apie sovietinių partizanų veiklą Lietuvoje, primindamas, jog jų 10 žmonių grupė nuo Nevelio pėsčia ėjusi į Biržų apskritį ir tikslą pasiekė tik šeši Maskvos pasiuntiniai, amerikietišku radijo siųstuvu su ja palaikė ryšį. Tik pamiršo papasakoti, kas tuos į Lietuvą siunčiamus būrius ar grupes organizavo ir kokia buvo jų užduotis. Tai ne mistinės partijos organizuoti, vadovaujami ir į Lietuvą pasiųsti būriai. Jūs organizavo ir siuntė NKVD–NKGB žinyba. Dauguma tų grupių žmonių – irgi iš šios žinybos. O svarbiausias jų užduotis netgi Maskvoje sėdėdami čekistai savo

dokumentuose žymėjo užšifruotai: „T“ ir „D“ veikla, t. y. teroras ir diversijos (prelegentas, matyt, tai vadino „darbu su žmonėmis“). Oficialiai jie net nebuvo vadinami partizanais. Turėta užduočių ir kaupiti politinio pobūdžio žinias. Buvo Lietuvoje ir Raudonosios armijos genštabo žvalgybos valdybos būrių ir grupių, kurios rinko karinę informaciją tolimame Vėrmachto užnugaryje. Tai tikrai antinacinės koalicijos kovotojai. Beje, buvo Lietuvoje keletas būrių, kuriuos tikrai galima vadinti sovietinių partizanų vardu. Tai daugiausia 1942 m. iš prosovietinių pažiūrų žmonių stichiškai susitelkusios grupės bei būriai, kurie 1943 m. pabaigoje pateko į partinio aparato orbitą. Eidukas užgriebė ir pokarį, nors tai peržengė jo pranešimo ribas. Jis priminė, kad partizaninis judėjimas niekur negali vykti stichiškai (atseit, iš kitur rėmė ne tik sovietinius partizanus). Pamokymų istorikams esmė tokia: pokario įvykiai turi būti labai aiškiai nušviesti; ir sribai, ir partizanai buvo tie patys Lietuvos piliečiai: pokario partizanai atsirado ne iš vidaus – vokiečiai pasitraukdami viską organizavo, buvo parašutinininkai, apie tai byloja faktai, dokumentai; dr. Peisachas Freidheimas įrodė, kad tai, kas vyko Lietuvoje, nebuvo partizaninis karas, o veikė teroristai; partizanai prieš armiją nekariavo, ir armija prieš juos nekariavo, tik kartais vidaus kariuomenės daliniai; pagrindinė našta toje kovoje tekusi sribams ir daug jų žuvo.

Manytume, kad Eiduko pranešimas visiškai atitiko „geriausias“ sovietinės istoriografijos tradicijas, išskyrus tai, kad vartojami terminai *sribai*, *partizanai*, kartais paminimas *sukilimas*.

Pranešimus dar skaitė istorikai dr. Arūnas Bubnys, dr. Valentinas Brandišauskas, Stanislovas Buchaveckas, Laurynas Janušauskas, dr. Algirdas Jakubčionis. Vis dėlto konferenciją-diskusiją baigė ne jie, o buvęs garsus Seimo narys Albertynas, kuris iš karto pareikalavo, kad „turėtų būti tik faktai ir tik faktai“. Jis buvo nepatenkintas, kad kalbėdami apie pasiprie-

Vida Zamalytė. Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas. Paroda „Išlikimas...“ 2003. Gedimino Karaliaus nuotr.

šinimą naciams istorikai mini tik tuos, kurie buvo nusistatę ir prieš sovietus, o ne apie tuos, kurie sudėjo daugiausia aukų fronte. Išbarė istorikus (gal ir kitus?) – išikandome, kad nebuvo suformuotas lietuvių SS legionas, bet juk buvo suformuoti batalionai, kurių kariai nedrįso eiti su ginklu kovoti prieš ginkluotą žmogų, bet kojojo prieš civilius (!), nors atsisakyti galėjo. Nuo jo kliuvo istorikams dėl to, kad nežinia kiek 1941 m. buvo sušaudyta/žuvo komunistų, komjauvuolių ir šiaip sovietinio aktyvo, taip pat ir dėl to, kad „nė žodžio nesakome“ apie sovietinius partizanus, sudėjusius daug aukų. Istorikus pralinksmino išrėždamas, jog iki šiol pateikiami skirtingi 1941 m. tremtinių skaičiai, kad nesą tremtinių sąrašo. Teisingas buvo tik vienas jo priekaištas: sakoma, kad pokariu žuvo 20 tūkst. partizanų, o kur žuvusiųjų sąrašas?

Koks šios tris valandas trukusios konferencijos-diskusijos rezultatas? Anot Jakubčionio – nesusikalbėjimas. Juolab kad prelegentai buvo ir istorikai, ir veteranai. Veteranų pranešimai – tai tam tikros visuomenės dalies atviras spaudimas istorikams. Bet kalbėtis reikia nepaisant to, kad daugeliu klausimų taip ir nebus sutarta. Istorikų pozicijos suartės tik šviesioje ateityje, kai visiškai pasikeis kartos, t. y. nebebus šiame pasaulyje ne tik aktyvių šių įvykių dalyvių, bet ir su jais artimiausiu bendravusių istorikų. Vis dėlto jau dabar galima sakyti, kad bergždžios yra pastangos „nurašyti“ Birželio sukilimą kaip niekinį, nes esa nebuvę prieš ką sukilti... Išsisklaidys Birželio sukilėlių kaip nacių penktosios kolonos mitas, atgyvens kitos sovietinės istoriografijos klišės, nebebus dabar pasitaikančio politizavimo, virstančio mitologizavimu. Beje, Birželio sukilimo metu dar nebuvo tos antihitlerinės koalicijos, kuria kai kas žongliuoja. Tad sukilėlių veiksmai prieš sovietus kenkė tik sovietams.

Mūsų manymu, visų pakraipų ir pažiūrų lietuvių istorikai turėtų aiškiai atsakyti į vieną klausimą: kokios buvo Birželio sukilėlių, komunistinio

pogrindžio dalyvių, sovietinio partinio aktyvo, lietuvių tautinio (nepriklausomybinio) antinacinio pogrindžio, sovietinio ar prosovietinio antinacinio pogrindžio, Maskvos inspiruoto ir NKVD–NKGB organizuoto sovietinio partizaninio judėjimo, Vietinės rinktinės karių, lietuvių raudonarmiečių, pagaliau antisovietinio lietuvių pogrindžio ir partizanų nuostatos Lietuvos nepriklausomybės klausimu. Siekė jie atkurti/išlaikyti Lietuvos tikrąjį valstybingumą ar mistinį Lietuvos sovietinį valstybingumą? Kam buvo naudingi jų siekiai: Lietuvos valstybei ar svetimiems? Tik nereikia visko

dangstyti vien Europos ar pasaulio procesais, jų kontekstu, užmirštant, kad buvo ir Lietuva. Įdomu, kas tuomet paašikės, nes neturėtų likti vietos nei sakralizavimui, nei mitologizavimui. Kitas klausimas: ar istorikai ir juos veikiantieji to nori? Kol kas aišku viena: siūlymas visas problemas istorikams spręsti vien antinacinės/antihitlerinės koalicijos kontekste siekia tik pateisinti sovietinę okupaciją bei reokupaciją, pateisinti sovietinių teroristų bei diversantų buvimą Lietuvoje bei jų veiksmus nacių okupacijos metais ir apskritai pagrįsti sovietų valdžios teisėtumą Lietuvoje. ❧

Konservatorių karo trimitai

ALFREDAS KARČIAUSKAS

Tėvynės Sąjunga pradėjo aktyviai rengtis rinkimams. Pagal lietuviškus standartus – kiek netipiškai – ieškodama ideologinio tapatumo ir skelbdama programinius dokumentus. Ir šie dokumentai – ne privalomi namų darbai, kuriuos partijos šiaip taip išspaudžia prieš pat rinkimus. Tai gana nuoseklus kelių metų darbo rezultatas. Demokratinės politikos instituto ideologiniai ieškojimai ar Andriaus Kubiliaus pradėtos populiarinti klasterių idėjos virto Tėvynės Sąjungos programinių metmenų deklaracija bei mažų mažiausiai išpūdingai atrodančia knyga „Dešinioji alternatyva: Sėkmės Lietuva“, kurios buvo paskelbtos gegužės pabaigoje vykusiame partijos suvažiavime, ir dar keliais programiniais dokumentais, patvirtintais liepos pradžioje.

Nepaisant gerų konservatorių norų sukurti „sėkmės Lietuvą“, kol kas visiškai provincialioje mūsų šalyje dauguma išgirdo tik tai, kad suvažiavime

iš partijos pirmininkų atsistatydino Vytautas Landsbergis. Ir šiek tiek padiskutavo, ar galima tai laikyti jo pasitraukimu iš politikos, ar ne. Tuo tarpu apie programą nežino beveik niekas. Dėl to kalti ir patys konservatoriai, nes į spaudą sugebėjo prastumti tik vieną kiek per daug griauančią straipsnelį. O antrasis buvo įpykusio korespondento burnojimas, kad jo neįleido į knygos pristatymą, apie kurią, beje, buvo viešai paskelbta.

Tiesa, gal ir gerai, kad apie suvažiavimą nebuvo daug kalbama. Niekas nesužinojo, kad konservatoriai jau ne tik konservatoriai ir ne TS(LK), o Tėvynės Sąjunga (konservatoriai, krikščioniškieji demokratai ir Laisvės kovotojai). Pavadinimo ilgumu pralenkti net jaunalietai, kurie yra dar ir politiniai kaliniai bei naujieji tautininkai. Tokiam žingsniui vargu ar pritartų rinkodaros specialistai. Tai šiek tiek panašu į barzdaskutės reklamą, kuri tvirtintų, kad su šiuo įran-

kiu taip pat sėkmingai galima skusti bulves. Politika – ne pažiūrų pardavinėjimas, tačiau Tėvynės Sąjungoje steigiantis krikdemų ir laisvės kovotojų frakcijoms, darosi problemiška kalbėti ir apie partijos tapatumą.

Nesinori tikėti, kad siekis vienyti

simas, ar prisijungusiosios padės TS tapti stipria dinamiška politine jėga, tikrai lieka neatsakytas. LPKTS skelbiami esanti didžiausia Lietuvos partija, tačiau rinkimuose už ją balsavusiųjų skaičius visą laiką buvo mažesnis už oficialų narių skaičių.

Andrius Kubilius Tėvynės Sąjungos suvažiavime. Sėdi iš deš. – Rasa Kubilienė, Gražina Landsbergienė, Vytautas Landsbergis, Valdas Adamkus. Vilnius, 2003 m. gegužės 24 d. Algirdo Sabaliausko nuotr. ELTA

dešiniąsias politines jėgas TS suskaldys ir susilpnins. Galbūt net atvirkščiai, tai būtų galima matyti kaip dar vieną privalumą. Lietuvos partijoms labai trūksta vidinės demokratijos ir sveiko nuomonių skirtumo, kurie leistų atsinaujinti, ugdyti daugiau lyderių, o ne turėti vis po vieną, nuo kurio asmeninio žavesio priklauso rinkimų rezultatai.

Tačiau kol kas pripažintina, kad dešiniųjų vienijimasis kokybiškai skiriasi nuo kairiųjų. LDDP sugebėjo prisijungti stiprėjančius socialdemokratus, įgyti ir ilgai ieškotą ideologinį pagrindą, ir naujų šalininkų, ir naujų lyderių. Po susivienijimo LSDP tapo partija, turinčia potencialo dar ilgai dominuoti Lietuvos politikoje.

Tuo tarpu TS tikrai nesurankios visų dešiniųjų partijėlių, net jei konservatoriams pavyks susitarti su LPKTS ir Dešiniųjų sąjunga. Ir klau-

Didžioji dalis LPKTS veikiausiai ir šiaip balsuodavo už TS, o tie, kurie nebalsavo, nebalsuos ir toliau. Dešiniųjų sąjunga apskritai nebuvo pradėjusi funkcionuoti kaip partija. O krikdemiškų pažiūrų rinkėjai kol kas viliojami tik žodžiais pavadinime bei frakcija, kuriai partijos viduje kol kas ne didesnis vaidmuo nei moterų ar gydytojų klubų.

Apie dešiniųjų vienijimąsi rimtai būtų galima kalbėti tik tada, jei TS imtų bendradarbiauti su liberalais, teisingiau, naująja Liberalų centro sąjunga. Be tokio bendradarbiavimo kokia nors „dešinioji alternatyva“ lieka tik tolimos ateities vizija. Tam nereikia diskutuoti apie partijų jungimąsi, tačiau būtina drauge kurti pasirengimo rinkimams ir Vyriausybės veiklos strategijas. Liberalai ir konservatoriai, atrodo, elgiasi priešingai – jie pradėjo ideologinį karą. TS progra-

minių metmenų deklaracijoje vienas iš nedaugelio paryškintų teiginių yra toks: „Bendruomeniškumas, o ne individualizmas yra raktas į sėkmę. Štai kuo mes skiriamės nuo liberalų“. Liberalai ir centristai partijų jungiamajame suvažiavime iš salės beveik demonstratyviai išnešė Rūpintojėli, kuri konservatoriai paskelbė svarbiausiu lietuviškų tradicijų simboliu. Mažai tikėtina, kad Lietuvoje kas nors painioja liberalus ir konservatorius. Tačiau partijos kovoja dėl tų pačių dešiniųjų rinkėjų, kurių Lietuvoje ne tiek ir daug, nesistengdamos pažvelgti toliau, nei rezultatų skelbimo naktis po 2004 m. Seimo rinkimų. Todėl net ir geriausiu atveju, jei nenoras bendradarbiauti neatims iš šių partijų pernelyg daug balsų, „dešinioji alternatyva“ prasidės nuo postų dalybų, o ne nuo geresnės Lietuvos vizijos.

Galiausiai reikia paklausti, kokia gi ta konservatorių vizija, kurią reikia apginti nuo liberalų ir kuri galėtų suvienyti kitus dešiniuosius. Konservatoriai iškėlė tris šūkius, kurie turėtų tapti jų ideologijos pagrindu – sveika šeima, darni bendruomenė, stipri valstybė. Pagrindas iš pirmo žvilgsnio logiškas, tvirtas ir aktualus. Vytautas Radžvilas kadaise bandė įrodyti, kad konservatorių privalumas yra tas, kad jie, kitaip nei visos kitos partijos, ne tik bando atkurti nelabai aiškias tarpukario partijų tradicijas ar imituoja vakarietiškas ideologijas, bet ir sugeba jas kūrybingai pritaikyti šiandienoms Lietuvos realijoms¹. Tačiau kaip tik tokio kūrybingumo naujausioms konservatorių programoms ir trūksta.

Pirmiausia – apie praeitį. Pesimistinių minčių sukelia vienas mažas, tačiau labai svarioje vietoje programoje įrašytas žodelis „atgal“ – „atgal į bendruomenę, atgal į sveiką šeimą“. Vienas svarbiausių priekaištų lietu-

¹ Žr. Radžvilas, V., „Dešinosios politinės partijos Lietuvoje: kai kurie genezės ir formavimosi ypatumai“, in: *Lietuvos politinė dešinė: posovietinio reiškinio bruožai*, Vilnius: DPI, 2002, p. 9–32.

vių konservatoriams iki šiol buvo tas, kad konservatizmas visai netinkamas Lietuvai, nes joje pernelyg mažai visuomeninio gyvenimo tradicijų, kurias verta saugoti. Šiuo metu labiausiai jaučiama praeitis yra sovietinis palikimas, kurį konservatoriai taip kritikuoja. Vargu ar jame galima rasti kokių nors šeimos ir bendruomenės pagrindą. Dairymąsi į praeitį galima būtų paaikškinti nebent idealizuotu smetoniškos Lietuvos paveikslu, kuris, atrodo, turėtų būti būdingas konservatoriaus sąmonei ar pasamonei. Tačiau ir šioje praityje visko buvo – ir žlugusi demokratija, ir „paskenduolių“, ir ta pati girtuoklystė, nuo kurios net Valančius neišgelbėjo. Todėl praeities idealizavimas niekuo nepadės. Na, galbūt šis „atgal“ atsirado tik per neapsižiūrėjimą, nes šalia pirmą kartą taip aiškiai suformuluotas vienintelis savasties išsaugojimo būdas šiandiniame pasaulyje – praeitis, tradicijos visų pirma turi būti įkvėpimas naujiems darbams ir atradimams, geresnei ateičiai.

Labai aiškus ir ideologinis konservatorių įkvėpimo šaltinis – amerikietiškas neokonservatizmas, imtas gana radikalai įgyvendinti JAV prezidentu išrinkus George'ą Bushą. Tai itin akivaizdu knygoje „Dešinioji alternatyva: Sėkmės Lietuva“, kurios skyrius apie visuomenę remiasi JAV atliktais tyrimais ir JAV neokonservatorių siūlomu veiksmų planu. Teisingiau, imitacijos kol kas daug daugiau nei įkvėpimo, net mažiausiose smulkmenose, pavyzdžiui, šios knygos iliustracijoje, kurioje (veikiausiai) turėjo būti atspindėta sunki socialinė padėtis Lietuvoje, o pavaizduotas juodaodis (veikiausiai) benamis.

Konservatorių programos kūrėjams pritrūko paprasto mokslinio kritiškumo. Be jo visuomenės analizė darosi panaši į utopinį projektą, nes, remiantis moksliniais tyrimais, beje, šiek tiek abejotinais, įrodinėjama, kad visų visuomenės ydų šaltinis yra šeimos ir

bendruomeninių saitų irimas. Reikėtų tik juos sustiprinti, ir visos ydos dings. Deja, tokie tyrimai negali paaiškinti, kaip šeimą ir bendruomenę stiprinti. Šeima ir bendruomenė tampa lyg ir savaiminėmis vertybėmis. Na, vertingesnė galbūt yra tik stipri valstybė, nes šeima ir bendruomenė yra stiprios valstybės pagrindas.

Belieka tikėtis, kad lietuvių konservatoriai aklaik neseks amerikiečiai, apibūdindami sveikos šeimos ir darnios bendruomenės idealus. Neigiama pavyzdžiu čia gali būti Irvingas Kristolas, vienas iš garsiausių neokonservatorių, kaip jį apibūdina ir „Dešniosios alternatyvos“ autorių geru žodžiu minimas *American Enterprise Institute*. Nagrinėdamas socialinę politiką jis teigia, kad egzistuoja du jos tipai². Tėviškasis siekia paremti žmones nelaimėje arba tiesiog padėti patiems išsikovoti vietą kartais labai rūsčiame pasaulyje. Tuo tarpu motiniškasis, būdingas šiuolaikinei

baigiasi tada, kai Kristolas ima teigti, jog motiniškasis tipas išvirtinto būtent tada, kai moterys ėmė reikštis visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Be to, jos pradėjo ir laikraščius skaityti, todėl reportažuose apie karą žurnalistai šiuo metu rodo ne herojiškumą, o moterų užuojautą skatinančias kančias ir skausmą. Taip išryškėja du idealai – patriarchalinė visuomenė ir stipri valstybė, net didžiavalstybinis šovinizmas.

Didžiavalstybinis šovinizmas Lietuvos atveju būtų tiesiog juokingas, o patriarchalinės visuomenės TS dar nepropaguoja. Tačiau akivaizdu, kad konservatorių programai trūksta vieno akcento – žmogaus ir jo vietos šeimoje, bendruomenėje, valstybėje. O akcentai gali būti labai svarbūs. Patys konservatoriai teigia, jog dabartinei valdžiai būdingas demonstratyvus dėmesys nusikalstamumui, narkomanijai ar korupcijai neduoda reikiamų rezultatų. Tikrai,

Vytautas Landsbergis sveikina naujai išrinktą Tėvynės sąjungos pirmininką Andrių Kubilių. Vilnius, 2003 m. gegužės 24 d. Algirdo Sabaliausko nuotr. ELTA

gerovės valstybei, teikia paramą visą laiką tam, kad pririštų žmogų net tada, kai jis gali gyventi savarankiškai. Tai galima būtų laikyti šiek tiek poetišku labai realios problemos apibūdinimu. Tačiau visas poetiškumas

kova su šiomis blogybėmis tapo tokia nuvalkiota rinkimų programų tema, kad vėl ją gvildinti darosi jau beveik nepatogu. Taip tuščios kalbos griau-na geras idėjas, juolab – politinę valią jas įgyvendinti. ❧

² Žr. Kristol, I., „The Two Welfare States“, in: *AEI Online*, www.aei.org, 2000, October 1.

Estija: keistasis Skandinavijos atradimas

EGIDIJUS VAREIKIS

Reinas Taagepera, tarptautinį pripažinimą pelnęs estų kilmės politologas, yra pastebėjęs, kad Estija yra bene mažiausia pasaulyje vienos tautos valstybė, turinti visus savarankiškos tautos ir savarankiškos valstybės atributus, t. y. savą politinę tradiciją, valstybės administraciją, unikalią valstybinę kalbą, visus būdingus tradicinės ir šiuolaikinės kultūros elementus. Todėl Estija, tepriskaičiuojančią kiek daugiau nei milijoną tikrų piliečių, galima priskirti nebe kurioziškų mikrovalstybių kategorijai, kuriai priklauso San Marinas, Monakas ar Lichtenšteinas, o tokioms šalims kaip Suomija, Danija ar Lietuva. Estams džiugu, kad prieš keletą metų jų ekonomika pripažinta dinamiškiausia regione, kad NATO juos priima kaip visai normalią valstybę, tačiau truputį skaudu dėl to, kad ES vis dėlto dalydama vietas Europos Parlamente ir balsus Taryboje, pagal šalies reikšmingumą juos prilygino Kipriui bei Liuksemburgui...

Mėgėjai pašiepti savimi besididžiuojančius estus sako, kad Taagepera nevisiškai teišus: visus tautiškumo ir valstybingumo elementus taip pat turi ir kokie nors maltiečiai, o estų folkloras su *Kalevipoegu* („Kalevo sūnumi“) yra suomių „Kalevalos“ išvestinė, estų himno melodija tokia pati kaip ir suomių, Estijos sostinė Talinas pažodžiui reiškia danų miestą... Estijos istorija ar estų gyvenamos teritorijos istorija politiškai tėra tik kalavijuočių, Livonijos, Danijos, Švedijos ar net Rusijos istorijos dalis. Visos estiškos „tradicijos“ susiformavo ar buvo sumanytos tik XIX a. pabaigoje. Pasišaipymui priduriama, kad Estijos metinis bendrasis vidaus

produktas yra toks kaip *Microsoft* grynasis pelnas. Skelbimai Suomijos laikraščiuose byloja, kad Estijai nesvetimi mikrovalstybės polinkiai prasišlyventi išnaudojant nekasdieniškas aplinkybes: jei kam Monakas tėra kazino, o Lichtenšteinas pigus bankelis, tai kokiam nors suomiui Estija tėra smagaus alkoholio baras ir pigus viešnamiukas.

Kita vertus, estai verti pagarbos vien jau dėl to, kad jie yra. Pasauliui jie egzistuoja kaip tauta ir valstybė, ir jokios pašaipos to nepaneigs. Jie savaip susitaikė su savo mažumu. Atrodo, kad tautos kaip populiacijos augimas nėra prioritetas. Pasak demografo, šiandien gimstamumo Estijoje lygis yra net 40% žemesnis už reikiama populiacijos skaičiui stabilizuoti. Per pastaruosius 30 metų gimstamumo rodiklis sumažėjo perpus ir dabar sudaro vos 8,7 gimimo 1000 gyventojų. Už šeimų gausinimą agituoja tik politiniai ir visuomeniniai keistuoliai, nesama nė reikšmingo judėjimo „Už gyvybę“.

Prisitaikymo ir išlikimo srityje estai pasiekė iš tiesų neprilygstamą aukštumą, sugebėjo rasti balansą tarp įvairių visada gausesnių kaimynų interesų. Kuo estai, savo pačių akimis, nėra „buve“? Vien per pastarąjį dešimtmetį vadinosi ir buvusia Sovietų Sąjungos respublika, ir sovietų okupacijos nepripažinusia Baltijos valstybe, ir „aukso amžių“ švedų valdžioje išgyvenusia bendrija, ir naująja Livonija, ir posovietine skandinaviška valstybe. Visi tie titulai ar „titulai“ ne iš piršto laužti – jie iš vadovų ir

pareigūnų pasisakymų, oficialių raštų bei respektabilių politikų kalbų. Estai nekalba tuščiai, visuose apibūdinimuose yra dalelė tiesos.

Išoriškai Estijos geopolitika be galo nuobodi – etninė riba tarp ugrofinų ir slavų stūmėjosi į vieną ar kitą pusę vos per kelias dešimtis kilometrų. Dar 1030 m. Kijevo Rusios kunigaikštis Jaroslavas Išmintingasis sugriovęs seną estų tvirtovę Jurjevo miestą. Jurjevas vėliau virto vokišku Dorpatu, o šis vėliau estiško skambesio Tartu, šiuo metu esančiu beveik Estijos rytuose. Ne taip lengva nustatyti, kur gi tikroji etninė dviejų tautų riba. Po Pirmojo pasaulinio karo estai kontroliavo kai kurias senas ugrofiniškas teritorijas, kurių senųjų gyventojų kalbos jau mirusios. Rusai Petserio miestą pavertė rusiškomis Pečioromis, o Jannalinn išvertė pažodžiui – Ivangorod. Ugrofiniškų ir slaviškų vardų gausu abiejose šiandienės sienos pusėse, sienos, kurios tarpvalstybine sutartimi dar nepavyksta užfiksuoti. Prognozuojama, kad ES, taip skrupulingai besirūpinanti savo išorinėmis sienomis, turės tokias, kurios formaliai nėra jau tokios neginčijamos.

Rusiją estai nurodo kaip vienintelį realų fizinį pavojų šaliai, pavojų, prieš kurį atsilaikyti viena Estija tikriausiai neturėtų šansų. Kitaip negu kai kurios Vakarų Europos šalys, estai gana skeptiškai žiūri į Rusijos demokratijos galimybes. Jie nesitiki atgauti teritorijos aplink Petserį ir Narvos miestą, tačiau nori tam tikros istorinės satisfakcijos – Estija dabar turi būti stipri Rusijos kaimynė, stiprus forpostas, Vakarų Europos pabaiga čia,

prie Narvos upės. Savo gynybos doktrinoje estai pažymi, kad šalis turi nacionalinės gynybos sugebėjimą, tačiau veikia euroatlantinėse gynybos struktūrose.

Rusijoje vyrauja nuomonė, kad Estijos „klausimas“ nėra išspręstas iki galo. Tai ne tik rusų etninės mažumos klausimas, tai estų istorija, visa istorija, kuri iki šiol nepadarė estų iki galo laimingų ir tada, kai Estija jau buvo Vakarų pasaulio bendruomenės dalis. Livonijos likimas rodo, kad valstybė nebuvo nei stipri, nei vakarietiškai patriotiška, galiausiai pasidavė kaimyninių valstybių padalijimams, galvodama veikiau apie prisitaikymą negu pasipriešinimą svetimoms įtakoms.

Kai buvęs šalies užsienio reikalų ministras Toomas Henrikas Ilvesas pabandė pavadinti Estiją Skandinavijos valstybe, valstybe, visiškai nepanašia į Latviją, Lietuvą, Rusiją, tai sukėlė ne tik atlaidžią šypseną, bet ir šiokią tokią diskusiją, kas gi iš tikrųjų toji Skandinavija. Estų „vyresnysis brolis“ Suomija griežtai geografiškai nepriklauso Skandinavijos pusiasaliui, ir tarpukariu buvo veikiau priskiriama Baltijos, o ne Skandinavijos šalių grupei. Tad iš kur čia Estijos pretenzijos? Kažkokia savigyra, o gal tik skausmingų europinės tapatybės paieškų karikatūra?

Estai beveik dviem metais anksčiau nei lietuviai pradėjo derybas dėl narystės ES, ir keletą metų atrodė, kad Estijos stebuklas yra ne mitas – vieną po kito šalis lengvai baiginėjo derybinius skyrius, lenkdama visas kitas valstybes. Šios net pavydėjo Estijos mažumo – mat tokia šalis persitvarko daug greičiau, nei bet kuri kita. Veikiausiai paaikšėjo, kad ir maža šalis turi problemų – estai „istrigo“ ekologijos, energetikos ir kituose „sunkesniuose“ derybiniuose skyriuose. Būta sričių, kur juos pralenkė iš pradžių lietuviai, o po to ir latviai. Vienas svarbiausių emocinės politikos projektų – „Estija – geriausia Baltijos vals-

tybė“ – sužlugo. Estija neišėjo į ES anksčiau nei jos kaimynės, ir šiandien jau nebėra vertinama kaip išskirtinai sėkmingai besivystanti šalis. Savigyra tapo anekdotu, estai susikūrė ne vieną priešą, piktdžiugiškai sutinkantį visas žinias apie estų nesėkmes. Šalis visai rimtai tikejosi, kaip žadėta, ne tik tapti ES nare jau 2002 m., bet ir vėliau tapti savita kitų Baltijos valstybių „flagmane“. Būti svarbiausia tarp Baltijos šalių yra bene vienintelė galimybė tokiai valstybei kaip Estija.

Energetika ir aplinkosauga Estijoje susijusios neatsitiktinai. Šalyje gaminama elektra ne branduolinė, gal fiziškai atrodanti saugi, bet daug „taršesnė“... Estijos energetikos pagrindas – vietinis žemos kokybės kuras – degieji skalūnai (jų eksploatacija brangi ir reikalauja ilgo darbo), be to, praktiškai visos Estijos elektrinės vartoja organinį kurą. Pasenusioms, 1960–1970 m. statytoms, dviem Narvos elektrinėms, naudojančioms mirtųjų skalūnų alyvą ir gaminančioms apie 95% Estijoje pagaminamos elektros energijos, modernizuoti reikia didelių investicijų, o jų ne taip jau gausu, kaip kartais atrodo. Estijos energetikos „viljamsas“ – JAV kompanija *NRG Energy*, bandžiusi vienu ypu nupirkti visą mažos šalies energetiką, galiausiai savo sumanymo atsisakė, žinia, ne be vietinių politikų intrigų.

Politinės intrigos Estijoje vyksta tyliau nei kitur... Gal vėlgi todėl, kad tai tiesiog maža šalis. Estiškasis prisitaikymas leido tautai be revoliucijos ir karinio konflikto, labai grakščiai pakeisti savo politinį statusą. Estijos komunistai, atrodo, be skausmo ištirpo naujose realijose. Praėjusio dešimtmečio viduryje estai paskubėjo paskelbti pasauliui, kad jų šalyje nebuvo tokio reiškinio, kaip buvusių komunistų grįžimas į valdžią, „politinės švytuoklės“. Statistika, tiesa, byloja, kad iki pastarųjų rinkimų parlamente dominavo buvusios SSKP nariai, pasiskirstę tiek dešinės, tiek ir kairės partijose. Už šalies ekonominio ste-

buklo iliuziją labiau atsakingi turėtų veikiau būti buvę komunistai nei kokie nors naujos kartos intelektualai. Jie nesibodėjo svajones vadinti įgyvendinamais projektais, projektu – realybe. Jie spėjo pasakyti pasauliui, kad vos ne visos mokyklos kompiuterizuotos, o vyriausybė dirba „be popierių“. Skambėjo gražiai, nors vėliau pasirodė, kad kompiuterizacija reikė nuvežti į kiekvieną mokyklėlę kokią nebūtinai veikiančią kompiuterį, įbrukti į rankas ministrams po nešiojamą kompiuterį.

Realiai nė viena parlamento kadencija nesudarė stabilios vyriausybės, kiekvieną premjero atsistatydinimą lydėjo korupcija ir apgaulė. Apie 2000-uosius metus Estijos savigyra gerokai aprimo, estai vėl tapo latvių ir lietuvių sąjungininkais, nebesako, kad jie neabejotinai patys geriausi... Šių metų pradžioje po rinkimų estams vėl nebeaišku, kas gi yra valdžioje. Valdantiąją koaliciją sudarė trys partijos, tarp kurių dominuoja *ResPublika*, besistengianti primygtinai nedemonstruoti savo ideologijos. Partijos lyderis Juhanas Partsas, niekada nebuvo politikoje, staiga šoktelėjo į premjerus. Reformų partiją ne vienas vadina buvusių komjaunuolių partija. Trečiasis valdžios komponentas atvirkščiai – konservatyvi Tėvynės Sąjunga, turėjusi kaip tik būti dešinioji. Tokia XXI a. pradžios politika šiaurės kaimynų padangėje.

Galiausiai, argi tai svarbu – ar kairė, ar dešinė – juk reikia atvesti Estiją į jos europietišką (tikrąją?) būdį ir tiek. Skandinaviskame, šiaurietiskame ar germanizuotame bei suslavintame „ordnunge“ estams esama galimybė tapti skandinavais arba kitais tikrais europiečiais. Kodėl gi ne? Tapti ar grįžti į kokią nors prarastąją būdį. Tačiau jei tas tapsmas ir vėl tėra prisitaikymas, galima likti ir viso labo netolimais šiaurinių lapių giminaičiais, bet su visais savo išvaizduojamais estiškais ir neestiškais identitetais. ❧

Abrutytė, Neringa, *Neringos M.: eilėraščiai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, 83 p.

Trečioji Neringos Abrutytės poezijos knyga pasirodė autorės atkaklumo dėka. Kovota dėl knygos gimimo, įdomu, ar tiek pat – ir dėl eilėraščių kokybės? Pagrindinis eilėraščių objektas – banalios kasdienybės refleksijos. Subjektas tarsi pasiduoda kasdienybės tėkmei, „užkibdamas“ už daiktų, „kūno narių“ (plaukų, odos ir kt.) „paviršiaus“. Objektas savo prigimtimi fenomenologiškas, ypač dėl patirčių – vaikystės, meilės, kūrybos, kelionių – refleksijų.

Poetės kalbėjimo postmodernumą liudija aukštojo bei žemojo stilių maišymas, įprastų kalbos ryšių dekonstravimas ir žaismė, kasdienybės banalybių poetizavimas, galiausiai paskutiniajame eilėraštyje pripažįstant „pabodusią medžiaginio gyvenimo kokybę“.

Eilėraščiuose nemaža tuštokos pozos (eil. „seni poetai numirs“, p. 61), ironija atskiestos narcisistinės patirčių adoracijos.

Onutė Gaidamavičiūtė

Ackroyd, Peter, *Paskutinis Oskaro Vaildo testamentas. Platono užrašai*, iš anglų k. vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: Alma littera, 2003, 368 p. (ser. *Dvidešimto amžiaus aukso fondas*)

Du romanai, grakštūs, paviršutiniški, vykusiai imituojantys gilius. Pirmame virtuozistiškai pamėgdžiojamu Oskaro Wilde'o stiliumi kalbama apie egocentriško genijaus dramą, antrame – neva fantastiniame – kūrybiškos asmenybės ir visuomenės konfliktas. Tikrai patiks tiems, kas nori inteligentiškos skaitybos, bet geresnės už Coelho.

Vytautas Ališauskas

Auerbach, Erich, *Mimezis: Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, iš vokiečių k. vertė Antanas Gailius, Vilnius: Baltos lankos / ALK, 602 p. (ser. *Idėjos*)

Sovietų laikais ši knyga sudrebino visą oficialiąją realizmo sampratą. Šiandien ji greičiau įdomi kaip literatūros klasikos paminklas. Tačiau žmogui, turinčiam kantrybės *skaityti*, ji suteiks nemažą išvalgų į rinktinis Europos literatūros (ne vien grožinės) kūrinius, pradedant Homeru ir baigiant XX a. klasika. Įdomu, ar ryšis „Mimezė“ vėl atsiversti tie, kas ją anuomet skaitė rusiškai arba lenkiškai?

Vytautas Ališauskas

Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loïc J. D., *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*, iš anglų k. vertė Vilija Poviliūnienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, 390 p.

Visuomenėje esama gausybės socialinių prietarų bei jais grindžiamo socialinio rasizmo. Sociologijos tikslas – suprasti įvairias paskiras žmonių išgyvenamas socialines situacijas. Tam sociologas turi tinkamai pasirengti, suvokdamas jį patį veikiančius socialinius veiksnius bei nuo jų reflektiviai išsivadudamas. Knyga yra įvairiauriaunis tokios terapijos įrankis, atsiradęs panaudojus Bourdieu seminarinės veiklos Čikagos universitete medžiagą.

Knyga patiks sociologams profesionalams bei kaip žinių šaltinis – dar nenusivylusiems visuomenės mokslinės terapijos pozityviomis perspektyvomis.

Nerija Putinaitė

Granauskas, Romualdas, *Duburyš: Romanas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, 257 p.

Pirmuoju savo romanu Granauskas patvirtina esąs ryškiausias „gyvenimo filosofijos“ atstovas šiuolaikinėje lietuvių prozoje. Ir ne tik dėl to, kad pasakoja tradicinį herojaus gyvenimą nuo gimimo iki mirties, atveria tradicinių agrarinės kultūros vertybių krizę, sovietinės okupacijos subjaurotų žmonių moralinį nuosmukį ir tarsi užprogramuotą nuo kūrinio pradžios jų lemties fatališkumą. Spirginančių egzistencinių klausimų ertmėje jis vaizduoja dvasinį žmogaus prisikėlimą meilės ir laimės išgyvenimais bei jų organiško dramatiškumo sugestiją šiapusėje tikrovėje.

Vincentas Ginius

Jonušauskas, Laurynas, *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*, Vilnius: LGGRTC, 2003, 416 p., iliustr.

Knygos pavadinimas apgauna – tai nėra jokia lietuviškosios diplomatijos istorija okupacijos laikotarpiu. Aptariami tik keli konkretūs aspektai, daugiau susiję su vidine emigracijos politika ir organizaciniais klausimais. Keistą išpūdį palieka polemienio tono ambasad. Dambrovos pratarmė – nepašvėstasis nesupras, ko norima, o žinančiajam bus keista, kad jau istorinėmis virtusios problemos kai kam tebėra gyvos. ...*faciunt meliora potentes*.

Pilypas Mikoša

Klimavičius, Raimundas, *Neįminta XX amžiaus Lietuvos istorijos mįslė. Vasario 16-osios Akto pėdsakais*, Lietuvos Tūkstantmečio programos leidinys, Vilnius: Žuvėdra, 240 p.

Itin banalaus pavadinimo ir manieringo maketo knyga netikėtai solidi savo turiniu ir šaltinotyriškai preciziška. Akivaizdi autoriaus didaktinė kompetencija bei gebėjimas išlikti savarankiškam, antai nardant tarp

autoritetingu, bet prieštaringu Akto signatarų liudijimų. Pagrindinį dėmesį skirdamas Akto originalo ir dublikato „likimo versijoms“ aptarti, autorius nesibaido ir spėlioniu: galbūt Akto originalą paslėpęs ir pamiršęs kur daktaras Basanavičius 9-ųjų Akto metinių išvakarėse, mėgindamas jį surasti aukštai lentynoje, paslydo, susimušė inkstus ir numirė... Svarbiausia, kad knyga sąžininga: nei Akto originalo, nei jo dublikato autorius nei atranda, nei paskelbia galutinai pražuvusiais.

Nerijus Šepetys

Kunčinas, Jurgis, *Užėjau pas draugą*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, 150 p.

Knygą sudarančių kūrinių žanras sunkiai apibrėžiamas: viršelyje parašyta, kad tai trumpi apsakymai, pasiskaitę suprantame, kad tai veikiau novelės, prozos etiudai. Deja, niekas neprisiėmė atsakomybės už rinktinės sudarymą, nes gyvas būdamas kai kuriais paskubomis nubrėžtais „eski-zais“ rašytojas turbūt nebūtų kamšęs tarpų, atsivėrusių tarp stilistiškai brandesnių tekstų. Greta sostinės ir provincijos „bohemičių“ kasdienybės epizodų, poetinį kalambūrą primenančio žaidimo žodžiais, taiklių, anekdotiškų kokio nors personažo portreto nuotrupų kontrastingai skamba knyga baigiantis „Lietuviškasis Requiem“ – trumpas, bet išraiškingas priminimas apie mūsų tautiečius, sugulsius ant gyvulinių vagonų grindų, karų gultuose, maro kapuose ar tiesiog jaukiai besiilsinčius „hamakuose, ištemptuose tarp palmės ir pušies“.

Manfredas Žvirgždas

Latvių – lietuvių kalbų žodynas / Latviešu – lietuvišu vārdnīca, sud. ir ats. red **Alvydas Butkus**, Kaunas: Aesti, 2003, 821 p.

Tai ne tik svarus indėlis į baltistikos

studijas, bet ir veikalas, padėsiantis plėtoti kultūrinius ryšius tarp išlikusių baltų tautų. Žodynas – modernus leksikografinis darbas, kuriame daug dėmesio skiriama šnekamajai kalbai ir frazeologijai, ypač kruopščiai aprašomos veiksmažodžių reikšmės. Žodynas, kuriame 22 010 žodžių lizdų, apie 43 000 žodžių ir 2020 geografinių vardų, bus itin įdomus besidomintiems leksine semantika, nes jame išryškėja subtilūs bendrašaknių abiejų kalbų žodžių reikšmių skirtumai.

Tuo metu, kai lietuvių ir latvių kiaulės kariauja, susipratusieji meza kultūrinį dialogą.

Naglis Kardelis

Neimantas, Romualdas, *Saulės akmens pėdsakais*: Istorinė, etnografinė, kelionių ir nuotykių mokslo populiarinimo apysaka iš senovės baltų gyvenimo beveik prieš du tūkstančius metų antrame mūsų eros amžiuje, Kaunas: Epaisas, 2002, 320 p.

Leidėjai knygą rekomenduoja mokytojams, dėstytojams bei studentams, nors prieš ketvirtį amžiaus apie tokias knygas redaktoriai rašydavo: „dlja mladžego škol'nogo vozrasta“. Nes vyresniam ir kiek išrankesniam skaitytojui „ypač rekomenduojamas“ beletristikos ir įvairiausių žinių melanžas nėra įkandamas. Pvz., „Artėjo Didžioji šventė. Jos metu iš visos šalies susirinkę epomanai rinks mukaribus“. Vienas mukaribus, nepatikėsite – Sadamas! Po kiekvienos nesuprantamesnės atkarpos pateikiamas išsamus paaiškinimas, antai „legionierius – Romos karys-profesionalas“. Ir aš įtarinėjau, kad dauguma studentų ir dėstytojų yra mažaraščiai, bet kad tokie!

Fr. Marcus

Tismaneanu, Vladimir, *Išsivadavimo fantazijos: pokomunistinės Europos mitai, demokratija ir na-*

cionalizmas, iš anglų k. vertė Giedrė Baltrūnienė, Vilnius: Mintis/ALK, 2003, 292 p.

Jei patikėję leidėjų anotacija skaitytojais knygoje ieškos įvykių apžvalgos, tai nusivils: knyga daug solidesnė. Joje dominuoja socialinių ir idėjinių procesų bei struktūrų aiškinimas, paremtas standartiniu liberalizmu ir nestandartine erudicija. Autoriaus išvalgos sociologiškai lėkštos, istoriškai naivios, bet nestokoja intelektualumo, politologiškai taiklios bei lanksčios. Šiuo požiūriu vertingiausi paskutiniai knygos skyriai apie dekomunizaciją. Lankstus ir lietuviškasis leidimas: rodyklė solidi, bet vardai rašomi bet kaip, ignoruojami cituojamų tekstų lietuviški vertimai (ir ALK), dalkomos tradicinės sąvokos: iliustracija verčiama „skaidrumu“, išrandamas „didysis karas už Tėvynę“, „antroji Vatikano taryba“. Tačiau pasiskaitinėti verta.

Nerijus Šepetys

Unamuno, Miguel, *Apie tragišką žmonių ir tautų gyvenimo jausmą*, esė, iš ispanų k. vertė Linas Rybelis, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, 345 p.

XX a. pradžios ispanų mąstytojo, skelbusio antiintelektualistinę „filosofiją pasauliui, o ne filosofams“, knygos tikslas – technokratinės epochos žmogų įtraukti į svarstymų apie „dvasinį požiūrį į gyvenimą ir visatą“ labirintą. O jame – painūs religinės, filosofinės, literatūrinės ir kt. nebūtinai originalios minties koridoriai, skendintys tirstokoje teosofinėje migloje. Tad vargu ar jon panirusį skaitytoją pagrindinės temos siūlas – tragiško gyvenimo jausmo, kaip emocinio tikinčios sąmonės pagrindo, analizė – nuves į nemiglotą krikščionišką dvasingumą.

Dalia Zabielaite

Aptariamas knygas galite išsigyti knygyne „Akademine knyga“ (Universiteto g. 4, Vilnius)

„Mylima Kęstučio kumelė“

Parengė

PALEMONAS DRAČIULA

Ieškodamas savo seno bičiulio Marko Briolio, užsukau į „Šiaurės Atėnų“ redakciją. Jo neradau, mat paaiškėjo, kad jis miręs. Ši žinia mane giliai sukrėtė. Norėdamas atminimui įsigyti kokį nors jo daiktą (idant visada prisiminčiau jo šviesų veidą), paprašiau Š. A. redakcijos perleisti mano brangaus bičiulio archyvą. Deja, paaiškėjo, kad archyvas pradingo, redakcijai kraustantis į naujas patalpas. Tuomet nuvykau Šumskan, kur mielas bičiulis praleido paskutinius savo gyvenimo metus. Tuščiame ir apdegusiame jo name tarp įvairaus laužo ir popierių teradau vieno rankraščio (atrodo, tai buvo jo piligrimystės knyga) pabaigą – vardų ir dalykų aiškinamąjį rodyklę. Tik tiek man teliko iš jo gausios ir sudėtingos kūrybos.

Manyčiau, kad šio žymaus karaimų kultūros mylėtojo atminimas vertas mūsų žurnalo puslapio.

P. D.

Iš tiesų... juokinga...

Mylima Kęstučio kumelė: Bėrutė.

Palemono igulos kanklininkas: Pagoninis.

Garsi paukštinių giminė: Štiškevičiai.

Rusų kino režisierius girtuoklis: Starkovskis.

Renesanso laikų metalo vagis: Nikelandželas.

Piktasis prancūzų kardinolas: Širšelė.

Toks sudžiūvęs antikos filosofas: Stagarietis.

Muzikalus vokiečių mąstytojas: Gaidameris.

Lenkijos ubagų sostinė: Vargšuva.

Saldi kančia: Chalvarija.

Chronometras, skęstančio laivo grimzdimo greičiui matuoti: „Tiktanikas“.

Dirbtinio pluošto mafijos „krikštatevis“: Al Kapronė.

Numirėlių darbo kambarys: kapinetas.

Toks nuodingas valgis: bulvių troškučiai.

Rusijos kalnakasių žaidimas: šachtmatai.

Paplūdimio nusikaltėlių sekta: nuodistai.

Toks karinis zootechniko laipsnis: veršyla.

Virtualią mėsą gaminantis įrenginys: kumpiuteris.

Tokia senovės kuršių liga: žvejaraupiai.

Toks artojo drabužis: sėjonas.

Toks krikščionių optinis prietaisas: kalėdoskopas.

Pirmųjų krikščionių transporto priemonė: Kryžulo Ratai.

Staciatikių dvasininkų naminis paukštis: popūga.

Muzikinio teatro seklys: operetyvininkas.

Toks itališkas saldumynas: triestainis.

Lakūnus išjuokiantis rašinys: paksvilis.

TBC platinantis paukštis: džiovėdra.

Matematiko stemplės judesiai ryjant: valgoritmas.

Toks alkoholinis valiklis: „Kalvadosia“.

Įrenginys juokams neutralizuoti: šaipolaidis.

Toks senovės lietuvių gėrimas, verčiantis iš koto: „Kuoka-Kuolas“.

Toks estiškas augalas: piarnykščiai lapai.

Medžiuose gyvenanti šunų veislė: vinkšunis.